

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – specialiojo ugdymo koordinavimas) magistrantūros
studijų programa

Jorūnė Šiaulytė

**SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ TURINČIŲ VAIKŲ SAŲVEIKOS
SU BENDRAAMŽIAIS YPATUMAI**

Magistro baigiamasis darbas

*Magistro darbo vadovė –
doc. dr. Lina Miltenienė*

Magistro darbo santrauka

Magistro darbe atlikta teorinė specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių bei jų įprastos raidos bendraamžių bendravimo, sąveikos ypatumų analizė.

Interviu metodu buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas - apklausiant 3-4 ir 7-8 klasių specialiųjų ugdymosi poreikių ir įprastos raidos mokinius išsiaiškinti šių moksleivių tarpusavio sąveikos ypatumus. Atlikta turinio (content) analizė duomenims apibendrinti.

Tyrimė iš viso dalyvavo 32 bendrojo lavinimo mokyklos mokiniai besimokantys 3-4 ir 7-8 klasėse. 21 mokinys – įprastos raidos, 11 – turintys specialiųjų ugdymosi poreikių.

Empirinėje dalyje nagrinėjamas bendrojo lavinimo mokyklos mokinių gebėjimas atpažinti bendraklasio SUP, šio klasės draugo patiriamų sunkumų suvokimas, mokinių sąveika su SUP klasioku pamokų metu ir po jų, su koku požiūriu į specialiuosius ugdymo poreikius normalios raidos mokiniai susiduria savo artimiausioje aplinkoje.

Svarbiausios empirinio tyrimo išvados:

1. Dominuoja daugiau teigiama 3-4 klasių mokinių sąveika. Tą įrodo mokinių galimybės būti lygiaverčiais grupės nariais, palankus savo klasės vertinimas, bendradarbiavimas pamokoje, noras bendrauti ne tik mokykloje, kada sąveikos ne visada galima išvengti, bet kartais kuriamos ir papildomos sąveikos galimybės po pamokų.
2. Dominuojančią teigiamą sąveiką 7-8 klasėse rodo tai, jog dauguma linkę bendrauti ir bendradarbiauti su silpniau besimokančiais bendraklasiais, nesistengia jų išskirti, stengiasi padėti sunkumų metu. Dalis paauglių kuria papildomos sąveikos galimybes po pamokų.
3. Pastebėtos neigiamos sąveikos pagrindiniai bruožai: kartais patiriami bendravimo sunkumai, nenoras bendrauti, vengiama sąveika mokykloje ir už jos ribų, SUP mokinio nepripažinimas lygiaverčiu klasės nariu, nenoras bendradarbiauti, neigiamas požiūris.
4. Galima išvelgti tam tikrą sąveikos specifiką skirtingais amžiaus tarpsniais. 3-4 klasių mokiniai labiau stengiasi inicijuoti bendrą veiklą, daugiau vertina SUP mokinį kaip lygiavertį klasės narį, tinkamai bendrauja tarpusavyje. 7-8 klasėse daugiau ieškoma papildomų sąveikos galimybių ne tik mokykloje, popamokinės veiklos metu, bet ir susitinkant, bendraujant kitoje aplinkoje, turima daugiau patirties bendradarbiauti atliekant grupines užduotis, padedama patiriant sunkumų. Pastebimas didesnis tėvų palaikymas bendraujant su SUP bendraamžiais, teigiamas vaiko klasės vertinimas.

Esminiai žodžiai: *įprastos raidos mokiniai, specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai, sąveika.*

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	4
1 skyrius. SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ MOKINIŲ IR JŲ BENDRAKLASIŲ BENDRAVIMAS ŠIUOLAIKINIO UGDYMO KONTEKSTE	7
1.1. Lygios galimybės švietimo sistemoje ir inkliuzinės mokyklos kūrimas	7
1.2. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai inkliuzinėje klasėje	12
1.3. Bendravimo ir sąveikos ypatybės tarp bendraamžių	13
1.4. SUP mokinių tarpasmeniniai santykiai su bendraamžiais	15
1.4.1 Santykių su bendraamžiais svarba	20
1.4.2 Mokinių teigiamos tarpusavio sąveikos kūrimas	22
1.4.3 Neigiama sąveika ir jos padariniai	25
2 skyrius. ĮPRASTOS RAIDOS IR SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ MOKINIŲ SĄVEIKOS BRUOŽAI	29
2.1. Tyrimo metodika	29
2.2. Tyrimo dalyviai	29
2.3 SUP mokinių atpažinimas, sunkumų ir pagalbos vertinimas jaunesniajame mokykliniame amžiuje	30
2.4 Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų bendravimas ir sąveika pamokų ir ne pamokų metu	35
2.5 Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių tėvų bei mokytojų požiūris į SUP	41
2.6 SUP mokinių atpažinimas, sunkumų ir pagalbos vertinimas paauglystėje	43
2.7 Paauglių bendravimas ir sąveika su SUP mokiniu pamokų ir ne pamokų metu	48
2.8 Paauglių tėvų bei mokytojų požiūris į SUP	54
Išvados	57
Literatūra	59
Summary	65
Priedai	67

Išvadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas. Visos Europos šalys pabrėžia pirmenybę įrodymais grįsto inkluzinio švietimo politiką. Vaikų, kurie turi įvairių specialiųjų ugdymosi poreikių (neiškiriami ir tie, turintys specialius ugdymosi poreikius dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų, neretai ir neįgalių) ugdymas bendrojo ugdymo švietimo įstaigose vis labiau tampa būtinybe (Iššūkliai mokyklai: inkluzijos link, 2012). Anot Booth, Ainscow (cit. Ališauskas ir kt., 2011), inkluzinio ugdymo praktikai Europoje didelės įtakos turėjo nuo 2000m. Inkluzinio ugdymo tyrimų (Centre for Studies on Inclusive Education) pradėtas įgyvendinti Inkluzijos indeksas, kurio pagalba yra kuriama inkluzinė mokykla, gerinamas ugdymo įstaigos prieinamumas visiems moksleiviams.

Europos šalių praktika rodo, kad mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, inkluzija yra sėkmingiausia inkluzinėse mokyklose, kurios tarnauja beveik visai bendruomenei ir jos nariams. Tik tokioje aplinkoje specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniai gali pasiekti didžiausios pažangos mokymosi ir socialinės įtraukties srityse (Rodiklių rengimas – inkluzinio švietimo plėtrai Europoje vertinti, 2009). Tačiau specialiųjų ugdymosi poreikių moksleiviai bendrojo lavinimo ugdymo įstaigose patiria daugiau sunkumų socialiai dalyvaudami ugdymo procese. Tyrinėjimai parodė, kad šie vaikai yra mažiau priimami bendraamžių, turi nedaug draugų (Hegarty, 2010). Santykius tarp specialiųjų ugdymosi poreikių ir įprastos raidos mokinių inkluzinio ugdymo atveju bei sėkmingo mokinių bendravimo svarbą tyrinėjo Lietuvos ir užsienio autoriai Ališauskas (2004, 2011), Ambrukaitis (2005), Vyšniauskaitė-Rimkienė, Kardelis (2005), Barkauskaitė (2007), Beresnevičienė, Andziulytė (2004), Monchy, Pijl, Zandberg (2004), Boer, Pijl, Minnaert (2012), Avramidis (2010), Pijl, Frostad (2009) ir kiti autoriai.

Yra tyrimų, įrodančių, kad moksleiviai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių (SUP), patiria sunkumų susirandant ir išlaikant draugus, tačiau nėra aišku, kokios to priežastys. Spėjama, kad tam turi įtakos įprastai besivystančių mokinių bei mokytojų požiūris į juos (Boer ir kt., 2012). Nowicki ir Sandieson (Cit. Boer ir kt., 2012), mano, kad įprastos raidos mokinių požiūris į SUP vaikus yra viena didžiausių inkluzinio ugdymo problemų. Net gi tada, kai SUP vaikai, rodosi, yra priimami bendraamžių, tačiau jų socialinis statusas išlieka žymiai žemesnis. Nerimą kelia tai, jog tyrimai rodo, kad toks socialinis statusas išlieka nepakitęs per visus mokymosi mokykloje metus (Avramidis, 2010). Negatyvus požiūris gali paveikti specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių priėmimo lygį, mažesnę skaičių draugų, vienišumą ar atstumimą ir/ar patyčias. Blogiausiu atveju atmetimas ir patyčios gali iššaukti negatyvias ilgalaikes pasekmes: depresiją ar kitokius sveikatos sutrikimus (Boer ir kt., 2012).

Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija (2006) kaip ir 2010–2020 metų Europos strategija dėl neįgalumo, taip pat Europos Tarybos numatyti strateginiai teisingumo švietime įgyvendinimo uždaviniai iki 2020 metų skatina visose šalyse diegti inkluzinio švietimo politiką (Iššūkiai mokyklai: inkluzijos link, 2012). Ši ugdymo tendencija lėmė padidėjusį dėmesį tyrimams, siekiant išsiaiškinti bendraamžių mokinių požiūrį (Boer ir kt., 2012

Nemažai dėmesio skiriama vaikų, paauglių tarpusavio santykiams, tolerancijai vienas kito atžvilgiu, tačiau nėra daug tyrinėjimų, kuriuose būtų analizuojami nesutrikusios raidos mokinių požiūris į jų bendraamžius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių, jų bendravimo, sąveikos ypatumai.

Tyrimo objektas – specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių sąveika su jų bendraamžiais.

Tyrimo tikslas – atskleisti specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių ir jų bendraamžių sąveikos ypatumus.

Uždaviniai:

1. Išanalizavus mokslinės literatūros duomenis apie požiūrį į specialiųjų ugdymosi poreikių mokinius, atskleisti SUP mokinių bei jų įprastos raidos bendraamžių sąveikos ypatumus.

2. Remiantis empirinio tyrimo duomenimis apibūdinti 3-4 klasių specialiųjų ugdymosi poreikių ir įprastos raidos mokinių sąveiką išryškinant jos būdingiausias bruožus, kryptingumą.

3. Nustatyti 7-8 klasių įprastos raidos mokinių ir jų bendraamžių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, sąveikos kryptingumą ir būdingiausias bruožus.

4. Atskleisti sunkumus, atsirandančius mokiniams sąveikaujant heterogeninėse klasėse.

5. Išryškinti įprastos raidos bei specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių sąveikos specifiką skirtingais amžiaus tarpsniais.

Tyrimo dalyviai.

Tyrimas buvo atliekamas 2013 metais Pasvalio ir jo rajono pagrindinėse mokyklose bei Šiaulių progimnazijoje. Tyrimas buvo vykdytas 4 mokyklose. Tyrimo dalyviai – 32 įprastinės raidos bei specialiųjų ugdymosi poreikių turintys 3-4 ir 7-8 klasių mokiniai.

Tyrimo metodologija ir metodai.

Tyrimui parinkti 32 specialiųjų ugdymosi poreikių bei įprastos raidos bendrojo lavinimo mokyklos mokiniai, remiantis tikslinės imties metodu. Pagrindiniai atrankos kriterijai – skirtingų gebėjimų mokiniai (turintys specialiųjų ugdymosi poreikių ir jų neturintys) bei jų pačių ir tėvų sutikimai dalyvauti tyrime.

Tyrime naudojami metodai:

- Mokslinės literatūros teorinė analizė. Ji padėjo atskleisti pagrindines sąvokas, išnagrinėti tiriamos problemos esmę, parengti tyrimo instrumentą;
- Pusiau struktūruotas interviu su įprastos raidos bei specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniais;
- Turinio (content) analizė.

Magistro darbo struktūra. Šį magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (79 literatūros šaltiniai), priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 2 lentelės, 29 paveikslai. Prieduose pateikiama interviu įprastos raidos bei specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams. Darbo apimtis – 64 puslapiai.

Pagrindinės sąvokos

Bendraamžiai - panašaus amžiaus asmenys, priklausantys tam pačiam arba artimam socialiniam sluoksniui ir turintys bendrų interesų (Berns, 2009).

Bendravimas - – tai dviejų ar daugiau žmonių tarpusavio suvokimas, keitimasis informacija, sąveika ir santykiai (Almonaitienė, 2010).

Inkliuzija - suprantama kaip “buvimas kartu”, išreiškiant pagrindinį socialinės integracijos principą - sukurti vienodas sąlygas visiems, ir sveikiems, ir neįgaliems vaikams, dalyvauti bet kokioje veikloje (Ruškus, 2002). Nenutrūkstamas mokyklos kaitos ir tobulėjimo procesas, niekada nepasiekiantis tobulumo lygmens (Ališauskas ir kt., 2011).

Inkliuzinis ugdymas – ugdymas, kuris yra grįstas lygiomis galimybėmis, antidiskriminacijos ir visuotinio prieinamumo principais, užtikrina mokinių ugdymo kokybę bei teisingumą. Siekiama pašalinti kliūtis, užtikrinti prieinamumą, mokinių įtraukimą bei dalyvavimą ir pasiekimus. Tikima, kad kiekvienas asmuo gali ne tik mokytis, bet ir išmokti (Ališauskas ir kt., 2011).

Sąveika – abipusis veikimas ir bendraujančių poveikis vienas kitam. Bendraudami žmonės daro vieni kitiems tam tikrą įtaką: keičia jausmus, požiūrius ir elgesį (Almonaitienė, 2010; Lietuvių kalbos žodynas, 2008).

Specialieji ugdymosi poreikiai – pagalbos ir paslaugų ugdymo procese reikmė, atsirandanti dėl išskirtinių asmens gabumų, įgimtų ar įgytų sutrikimų, nepalankių aplinkos veiksnių¹.

Požiūris - pažiūra, nusistatymas, pozicija (Lietuvių kalbos žodynas, 2008).

¹ Specialieji ugdymosi poreikiai (2011). *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas*.

1 skyrius. SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ MOKINIŲ IR JŲ BENDRAKLASIŲ BENDRAVIMAS ŠIUOLAIKINIO UGDYMO KONTEKSTE

1.1. Lygios galimybės švietimo sistemoje ir inkliuzinės mokyklos kūrimas

Specialiųjų ugdymosi poreikių asmenų buvo visada, tačiau, deja, ne visais laikais buvo teikiamos specialiojo ugdymo paslaugos siekiant patenkinti specialiuosius jų poreikius. Iki XVIIIa. Amerikos ir Prancūzijos revoliucijų, žmonės galėjo tik globoti tokius asmenis, turinčius specialiųjų poreikių – suteikti prieglaudą nuo negailestingo pasaulio, kur negalėdavo rasti sau vietos, ir kur buvo neįmanoma vieniems išgyventi. Išpopuliarėjus demokratijos, individo laisvės ir lygybės idėjoms, buvo pradėtos ginti invalidų teisės. Tik dėka šių laisvės ir lygybės idėjų, buvo pripažinta specialiųjų poreikių asmenų teisė į švietimą. (Hallahan, Kauffman, 2003). Švietimas – veikla, kurios dėka siekiama suteikti žmogui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus, padėti nuolatos tobulinti savo gebėjimus. Mokytis yra prigimtinė kiekvieno teisė. Švietimas, kaip asmens, visuomenės ir valstybės ateities kūrimo būdas, grindžiamas žmogaus nelygstamos vertės, jo pasirinkimo laisvės, dorinės atsakomybės pripažinimu, demokratiniais santykiais, šalies kultūros tradicijomis. Švietimas saugo bei kuria tautos tapatybę, perduoda vertybes, kurios daro žmogaus gyvenimą prasmingą, visuomenės gyvenimą – darnų ir solidarų, valstybės – pažangų ir saugų (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2011).

Daugelyje šalių švietimas, ugdymas pripažįstami prioritetine sritimi, kurios raida neatsiejama nuo visuomenės raidos. Per pastaruosius šešis dešimtmečius įvyko daug pokyčių, dėl kurių klasikinė ugdymo paradigma tapo daugiau į žmogų orientuotu ugdymu, pagarba asmenybei, skirtybių pripažinimu, tolerancija (Ališauskas ir kt., 2011). Anot Barkauskaitės ir kt. (2001), Lietuvoje po nepriklausomybės atgavimo kito specialiųjų ugdymosi poreikių asmenų ugdymas ir jų įtraukimas į visuomenę. Siekiant įstatymais grįstos neįgaliųjų integracijos į visuomenę buvo parengti bei patvirtinti tokie dokumentai: Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymas (1991), Valstybinė invalidų reabilitacijos programa (1992-2002), Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas (1998). Teigiami įstatymiški pokyčiai specialiojo ugdymo srityje paskatino sukurti decentralizuotą sistemą, perduodant savivaldybėms atsakomybę už specialiąsias mokyklas, viliantis, kad jos bus resursų centrai; iš visų ugdymo įstaigų reikalaujama, kad jos taptų prieinamos fizinę negalę turintiems moksleiviams; skiriamos lėšos mokytojo padėjėjų bei kitų specialistų etatams steigti bendrojo

lavinimo mokyklose, stengiantis padėti specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams. Anksčiau dominavusios defektologijos sąvokos ir terminija buvo pakeistos į specialiųjų ugdymo(si) poreikių sąvoką (Evans, Sabaliauskaitė, 2010).

Įsakyme *Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo* (2011) apibūdinamos mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupės:

1. Mokiniai, turintys negalių. Šiai grupei priskiriami mokiniai, turintys raidos, sensorinių, fizinių funkcijų ir kitų sveikatos sutrikimų, kurių kilmė gali būti biologinė (pedagoginėmis priemonėmis pašalinti priežasčių neįmanoma);
2. Mokiniai, turintys sutrikimų. Šiai grupei priskiriami mokiniai, turintys mokymosi (dviejų ar daugiau dalykų – skaitymo, rašymo, matematikos, kitų mokomųjų dalykų), taip pat elgesio ir emocijų, kalbos ir kalbėjimo sutrikimų, kurie pasireiškia vaikui įsisavinant mokymosi programą;
3. Mokiniai, turintys mokymosi sunkumų. Šiai grupei priskiriami mokiniai, kuriems dėl nepalankios (kultūrinės/kalbinės, pedagoginės, socialinės-ekonominės) aplinkos ar susidariusių aplinkybių apribojamos galimybės realizuoti savo gebėjimus įsisavinant Bendrojo ugdymo programas.

Taigi per šį laikotarpį nuo Lietuvos nepriklausomybės atgavimo, pasikeitė ugdymas specialiojo mokymo įstaigose – jose sumažėjo mokyklinio amžiaus vaikų. Dalis jų sėkmingai lavinasi prie namų esančiose bendrojo lavinimo mokyklose. Tačiau neįgalųjų inkluzija į ugdymo įstaigas – pakankamai painus, sudėtingas bei ilgai trunkantis procesas (Underienė ir kt. 2001). Integracija dar gali būti suprantama kaip SUP mokinių mokymasis bendrojo lavinimo mokykloje, kurios sistema išlieka nepakitusi, ir kurioje atliekamas papildomas pasirengimas, kad galėtų mokytis specialiųjų poreikių turintis vaikas. Bet inkluzija skatina mokyklas peržiūrėti savo struktūras, požiūrį į mokymą, mokinių grupavimą bei pagalbos panaudojimą, siekiant patenkinti įvairius toje mokykloje besimokančių mokinių mokymosi poreikius (Farrell, 2003). Inkluzinė mokykla siekia tenkinti įvairiausius visų joje besiuogančių mokinių poreikius. Tokioje ugdymo įstaigoje įvairovė yra sveikintina, kiekvienas moksleivis jaučiasi bendruomenės dalimi bei galintis prisidėti savo indėliu prie jos (Dudzinskienė ir kt., 2008). Inkluzija nėra tik iliuzija, jog su įprastos raidos mokiniais pamokius SUP turinčius vaikus, pastarieji galės ne tik įveikti prigimtine negalę, išsiugdys ypatingas mokslumo savybes, bet tuo pačiu ir pasieks išskirtinių rezultatų moksluose. Priešingai, inkluzija tik remiasi tokia prielaida, jog įvairių sutrikimų turintys asmenys, būdami natūralioje, įprastoje, bet jokiais būdais ne uždaroje specialiųjų institucijų aplinkoje, greičiau ir lengviau perima socialinę patirtį, geriau pasirengia savarankiškam gyvenimui ateityje (Gribačiauskas, Merkys, 2003). Inkluzijos esmė ir rezultatas -

visi laimi būdami drauge, t.y. specialiųjų ugdymosi poreikių asmenys įgyja savivertę ir pilnavertį bendravimą su kitais žmonėmis, o įprastos raidos visuomenės nariai keičia savo moralines nuostatas, mokosi vertinti kiekvieną asmenybę, nepriklausomai nuo to, ar jis turi kokių nors specialiųjų poreikių. Verta atkreipti dėmesį, jog inkliuzija negali būti vertinama tik kaip priemonė, nes inkliuzija yra galutinis tikslas bei vertybė (Ruškus, 2002).

Inkliuzinis ugdymas – svarbi dabartinio socialinio ir politinio dėmesio dalis, siekiant neįgalių asmenų socialinės inkliuzijos (Brown ir kt., 2011). Inkliuzinis ugdymas yra tik maža inkliuzinės visuomenės dalis. Tokioje visuomenėje kultūra, politika bei praktika kuriama atsižvelgiant į visų joje besimokančiųjų galimybes, poreikius. Skirtybės nebėra suprantamos kaip problemos, bet yra toleruojamos bei vertinamos kaip galimi resursai. Nebesistengiama pakeisti patį mokinį, bet keičiama mokykla siekiant, jog būtų pašalintos esamos ir galimos kliūtys bei būtų užtikrinamas ugdymo prieinamumas visiems, kiekvieno moksleivio dalyvavimas, įtraukimas, pasiekimai (Ališauskas ir kt., 2011). Pasak Thomas (cit. Frederickson, 2010), buvo tikimasi, jog inkliuzinis ugdymas padės išauginti jaunąją kartą, kuri bus tolerantiškesnė, priimanti skirtumus.

Tėvai yra labiau linkę, jog jų vaikas lankytų tą pačią mokyklą kaip kiti jų vaikai, kuri yra kaimynystėje, vertina tai, jog vaikas yra mokomas kartu su kitais mokiniais, kurie neturi specialiųjų ugdymosi poreikių: jų tikslas yra, kad vaikas gautų kiek įmanoma įprastą, normalų mokyklinį ugdymą (Monchy ir kt., 2004). Todėl yra svarbu kurti inkliuzinę aplinką, t.y. apgalvoti ne tik specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų integraciją į mokyklą, bet ir jų dalyvavimą joje. Pagrindinis būdas išvengti tik fizinės integracijos ir sukurti aplinką, kurioje visi vaikai turi galimybę pasiekti savo potencialą yra pasiryžimas padidinti vaikų dalyvavimą mokyklos veikloje (Fitzgerald, 2007). Jones (cit. Fitzgerald, 2007) teigia, jog svarbus viso to elementas yra aplinkos bei komandos sukūrimas, kuri:

- Gerbia ir vertina skirtumus, o ne kategorizuoja, skirsto;
- Suvokia įvairovę kaip normą;
- Pripažįsta ir vertina mokymosi kartu principą;
- Sukuria aplinką, kurioje vaikai, nepaisant savo individualių skirtumų, turi draugų;
- Yra dėmesinga, turi abipusę pagarbą.

Galima išskirti tokius esminius inkliuzijos principus:

- Ne tik priklausyti bendruomenei, bet ir būti priimtam jos narių;
- Nuolatiniai socialiniai santykiai bei draugystė;
- Šeimos, specialistų ir visos bendruomenės, jos narių partnerystė;
- Viena “mokykla visiems”; vienodos ugdymo įstaigų struktūros specialiųjų ugdymosi poreikių bei įprastos raidos moksleiviams;

- Visiškai įgyvendinamos kiekvieno žmogaus teisės;
- Galimybė atlikti įvairius socialinius vaidmenis;
- Priklausomumo mažinimas nuo kitų žmonių (Ruškus, 2002).

Inkliuzijos atveju ugdomos skirtingos grupės mokinių, siekiant užtikrinti lygias galimybes nepaisant jų amžiaus, lyties, tautybės, pasiekimų, aplinkos. Šios grupės apima:

1. Mergaites ir berniukus;
2. Etninių mažumų ir tikėjimo grupes, keliautojus, prieglobsčio prašytojus ir pabėgėlius;
3. Mokinius, kuriems reikalinga papildoma pagalba išmolti tą kalbą, kuria yra mokoma mokykloje;
4. Specialiųjų ugdymosi poreikių mokinius;
5. Gabius ir talentingus vaikus;
6. Vaikų namų globotinius;
7. Kitus vaikus: sergančius, kurių šeimose patiriamas stresas, prižiūri neįgalius ar sergančius artimuosius, besilaukiančias mergaites bei paaugles motinas;
8. Bet kokius vaikus, kuriems gresia būti atstumtiems (Farrell, 2003).

Jungtinėje karalystėje inkliuzinės praktikos įgyvendinimo pasisekimas yra neatsiejama nuo ugdymo įstaigos vidaus prioritetų, kada dėmesys yra sutelkiamas į:

- a) toleranciją moksleivių skirtumams;
- b) mokyklos gebėjimą lanksčiai keisti vidaus politiką ir praktiką;
- c) bendradarbiavimą sprendžiant problemas, ryšių su kitomis ugdymo įstaigomis bei vietinėmis bendruomenėmis kūrimą (Ališauskas ir kt., 2011).

Inkliuzinis ugdymas yra pagrįstas lygių galimybių, antidiskriminacijos ir visuotino prieinamumo principais bei privalo užtikrinti ugdymo kokybę ir teisingumą (Ališauskas ir kt., 2011). Šie inkliuzinio ugdymo principai yra labai svarbūs, nes anot Gribačiausko, Merkio (2003), segregacijos atveju specialiųjų ugdymosi poreikių turintys asmenys patiria tarsi „dvigubą negalę“ ir yra likimo bei aplinkybių nuskriaudžiami du kartus. Pirmą kartą dėl prigimtinės (arba įgytos negalės), o antrą kartą dėl įprastos raidos visuomenės savito požiūrio į tuos, kurie turi kokių nors specialiųjų poreikių. Šis požiūris pasireiškia netikėjimu tokio asmens ateitimi ir galimybėmis, pedagoginio pesimizmo nuotaikomis, perdėta ugdytinių globa ir jų savarankiškumo ribojimu, neadekvačiomis emocinėmis reakcijomis į negalę ir t.t.

Visos Europos Sąjungos valstybės, nepaisant to, kad pradiniam etape yra skirtingos sąlygos ir galimybės, ugdymo įstaigos lygmeniu susiduria su panašiais iššūkiais: tobulinti mokytojų ir visų kitų specialistų pasirengimą ugdyti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius asmenis; gerinti ugdymo įstaigų fizinę ir informacinę aplinką, kad jose būtų kuo patogiau ugdytis

SUP moksleiviams; rengti bei aprūpinti mokytojus specialiosiomis mokymo priemonėmis, atnaujinti ugdymo turinį ir mokymo priemones bei diegti informacines technologijas ugdymo procese (Iššūkliai mokyklai: inkliuzijos link, 2012).

Akcentuojami šie inkliuzinio ugdymo reikalavimai:

- Prieinamumas: mokyklos aplinkos ir patalpų pritaikymas neįgaliesiems asmenims, specializuota kompiuterinė ir kita įranga, mokymo priemonės neįgaliesiems;

- Mokyklų pedagogų ir viso personalo pasirengimas (pakankamas informuotumas apie įvairias negalias ir darbą su neįgaliais asmenimis;

- Ugdymo programų ir mokymo būdų pritaikymas;

- Visų mokinių ir pedagogų teigiamų nuostatų suformavimas.

Su mokykla susiję veiksniai:

- Organizacinė mokyklos struktūra;

- Bendradarbiavimas su kitomis pagalbos tarnybomis ar institucijomis.

Su mokytoju susiję veiksniai:

- Mokytojo darbo metodai;

- Mokytojų nuostatos į mokinius;

- Mokytojų pasirengimas dirbti su specialiujų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais (Iššūkliai mokyklai: inkliuzijos link, 2012).

Moksleivių ir mokytojų teigiamą požiūrį, nuostatas gali padėti formuoti ir mokykliniai vadovėliai. Kaffemanienės (cit. Gudonis ir kt., 2003) teigimu, bendrojo lavinimo mokyklų mokinių žinios apie jų bendraamžius, kurie turi individualių poreikių, nėra pakankamos. Deja, ir vadovėliai, kuriuos naudoja ugdymo įstaigos, ne visada ugdo mokinių toleranciją bei padeda jiems geriau suprasti sutrikusios raidos žmones. Ruškaus, Mažeikio (2007) atlikto tyrimo metu paaiškėjo vienas ypatingai ryškus vadovėliuose diegiamas neigiamas stereotipas - sutrikusio intelekto žmogaus nepakankamai adekvatus ir atitinkantis visuomenės normas elgesys. Vadovėliuose akcentuojamos tokio žmogaus nepakankamos galimybės dalyvauti bendruomenės, visuomenės, o taip pat ir edukaciniame gyvenime. Neretai sutrikimas ir negalė pateikiami kaip kitoniškumas, svetimumas. Blogiausia tai, jog pakankamai dažnai yra net gi yra šaipomasi iš neįgalių, sutrikusios raidos asmenų. Nepaisant paminėtų neigiamybių, galima pastebėti ir teigiamų dalykų: kai kur yra skatinamas mokinių empatiškumas, supratimas, specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių priėmimas tokių, kokie jie yra, taip pat akcentuojama pagalba, rūpinimasis, įtraukimas į bendruomenės gyvenimą..

Efektyviu specialiųjų ugdymosi poreikių mokinio inkliuziniu ugdymu galima laikyti tada, kai yra išpildomos trys pagrindinės sąlygos:

1. moksleivis gerai jaučiasi savo bendraamžių vaikų bendruomenėje;

2. mokinio ugdymo tikslai atitinka jo galias, poreikius;
3. mokykla rūpinasi reikiama ištekliais (specialistais, mokymo priemonėmis, kompensacine technika) ir sudaro kiek įmanoma natūralesnes sąlygas mokymuisi (Galkienė, 2005).

1.2. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai inkliuzinėje klasėje

Nuo gimimo kiekvienas asmuo yra kokios nors grupės narys. Pati pirmoji grupė, į kurią patenka – tai šeima, vėliau- lopšelis, darželis, žaidimų grupės, mokyklos klasė ir t.t. Grupėje vyksta asmenybės socializacija, arba socialinis brendimas – kada grupės dėka yra formuojama žmogaus pasaulėžiūra, charakterio ypatybės. Grupė yra labai svarbi, nes aplinkos įvykius žmogus suvokia ne tiesiogiai, bet per grupę, kuri primeta tam tikrą įvykių vertinimo modelį (Suslavičius, 2006). Pilnavertė socialinė raida yra sudėtinga, viską apimanti, aukščiausia asmenybės raidos pakopa, kuriai būtina skirti išskirtinį dėmesį. Socialiniam asmens vystymuisi būtinas visų žmogaus psichofizinių funkcijų (pažinimo, kalbos ir komunikacijos, sensorikos, motorikos, emocijų ir elgesio) raidos darbas. Socialinių įgūdžių sudarymas ir lavinimas ne tik sutrikusios, bet net ir įprastos raidos atveju ne visada vyksta sklandžiai (Radzevičienė, 2003). Pagrindinės socializacijos priemonės, kurios yra naudojamos žmonių įsiliejant į visuomenę – tai kalba, intelektinės galios, emocinis reagavimo būdas į savo bei kitų bendruomenės, visuomenės narių problemas (emocinis intelektas), kalbinio ir nekalbinio bendravimo įgūdžiai (savo kūno pozų, mimikos, komunikacinių gestų kontrolė ir tinkamas naudojimas (socialinis intelektas)). Mokiniai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių, dėl savo raidos nevisavertiškumo nepakankamai disponuoja įvardytomis priemonėmis (Giedrienė, 2011).

Cullinan ir kt. (cit. Monchy ir kt., 2004) apibūdindami socialinę inkliuziją teigia, jog tokiu atveju vaikas turi būti pripažįstamas grupės narys, turi bent vieną abipusę draugystę bei aktyviai, lygiaverčiai dalyvauja bendroje veikloje. Anot Monchy ir kt. (2004), fizinė integracija ar „tiesiog buvimas ten“ yra tik pati pagrindinė sąlyga: reikia žymiai daugiau, nei būti šalia, kad taptum grupės dalimi. SUP mokiniai turi kartu dalyvauti ugdyme, bendrai dirbti ir mokytis su kitais mokiniais. Neretai specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams reikalinga ir pagalba siekiant užmegzti bei išlaikyti draugystę.

Mokykla yra viena svarbiausių socialinių institucijų, kuri sukuria sąlygas kryptingai veikiančias vaiko socialinio pažinimo plėtrą, santykių su jo bendraamžiais raidą. Socialinio pažinimo turinys yra ypatingas ir labai svarbus mokinio socializacijai. Socializacijos dėka mokinio suvokimas ir mąstymas yra nukreipiamas ne tik į supančią daiktinę aplinką, bet ir į kitų žmonių, savo paties ir tarpusavio santykių suvokimą, t.y. socialinį žmogaus pasaulį (Bobrova,

Augienė, 2009). Inkluzinis ugdymas padeda sutrikusios raidos mokiniui įsitraukti į įprastai besivystančių žmonių pasaulį, todėl lengviau formuojasi jo svarbūs socialiniai gebėjimai (komunikavimas, lyderystė, konfliktų sprendimas) ir sudaroma tinkamesnė akademinė aplinka, negu tuo atveju, jeigu tokie vaikai būtų ugdomi atskirose klasėse (Boyd, Bee, 2011; Kaffemanienė, 2005). Inkluzija akcentuoja ne pačius didaktinius tikslus, bet didžiausią dėmesį skiria neįgaliųjų ir sutrikusios raidos žmonių socializacijai bei socialinei adaptacijai, nes individualių poreikių turintis vaikas užaugęs ir subrendęs gyvens ne uždarame specialiame pensionate, bet atviroje visuomenėje, todėl ir bręsti turėtų ne uždaroje įstaigoje, bet natūralioje aplinkoje (Gribačiauskas, Merkys, 2003).

1.3. Bendravimo ir sąveikos ypatybės tarp bendraamžių

Vienas stulbinantis pasiekimas, kuris skiria žmones nuo visos gyvūnų karalystės yra bendravimas (Shaffer, Kipp, 2007). Bendravimas yra būtinas žmogaus egzistavimui, tobulėjimui, nes jis reiškias ne tik kaip tam tikros informacijos keitimosi mechanizmas, bet ir kaip sudėtinga žmonių santykių sistema, abipusio suvokimo ir pažinimo procesas, asmens dorovinio brendimo prielaida ir jo socializacijos pagrindas (Augienė, Bobrova, Butvilas, 2005).

Bendravimas – tai pasikeitimas žodžiais, idėjomis ir jausmais. Kad šis pasikeitimas vyktų sklandžiai, reikia sugebėti ne tik priimti, bet tuo pačiu ir išreikšti tam tikrą žinią (Petruolytė, 2003). Neretai tarpusavyje bendrauja nepažįstami žmonės neturėdami įvairių tikslų (pavyzdžiui, klausiama sudominusios prekės kainos ar pan.). Toks bendravimas netrunka ilgai ir mums visai nesvarbu, kas tas žmogus yra, nes niekas nepasikeistų, jei jo vietoje būtų kažkas kitas. Tačiau su kitais žmonėmis bendravimas skiriasi: jis vyksta daugelį metų, kartais net visą gyvenimą. Tai šeimos nariai, giminės, draugai, bendraklasiai, bendradarbiai. Tarp jų ir mūsų susiklosto tarpusavio santykiai, kuriems būdingi ilgalaikiai emociniai ryšiai, tarpusavio išsipareigojimai. Žmogaus, su kuriuo mus sieja artimi tarpusavio santykiai, negali pakeisti bet kuris kitas (Almonaitienė, 2010).

Petruolytė (2004) taip apibūdina bendravimą:

- bendravimas – tai keitimasis informacija, naudojant verbalinę ir neverbalinę ženklų sistemą;
- bendravimas kaip socialinė percepcija (socialinis pažinimas) – tai žmonių ypatybių, elgesio motyvų, tarpusavio santykių suvokimas;
- bendravimas kaip interakcija – tai tarpusavio sąveika ir tarpasmeniniai santykiai, kuriuose mes „pasikeičiame“ jausmais, veiksmais, darome įtaką vieni kitiems.

Monginaitė (2010) papildo, jog bendravimo funkcines savybes nusako terminai „kontaktas“, „santykiai“, „sąveika“.

Tarpusavio sąveika – tai bendraujančių žmonių daromas koks nors poveikis vienas kitam. Bendraudami žmonės daro tam tikrą įtaką: keičia jausmus, požiūrius ir elgesį. Pavyzdžiui, prekybos agentas, sąmoningai taikydamas veiksmingus įtikinėjimo būdus, gali išsiūlyti nereikalingą prekę, o nemandagi pardavėja, su kuria buvo bendrauta vos kelias minutes, gali ilgam sugadinti nuotaiką, suformuoti mūsų neigiamą nuomonę. Nuostatų keitimas, konfliktai, bendradarbiavimas, grupinis sprendimų priėmimas – tai taip pat tarpusavio sąveika (Almonaitienė, 2010).

Tarpasmeninei sąveikai būdingi dviejų rūšių reiškiniai vienu metu:

1. Tarpusavio sąveikos sistema – ryšiai, bendravimo formos, psichologinis poveikis arba tarpasmeniniai santykiai. Kai žmonės bendrauja ilgą laiką, tarp jų susiklosto tarpusavio santykiai. Santykiams būdingi ilgalaikiai emociniai ir jausminiai ryšiai, vaidmenys, tarpusavio įsipareigojimai.
2. Subjekto savęs, partnerių ir ryšių su jais vertinimai. Šiuos vertinimus lemia daug veiksnių:
 - savęs ir kito asmenybės pažinimas;
 - nuostatos;
 - įsitikinimai;
 - sąveikaujant įgaunama patirtis (Monginaitė, 2010).

Bendravimo svarbiausios funkcijos:

1. Leidžia mums pažinti ir suprasti išorinį pasaulį ir save. Aplinkinius žmones analizuojame lygindami su savimi. Save lygindami su kitais, darome išvadas, kas ir kokie esame: kokie mūsų gebėjimai, vertybės, temperamentas ir pan.
2. Bendravimas suteikia galimybę keistis informacija, padeda gauti reikalingų žinių ar tiesiog tvarkyti kasdienes reikalus.
3. Bendraujant daroma socialinė įtaka. Bendraudamas žmogus siekia daryti įtaką aplinkiniams arba nori sužinoti kitų jam svarbių asmenų nuomonę ir atsižvelgiant į ją yra keičiamas elgesys.
4. Bendraudami sukuriame ir išlaikome su kitais ilgalaikius santykius, tampame socialinių grupių dalimi. Dėka to, galime turėti draugų, artimųjų.
5. Taip pat svarbus žmonių bendravimo tikslas yra ir pramogauti, žaisti, atsipalaiduoti. Neveltui klausomasi šmaikščių anekdotų, pokštaujama (Almonaitienė, 2010).

Kiekvienas bendravimas vyksta pagal tam tikras nustatytas taisykles ir pripažintus etinius bei moralinius principus, todėl bendravimo dalyvis turi žinoti ir laikytis bendrų ar tam tikrų pripažintų saviraiškos, elgesio normų (Monginaitė, 2010). Anot Almonaitienės (2010), bendravimo metu į šį procesą įsitraukia ne vienas, bet daugiau žmonių ir kiekvienas jų turi savo tikslų ir poreikių, kurie ne visada sutampa ir dera tarpusavyje. Todėl ir gali kilti klausimas, kada bendravimas yra sėkmingas, ar gana, kad tik vienas asmuo patenkina savo poreikius, pasiekia tikslą, ypač tada, jei jo sėkmė neleidžia kitiems pasiekti savuosius tikslus. Pasak autorės, sėkmingas bendravimas yra toks, kuris visiems jame dalyvaujantiems leidžiama kiek įmanoma geriau patenkinti savo poreikius bei pasiekti tikslus. O Fabes, R. A. ir kt. (2011) kalbėdami apie sąveika teigia, jog ji gali būti teigiama, negatyvi bei neutrali. Teigiamai sąveikai būdinga pozityvi įtaka, švelnumas, buvimas naudingam kitiems. Neigiamai sąveikai būdinga negatyvi įtaka, konfliktai, agresija. Taip pat sąveika, kuri dažniausiai pastebima kasdien, gali būti ir neutrali, švelni. Sąveika gali apimti bendrą elgesį ar naują veiklą. Pastebimi dideli sąveikos skirtumai, kuriai įtakos turi aplinka (vaikai skirtingai sąveikauja namie ir mokykloje), asmenybė ir bendraamžių charakteristika (vaikai gali skirtingai sąveikauti su berniukais ir mergaitėmis), intensyvumas (tylus ir ramus ar aktyvus ir tvirtas), emocinė būsena (sąveika gali būti skirtinga, kai vaikai yra nusiminę arba ramūs). Žinoma, individualus asmuo pasižymi skirtingu, tipišku elgesiu, atsaku į sąveiką (kai kurie vaikai pasižymi didesniu pozityvumu, nei kiti).

Gedvilienės, Baužienės (2009) teigimu, kiekvienas asmuo nuolatos sąveikauja su kitais žmonėmis. Tuo metu atsiskleidžia unikali žmogaus vertė, kuri suteikia galimybę plėtoti sąveiką su kitais. Išplėtos abipusės sąveikos atveju vaikui yra suteikiamas lygiavertis saugumo garantas socialinėje aplinkoje.

Šiame darbe laikomasi bendravimo kaip santykių, požiūrio sampratos ir sąveika suprantama kaip abipusis veikimas, bendraujančių asmenų koks nors poveikis vienas kitam.

1.4. SUP mokinių tarpasmeniniai santykiai su bendraamžiais

Žmonių tarpasmeniniai santykiai gali būti pati rimčiausia, svarbiausia problema gyvenime. Tarpusavio santykiai gali ne tik praturtinti kiekvieno žmogaus gyvenimą, atnešti daug džiaugsmo, bet ir suteikti gausybę skausmo, nuoskaudų, nusivylimų, neapykantos (Gliokler, 2003).

Skirtingų raidos sutrikimų turintys vaikai patiria įvairių sunkumų tarpusavio bendravimo srityje. Regėjimo sutrikimų turintys vaikai linkę mažiau tyrinėti pasaulį, kurio jie nemato. Tai trukdo vaikų savivokos raidai ir kontaktų su aplinka užmezgimui. Turintys klausos sutrikimų

vaikai patiria nepasitenkinimą savo gebėjimais bendrauti su aplinka. Dažni pykčio ir nevilties proveržiai, lydimi fizinių veiksnių, siejami su klausos sutrikimų turinčių vaikų negebėjimu išsireikšti žodžiais. Vaikai, turintys elgesio sutrikimų, sunkiai užmezga santykius su kitais. Tokių vaikų asmenybės savybės – nuo slopinimo ir nerimo iki agresyvaus ir destruktivaus elgesio – neretai sukelia su jais bendraujančiųjų pajuoką ir norą bausti. Fizinę negalę turintys vaikai nuolat jaučia nevilgtį, kai fiziniai judesiai negali būti atliekami spontaniškai, natūraliai. Intelektu sutrikimą turintys vaikai neretai auga izoliuoti nuo įprastai besivystančių jų bendraamžių (Daniels, Stafford, 2000). Mokymosi negalių turinčių vaikų problemos nėra vien tik akademinės, jie taip pat patiria sunkumų santykiuose su draugais, turi savigarbos, pasitikėjimo savimi kasdienėse situacijose problemų. Vaikai su mokymosi negalėmis gali būti mažiau prisitaikantys socialinėje aplinkoje (visuomenėje), klaidingai suprasti kitų žmonių socialinį elgesį ir tikriausiai sunkiau mokosi iš patirties negu jų draugai (Solovjovienė, Barkauskienė, 2006). Wong, Butler (2012) nurodo, jog mokymosi negalių turinčių vaikų sunkumams santykiuose su bendraamžiais turi įtakos mokyklos ir klasės aplinka.

Tyrimai rodo, jog inkliuzija pati neveda link didesnio skaičiaus socialinių kontaktų, draugysčių su kitais mokiniais neturinčiais specialiujų poreikių, nes pastarieji labiau linkę bendrauti su tais, kurie neturi jokių negalių (Monchy ir kt., 2004). Pijl (2005) teigia, kad SUP mokinių inkliuzinėse klasėse nėra daug, dėl to jiems yra sunkiau bendrauti su kitais specialiujų poreikių bendraamžiais. Norint sukurti bendrumo jausmą tokioje klasėje, svarbu, kad specialiujų ugdymosi poreikių mokiniai sukurtų gerus santykius ir su kitais klasės draugais.

Pasak Wiener (cit. Solovjovienė, Barkauskienė, 2006), specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniai mažiau laiko praleidžia su bendraamžiais. Nurodoma, kad šie vaikai dažnai žino, kaip reikia pradėti draugystę, tačiau jie neturi pakankamai įgūdžių tą draugystę išlaikyti. Dažniausiai tai atsitinka dėl to, kad jie nemoka spręsti konfliktų. Teiginiui, jog SUP vaikai gali turėti sunkumų užmezgant santykius su bendraamžiais pritaria Monchy ir kt. (cit Pijl, 2005) pridurdami, kad dėl šios priežasties jiems gresia pavojus įgyti nepakankamai socialinių įgūdžių. Kai kurie neturi fizinių, sensorinių ar intelektinių gebėjimų išmokyti reikiamų socialinių įgūdžių. Kiti demonstruoja deviantinio elgesio formas, kas jų bendraamžius sulaiko nuo bendravimo su specialiųjų poreikių asmenimis. Pažymima, kad yra sudėtinga atskirti priežastį nuo pasekmės. Esant reikiamų įgūdžių trūkumui bus sunku užmegzti socialinius ryšius, tačiau mokiniai, patiriantys mažėjančią socialinės patirties skaičių ir kokybę galiausiai turi nepakankamai išvystytus socialinius įgūdžius. Pasak Solovjovienės, Barkauskienės (2006), specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniai neretai pasižymi žemu empatiškumo lygiu: jie dažnai nesupranta kitų žmonių emocijų, motyvų, tikslų, nesuvokia paslėptų socialinių užuominų. Nors empatiškumas nėra socialinis įgūdis, tačiau sudaro pagrindą santykių su kitais plėtotei. Empatiška užtikrina dorovinį

bendravimą, palengvina adaptaciją visuomenėje, padeda greičiau susidaryti dorovinio elgesio įpročius (Gailienė, Adomaitytė, 2009).

Pasak Elbaum, Schumm (cit. Avramidis, 2010), SUP mokiniai bendrojo lavinimo mokyklose yra mažiau priimami, labiau atstumiami jų bendraamžių moksleivių. Nors ir specialiųjų poreikių mokiniai kartais, regis, yra priimami jų klasiokų, tačiau jų socialinis statusas išlieka žymiai žemesnis. Labiausiai kelia nerimą tai, jog toks socialinis statusas išlieka stabilus visą laiką besimokant mokykloje. Goldberg ir kt. (cit. Wong, Butler, 2012) nurodo, jog mokymosi negalę turintys asmenys daugiausia sunkumų socialiniuose santykiuose patiria paauglystėje. Didesnis savarankiškumas ir didesnė savo gyvenimo kontrolė, kurią patiria suaugę, suteikia galimybę plėtoti savo interesus ir įgūdžius.

Anot Dore ir kt. (cit. Brown ir kt., 2011), tyrimų metu paaiškėjo, jog integravus intelekto sutrikimą turinčius mokinius į bendrojo lavinimo mokyklą, šie arba bendraudavo tik su kitais intelekto sutrikimą turinčiais mokiniais, arba būdavo izoliuoti. Mand (2007) teigimu, specialiųjų poreikių mokinių atmetimo lygis yra vidutinis ir jų mėgstamumas yra tik šiek tiek mažesnis, nei vidutinis. Avramidis (2010) tyrinėjimai rodo, kad SUP mokinių padėtis klasėse yra geresnė. Bendraamžių grupių narių tyrimai teigia, kad yra tokia pati tikimybė ar SUP mokiniai, ar neturintys specialiųjų poreikių vaikai priklausys bendraamžių grupei, taip pat kaip ir gali tapti atstumtaisiais.

Specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių aktyvumui mokyklos renginiuose įtakos turi bendraamžių priėmimas. Plata ir kt. (cit. Solovjonienė, Barkauskienė, 2006) tyrimas atskleidė, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai mažiau nei jų bendraamžiai dalyvauja mokyklos socialiniame gyvenime, tačiau šių vaikų dalyvavimas ar nedalyvavimas mokykloje organizuojamuose renginiuose priklauso ne tik nuo jų pačių noro, bet ir nuo bendraamžių nuostatų, taip pat kaip ir mokytojų.

Pasak Kaffemanienės (cit. Gudonis ir kt., 2003), tarp mokinių dominuoja išankstinės neigiamos nuostatos bei nenoras bendrauti. Mokiniai yra nepasirengę lygiaverčiam bendravimui, nors teoriškai žino, kad turi būti lygiaverčiai. Tai papildoma ir Bukantaitės, Ališausko (2011) tyrimo rezultatai, kurie rodo, jog dauguma mokinių pasižymi nepalankiu požiūriu į mokinių, turinčių SUP, neigiama reakcija į „kitokį“ bendraklasį ir jį atstumia. Gana maža dalis mokinių suteikia galimybę specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniui atsiskleisti ir pasireikšti, jo neišskiria ir neignoruoja, SUP turinčių mokinių pripažįsta kaip vertingą. Pabrėžiama būtinybė ugdyti palankų požiūrį į specialiųjų poreikių turinčius asmenis. Manoma, kad palankus požiūris turi įtakos vaikų, turinčių SUP, adaptacijai bendraamžių grupėje bei jų ugdymosi sėkmei, o suaugusiems neigiamiems svarbus sėkmingai integruojantis visuomenėje (Bukantaitė, Ališauskas, 2011).

Galima teigti, jog kitų žmonių požiūris ir požiūris į save yra neatsiejami. Teigiamas kitų žmonių vertinimas ypač stiprina teigiamą savęs vertinimą. Šie tarpusavyje susiję dalykai veikia paauglio psichologinę savijautą. Teigiamas savęs vertinimas susijęs su veiklumu, gera savijauta bendruomenėje, o neigiamas savęs vertinimas paprastai būdingas tiems, kurie nesijaučia saugūs, yra vieniši (Petrulytė, 2003). Tie, kuriuos bendraamžiai atmeta, dažniausiai turi didesnių ar mažesnių psichologinių nesklandumų (Beresnevičienė, Andziulytė, 2004). Olweus ir Alsaker (cit. Beresnevičienė, Andziulytė, 2004) teigimu, jaunuoliai atstumti savo bendraamžių ir susiduriantys su nuolatinio tiek psichiniu, tiek verbaliniu priekabiavimu, pasižymi mažesniu savęs vertiniu. Depresija, nervinė įtampa, padidėjęs nerimas ir kiti sutrikimai glaudžiai siejasi su neigiamu savęs vertinimu (Petrulytė, 2003).

Makauskienė (cit. Kaffemanienė, Ivoškutė, 2005) teigia, jog pradinių klasių mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, savęs vertinimas yra menkesnis nei kitų bendraamžių: jie jaučiasi mokykloje nereikšmingi, blogiau vertina savo mokymosi gebėjimus ir mažiau patenkinti mokytojos vertinimais. Beresnevičienė ir Mikelkevičiūtė (cit. Kaffemanienė, Ivoškutė, 2005), tyrinėjusios nežymų intelekto sutrikimą turinčių moksleivių savęs vertinimą, teigia, jog šių paauglių savivertė žemesnė nei bendraamžių.

Mokinio savivokai įtakos turi ugdymo sąlygos, pavyzdžiui, mokymo stilius, nes tai paveikia ir bendraamžių mokinių santykius, kadangi yra stebimas mokytojo bendravimas, požiūris į specialiųjų ugdymosi poreikių mokinį. Tuo pačiu mokytojui įtaką daro mokyklos klimatas, požiūris į SUP (Cambra, Silvestre, 2003).

Susvetimėjimas bei nerimas taip pat daro įtaką požiūriui į specialiųjų ugdymosi poreikių mokinius (McDougall ir kt., 2004). Kalbant apie švietimą, susvetimėjimas apibūdinamas priklausymo mokyklai, jos bendruomenei bei dalyvavimo mokyklinėje veikloje trūkumas (Schulz, 2011). Anot Brown ir kt. (cit. Schulz, 2011), mokiniai, kurie neatitinka mokyklos numatytų standartų, jaučia priklausomybės, tarpusavio ryšio stoką. Šio ryšio trūkumas gali sukelti pamokų praleidinėjimą, mokyklos nelankymą, smurtą, prastus pažymius ir pan.

Dėl neigiamo požiūrio galimų pasekmių, svarbu išsiaiškinti, kurie kintamieji yra susiję su įprastai besivystančių bendraamžių požiūriu. Tai gali padėti sukurti intervenciją, kuri padėtų paaiškinti, prognozuoti bei valdyti požiūrio reakcijas. Ankstesni bendraamžių požiūrio tyrimai nagrinėjo tokius kintamuosius, kaip lytis, amžius bei inkliuzinio ugdymo patirtis (Nowicki, E.A., Sandieson, R., 2002). Kai kurių tyrinėjimų metu buvo siekta išsiaiškinti, ar skiriasi skirtingų lyčių požiūris į savo bendraamžius turinčius įvairių negalių, sutrikimų. Rezultatai parodė reikšmingą skirtumą tarp lyčių: mergaitės pasižymėjo pozityvesniu požiūriu, nei berniukai. Taip pat požiūris skiriasi ir tarp skirtingų amžiaus grupių vaikų: tyrimai rodo, jog vyresni mokiniai taip pat turi geresnę nuomonę apie jų SUP bendraamžius (Boer ir kt., 2012), nors Swaim ir

Morgan (cit. Boer ir kt., 2012) nurodė priešingai, jog pastebimas jaunesnių mokinių palankesnis požiūris.

Požiūris į SUP bendraamžius priklauso ne tik nuo mokinių lyties, amžiaus tačiau ir nuo negalės pobūdžio. Vaikai, turintys mokymosi sunkumų, dažniausiai priklauso mažiau populiarių specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių grupei (Mand, 2007). Laws ir Kelly (cit. Boer ir kt., 2012), Pijl ir Frostad (2010), teigia, kad mokiniai palankiau vertina intelekto ar fizinę negalę turinčius bendraamžius, nei elgesio problemų. Mand (2007) atlikti tyrimai parodė, jog elgesio problemų turintys mokiniai yra nemėgstami ne tik inkliuzinėje klasėje, bet ir specialiojoje. Kiek kitokius duomenis apie požiūrį į specialiųjų poreikių mokinius pateikia Nowicki (cit. Boer ir kt., 2012), Avramidis (2010): vyrauja labiau neigiamas požiūris į tuos bendraamžius, kurie turi intelekto sutrikimų, bet palankesnis į tuos, kurie pasižymi elgesio sunkumais, sutrikimais. Šiems teiginiams pritaria ir papildo Kaffemanienė (cit. Gudonis ir kt., 2003), kurios tyrimo išvados nurodo, jog mergaitės yra atlaidesnės, žemesniųjų klasių moksleivių nuostatos pozityvesnės. Moksleivių palankiau vertinami yra sutrikusios regos vaikai. Turintys intelekto sutrikimą kelia baimę, nenorą bendrauti. Brown ir kt. (2011) teigimu, tyrimai rodo, jog labiau negatyvus požiūris vyrauja į tokias negales, kuomet tai turi įtakos kalbai, socialiniams įgūdžiams. Intelektu sutrikimų atveju tai yra būdinga, todėl tai gali turėti įtakos mokiniams, jų požiūriui į savo bendraamžius turinčius intelekto sutrikimą. Taip pat tyrinėjimai parodė, jog įprastos raidos mokiniams draugystėje yra svarbesni intelektiniai gebėjimai, nei fiziniai. Dar vienas svarbus faktorius – bendraamžio pažinimas. Geriau pažindami SUP bendraamžius, mokiniai labiau linkę su jais bendrauti.

Vasiliausko, Ivaškienės (cit. Gudonis ir kt., 2003) tyrimo rezultatai rodo, kad mokinių žinios apie neįgaliųjų problemas yra žemo lygio. Jaunesni moksleiviai ir vyresnės mergaitės linkę bendrauti su neįgaliaisiais iš užuojautos ir teigiamai žiūri į juos. Mand (2007) teigimu, pertraukų metu specialiųjų poreikių mokiniai mažai domisi savo įprastos raidos bendraamžiais, o pastarieji nesistengia įtraukti SUP klasiokų į bendrą veiklą. Taip pat specialiųjų poreikių mokiniai dažnai laisvą laiką leidžia vieni.

Aptariant mokinių požiūrį į jų SUP bendraamžius, negalima pamiršti, kokią didelę įtaką kiekvieno vaiko nuostatoms daro šeima. Anot Cowardin, King ir kt., Rosenbaum ir kt. (cit. McDougall ir kt., 2004) teigimu, šeimos aplinkos veiksniai, įskaitant tėvų požiūrį į neįgalius asmenis, socialinę ir ekonominę padėtį, tautybes, vaidina svarbų vaidmenį sudarant vaikų, jaunuolių požiūrį į kitus SUP vaikus. O Vignes ir kt. (cit. Boer ir kt., 2012) tyrimų rezultatai įrodė, kad tėvai savo vaikams suteikdami informacijos apie negales, sutrikimus daro teigiamą įtaką savo įprastos raidos vaikų bei SUP mokinių tarpusavio santykiams, požiūriui.

Gudonis ir kt. (2003) teigia, kad bendrojo lavinimo mokyklose vyrauja neigiama nuostata į SUP mokinius, nesvarbu, ar toje mokykloje yra specialiųjų klasių, ar ne. Daugiau nei pusė mokinių nepažįsta neigaliųjų bendraamžių, nors jų mokykloje ir yra specialiųjų klasių. Tai liudija, kad vaikai nebendrauja ar bendrauja nepakankamai, kad neigalieji yra kažkur šalia, tačiau ne kartu su bendrųjų klasių mokiniais. Tačiau kai kurie tyrimai liudija (Brown ir k., 2011), kad inkluzinė praktika buvo sėkminga siekiant pozityvesnio požiūrio į SUP mokinius, tačiau tai kelia dvejonių, nes mokiniai, turintys specialiųjų poreikių vis dar pasisako, jog jaučiasi vieniši, izoliuoti.

1.4.1 Santykių su bendraamžiais svarba

Vystydamosi asmenybė įgauna vis daugiau žinių ne tik apie aplinkinį pasaulį, bet ir apie save. Ypač savęs išsąmoninimo ribos išsiplėčia paauglystėje (Beresnevičienė, Andziulytė, 2004). Bendravimas su kitais turi įtakos ir pačio mokinio savivertei, savęs pažinimui. Didele dalimi savęs pažinimą įtakoja aplinkiniai (Antinienė, 2007). Pasak Rubin ir kitų autorių (cit. Berns, 2009) bendravimas su draugais padeda vaikams susiformuoti daugelį įgūdžių, nuostatų, vaidmenų, kurie daro įtaką jų gebėjimui prisitaikyti gyvenime. Bendraamžių grupė – reikšminga socializacijos jėga, papildanti šeimos ir mokyklos daromą įtaką. Bendraamžių grupė yra svarbi, nes patenkina kai kuriuos esminius žmogaus poreikius: poreikį priklausyti grupei ir socialiai sąveikauti, poreikį susikurti savąjį Aš (asmeninį tapatumą). Priklausydamas bendraamžių grupei individas gali palaikyti socialinius ryšius su aplinka ir įgyti patirties, nepriklausančios nuo tėvų ir kitų suaugusiųjų. Socialiai sąveikaudami su žmonėmis susidarome nuomonę apie save.

Tokius faktorius, kurie yra svarbiausi formuojantis savajam įvaizdžiui nurodo Želvys (2007):

1. Aplinkinių reakcija. Ko gero, pats svarbiausias savojo įvaizdžio formavimosi elementas, nes visada stebime, kaip į mus žiūri aplinkui esantys žmonės, ir daugiau ar mažiau sutinkame su jų požiūriu.
2. Palyginimas su kitais. Kiekvienas vertindamas save neišvengiamai naudojami tokiais palyginimais: „geresnis“, „blogesnis“, „santūresnis“, „atviresnis“ ir pan. Tai suprantama, nes norint kažką vertinti, visada reikalinga turėti tam tikrą atskaitos tašką.
3. Atliekami vaidmenys. Svarbu tai, kaip žmogus suvokia gyvenime atliekamą savo vaidmenį. Tam tikrus vaidmenis atlikti įpareigoja profesija ar pareigos, giminytės ryšiai. Taip pat svarbu, kaip šiuos vaidmenis vertina aplinkiniai, t.y. ar asmuo yra geras sūnus, gabus mokinys ir pan.

4. Savęs tapatinimas su kitais. Tam tikros asmenybės, konkretūs žmonės pasirenkami kaip idealas, kuriuo vertėtų sekti.
5. Savasties formavimasis. Paaugliams ir jaunuoliams tenka apsispręsti, kokias besiformuojančias savojo „Aš“ puses išlaikyti, o kurių – atsisakyti, kuriuos vaidmenis tobulinti, o kuriuos užmiršti, nes jų neprisireiks.

Šiuos teiginius papildė ir Legkauskas (2012), kurio teigimu, žmogus – yra santykių produktas ir šaltinis. Nors tai nereiškia, kad mes perimame viską, ką apie mus sako kiti, tačiau nieko, ką mes manome apie save, nesugalvojame patys. Mumyse nėra nieko, ko kas nors nebūtų pasakęs. Bendraudami mes ne tik stebime save kitų akimis, bet kartu ir lyginame save su aplinkiniais. Manome, kad turime gražius plaukus, mielas strazdanas ar didelę nosį, nes taip sako kiti. Savo protingumą, greitumą bėgant ar gebėjimus piešti vertiname lygindami savo ir kitų įgūdžius (Berns, 2009). Tik palygindami save su kitais, mes galime išsiaiškinti, kiek esame blogesni arba geresni už kitus ir kiek esame panašūs arba skirtingi nuo kitų. Lyginame save su kitais, kai nesame tikri dėl savo elgesio, sugebėjimų ir kt. Taigi didelė dalis informacijos, kurią mes sužinome apie save, yra nulemta bendravimo su aplinkiniais: lyginame save su mus supančiais žmonėmis ir matome save tokius, kokius mus mato kiti (Antinienė, 2007).

Formuojantis paauglio tapatumui, vis svarbesnis tampa kitų jam svarbių asmenų, ypač bendraamžių vertinimas. Mokslininkų dėmesys tarpusavio santykiams su vienmečiais skiriamas dėl to, kad bendraamžių grupės yra vienas iš svarbiausių socializacijos veiksnių, papildančių šeimos ir visuomenės formavimo priemonių poveikį. Nuo to, kaip paauglys patenkins bendravimo su bendraamžiais poreikį, priklausys jo asmenybės formavimosi kryptingumas, pažiūros, vertybės, tikslai (Vyšniauskaitė Rimkienė, 2008).

Emociškai artimi santykiai su bendraamžiais leidžia bręstančiam žmogui patirti savo individualumo jausmą. Paauglys yra labai pažeidžiamas socialinės aplinkos. Bendraujant su bendraamžiais jam svarbu gauti savo pozityvaus Aš vaizdo atspindį, kuris vėliau taptų Aš vaizdu (Vyšniauskaitė-Rimkienė, Kardelis, 2005). Paaugliai trokšta susirasti panašių į save draugų, nori žinoti, kad ir kitus kamuoja tos pačios abejonės, baimės, troškimai. Bendraamžių grupė – svarbus savęs patvirtinimo šaltinis, nes vaikai, lygindami savo ir kitų mintis bei jausmus, supranta, kad nėra kitokie, keisti (Antinienė, 2007).

Vienas svarbiausių paauglio buvimo bendraamžių grupėje psichologinių veiksnių yra socialinis priėmimas. Tai paauglio mėgstamumas ir laikymas geru socialiniu partneriu. Bendraamžių grupės priėmimo rodiklis labai tiksliai leidžia nustatyti socialinę ir psichologinę paauglio adaptaciją ir dezaptaciją (Beresnevičienė, Andziulytė, 2004). Taip pat pažymima, kad socialiniai procesai „klasės visuomenėje“ turi stiprų poveikį socialinės integracijos ir fizinės sveikatos sąveikai (Vyšniauskaitė-Rimkienė, Kardelis, 2005).

Santykiai su draugais vaikams yra visada svarbūs, tačiau anot Boyd, Bee (2011), ypač paauglystės metais santykiai su bendraamžiais tampa daug reikšmingesni negu buvo anksčiau. Santykiai su bendraamžiais – savita pasirengimo gyventi visuomenėje „mokykla“. Gebėjimas pritaikyti socialiniame pasaulyje priklauso nuo bendravimo įgūdžių, veiksmų koordinavimo, tarpusavio sąveikų, bendradarbiavimo, konkuravimo. Šios kompetencijos ugdomos sąveikaujant ir semiantis patirties iš bendraamžių grupės. Be to, joje laikomasi konkrečių elgesio normų. Kai kada jos būna teigiamos (bendradarbiavimas ir pan.), o kartais neigiamos (vaikų atstūmimas, maištavimas ir kt.). Vaikai mokosi konkuruoti dėl padėties grupėje kartais laikydamiesi grupės normų, o kartais kurdami jas.

Paauglystėje bendraamžių grupės įtaka itin išauga, nesutarimai su ja išgyvenami ypač skaudžiai. Antra vertus, paaugliui reikia įgyti ne tik priklausymo grupei, bet ir konfliktų su bendraamžiais ir jų sprendimo patirties. Dėl šios priežasties kai kuriems paaugliams praverstų specialus apmokymas bendrauti grupėje, bendrai veikti, siekti kompromiso, vadovauti ir paklusti (Navaitis, 2001).

Bendravimas su kitais, jų požiūris į SUP mokinius turi reikšmės ir mokymuisi, mokymosi motyvacijai, nes anot Lisauskaitės ir Jasiūnienės (cit. Kaffemanienė, Ivoškutė, 2005), save ir savo mokymosi galimybes vertina taip, kaip juos vertina ne tik tėvai, mokytojai, bet ir jų bendraamžiai; kas antras jų savimi nepasitiki, jaučiasi aplinkinių nemėgstamas, išgyvena mokyklos baime.

1.4.2 Mokinių teigiamos tarpusavio sąveikos kūrimas

Bendraudami žmonės siekia ne tik trumpalaikio, situacinio kontakto su aplinkiniais, bet iš tikrųjų svarbiausia yra užmegzti, kurti ir išlaikyti gerus ilgalaikius santykius su kitais (Ruibytė, 2010).

Sėkmingas arba efektyvus bendravimas yra toks, kuris leidžia visiems jame dalyvaujantiems asmenims kiek įmanoma geriau patenkinti savo poreikius ir pasiekti tikslus (Almonaitienė, 2010). Pasak Vyšniauskytės Rimkienės, Kardelio (2005), sėkmingas bendravimas, teigiamas jų vertinimas ir priėmimas daro įtaką vaikų psichosocialinei sveikatai bei mažina psichikos ligų riziką. Tarpusavio santykių lygmenyje bene svarbiausias bendravimo sėkmės rodiklis yra sėkmingas priklausymo poreikio tenkinimas – galimybė tapatintis su kitų žmonių grupėmis, būti jų nariais. Galima teigti, kad sėkmingai bendraujama tada, kai žmogus yra vertinamas. Manoma, kad teigiamas savęs požiūris į save yra gerų santykių su kitais pagrindas (Almonaitienė, 2010).

Kiekvienas žmogus siekia visaverčio, lygiaverčio bendravimo. Lygiaverčiai santykiai gali būti sukurti, kai dalyviai sugeba būti vienas kitam atviri ir sąmoningai paiso vienas kito poreikių ir interesų. Edelmanas ir Krein (cit. Monginaitė, 2010) pateikia tokio sąmoningumo požymius:

1. Įsipareigojimas suprasti kitą asmenį.
2. Savianalizė būtina siekiant pažinti save, suderinti asmeninius jausmus, norus, žodžius, veiksmus.
3. Atvirumas. Nors atvirumas gali būti rizikinga, tačiau jis yra būtinas norint priimti kitą žmogų.
4. Įsigilinimas į kitą asmenį. Bendraujant reikia gebėti išvelgti tikrąją žodžių ir teiginių esmę.
5. Ketinimų ir veiksmų atskyrimas. Kai mintys, ketinimai ir veiksmai prieštarauja vieni kitiems – tai trikdo darnius ryšius.
6. Faktų ir jausmų atskyrimas. Perdėtas emociingumas neleidžia išvysti tikrosios situacijos, jos faktų.
7. Signalo „aš“ naudojimas. Gebėjimas kalbėti apie save leidžia patenkinti asmeninius norus, interesus.
8. Įsiklausymas į kitą asmenį. Reikalinga ir reikšminga sąlyga tarpusavio supratimui.
9. Savęs pripažinimas ne viską žinančiu.
10. Asmeninių klaidų pripažinimas.

Siekiant teigiamio mokinių požiūrio į savo bendraamžius, kurie turi specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdoma tolerancija. Pasak Kasianova (cit. Khitruk, Ulianova, 2012) tolerancija – pasirengimas priimti skirtingas nuomones ir logiką, teisę būti skirtingiems, kitokiems. Ermockienės-Varnės tyrimo (2011) duomenimis, kas penktas (17,5%) netoleruoja neįgaliųjų buvimo savo aplinkoje. Ilgametės tolerancijos ugdymo pastangos ir įvairių tyrimų patirtis rodo, kad ugdyti šią vertybę – nelengvas uždavinys. Tiesioginis tolerancijos mokymas – nelengvas uždavinys. Pastebėta, kad tokios pastangos neretai duoda net priešingą rezultatą, t.y. dalies tolerancijos mokytojų jaunuolių priešiškos nuostatos tam tikrų visuomenės sluoksnių atstovų atžvilgiu net sustiprėdavo (Tolerancijos ugdymas mokykloje, 2004). Tolerancija neturėtų būti pradedama ugdyti mokykloje, kuomet į ją ateina specialiųjų poreikių vaikas. Viskas prasideda žymiai anksčiau ir dar šeimoje, padedant vaikui suprasti, kad jis yra svarbus, vertingas. Anot Kurienės (2007), nesvarbu, ar vaikas būtų atlėpaušis, nelabai mokantis matematiką, ar labai geras sportininkas, bet visai negabus muzikai, - tai visai nesvarbu, svarbu, kad šeima matytų jo vertę, ją puoselėtų, ugdytų ir leistų jam vertingam, mylimam, saugiam. Tokie vaikai nekritikuoja

ir nežemina kitų žmonių, nebijo patys būti kitokie ir nebijo kitokių. Ši esminė prielaida yra būtina sąlyga tolerancijos kaip socialinio įgūdžio ugdymui. Pripažinus vaiko teisę būti individualiam, kitokiam, reikia išmokyti jį pripažinti ir kito teisę būti kitokiam ir taip pat vertingam.

Pasak Whitaker (cit. McDougall ir kt., 2004), socialinis kontaktas bei gaunama informacija apie bendraamžius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių padeda kurti labiau teigiamą požiūrį. Tyrimai rodo, jog tokioje klasėje, kurioje mokiniai dirba drauge, skatinamas pozityvesnis požiūris bei elgesys su klasės draugais turinčiais specialiųjų ugdymosi poreikių, nei klasėje, kurioje visi mokiniai yra skatinami konkuruoti vieni su kitais. Ne tik klasė turi įtakos požiūriui į SUP mokinius, bet ir platesnė mokyklos aplinka, t.y. teigiama, jog mokyklos pozityvūs, teisingi, dori papročiai, mokytojų santykiai su mokiniais turi tam daug įtakos. Maehr, Midgley (cit. McDougall ir kt., 2004) teigia, kad mokyklos aplinka susideda iš dviejų aspektų:

1. socialinis aspektas (mokyklos kultūra) apima tarpusavio santykius, įsitikinimus, vertybes, tikslus, mokyklos narių prasnę;
2. fizinis aspektas (mokyklos klimatas) apima mokyklos dydį, prieinamumą, mokinių bei mokytojų demografinius duomenis.

Higgins-D'Alessandro ir Sath (cit. McDougall ir kt., 2004) tyrimai rodo, jog mokyklos kultūra daro didesnę poveikį mokinių įtraukimui, dalyvavimui bei požiūriui, nei mokyklos klimatas. Be to, mokyklos kultūra yra jos aplinkos aspektas, kurį galima lengviau pakeisti, patobulinti, nei mokyklos fizinį aspektą. Autoriai išnagrinęję kitus mokyklos kultūros tyrimus padarė išvadą, jog svarbiausia yra mokytojų ir mokinių santykiai, mokinių tarpusavio santykiai, mokyklos valdymo struktūra, pavyzdžiui, mokinių daroma įtaka, jų autonomija.

Keisti neigiamą specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių statusą tarp bendraamžių galima siekiant lavinti jų socialinius gebėjimus. Socialinius moksleivių gebėjimus galima lavinti pasirenkant skirtingas darbo formas: individualiai dirbant su moksleiviu, vedant užsiėmimus mažose grupėse su panašaus pobūdžio turinčiais bendraamžiais ir organizuoti socialinių gebėjimų lavinimą įtraukiant visą klasės kolektyvą. Pastaroji darbo su grupe forma patraukli, nes tai erdvė, kurioje ir vyksta atstūmimas, socialinė klasės erdvė suteikia galimybę modeliuoti bendraamžių, kurie yra labiau socialiai kompetentingi, elgesį (Vyšniauskytė Rimkienė, 2008).

Teigiamos sąveikos su bendraamžiais kūrimui gali turėti specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių mokymasis inkliuzinėje klasėje (Wong, Butler, 2012). Vaughn ir kt., Wiener, Tardif (cit. Wong, Butler, 2012) nurodo, jog jeigu vaikai mokosi įprastinėje klasėje visą dieną, o jam padeda specialusis pedagogas, tai turi nedidelį, bet pozityvų poveikį bendraamžių priėmimui bei draugystės kokybei. Wiener ir Tardif (cit. Wong, Butler, 2012) teigia, kad mokymosi negalę turintys mokiniai, kurie mokosi inkliuzinėje klasėje, o jiems padeda bendrojo ugdymo mokytojas

bei specialusis pedagogas, dažniau nurodė labiau patenkinančius santykius su jų geriausiaisiais mokyklos draugais, buvo mažiau vieniši, turėjo mažiau elgesio problemų negu tie mokiniai, kurie bent pusę dienos buvo ugdomi specialiojoje klasėje.

1.4.3 Neigiama sąveika ir jos padariniai

Kalbant apie inkliuziją, dažniausiai pabrėžiama jos nauda specialiųjų poreikių asmenų socializacijai, bet Brown ir kt. (2011) teigimu, fizinė integracija į bendrojo lavinimo mokyklą negarantuoja inkliuzijos. Pasak Frederickson (2010), tyrimų rezultatai nustatė tik mažą inkliuzijos naudą bei SUP mokinių mažesnę pripažinimą kelia nerimą. Tai parodo, jog inkliuzinis ugdymas neįgyvendina savo tikslų. Monchy ir kt. (2004) nurodo, jog integracijos metu SUP mokiniai gali patirti ne tik teigiamą, bet ir neigiamą sąveiką. Jei specialiųjų poreikių mokinys tampa socialiai izoliuotas bendrojo lavinimo mokyklos klasėje, tai gali padaryti žalos jo socialinei-emocinei raidai bei turėti įtakos neigiamoms pasekmėms, kaip, pvz., tapti patyčių auka.

Kaip teigta anksčiau, konfliktai yra priskiriami neigiamai sąveikai. Anot Stoškaus (2006), daugeliui konfliktai asocijuojasi su neigiamomis savybėmis: pykčiu, ginčiais, skausmu, smurtu, įžeidimais, nepasitikėjimu, neapykanta ir pan. Pasak Lakio (2008), konfliktas – susidūrimas, kova, kuri kyla, kuomet interesai, vertybės ar poreikiai prieštarauja vienas kitam, yra nesuderinami. Autoriaus teigimu, ne pats nesuderinamumas sukelia konfliktą, bet kada žmogus siekdamas savo tikslo susiduria su kitu asmeniu, stovinčiu jo kelyje, kai nežinomas kitas būdas pradėti kovą. Konfliktai kyla dėl nevienodų galimybių naudotis poreikiams tenkinti reikalingais ištekliais. Konfliktas prasideda, kai žmonės patys sąmoningai pradeda priešiškus veiksmus. Konflikto metu jo dalyviai susiduria su daug didesne, nei yra įprasta, emocine įtampa (baime, pykčiu, neapykanta). Konkuravimas – pirmasis konflikto etapas. Jeigu jis nėra nutraukiamas, tai anksčiau ar vėliau gali tapti nemandagumu, nesąžiningumu ir smurtu (Stoškus, 2006).

Karmaza ir kt. (2007) apibrėždami smurto mokykloje sąvoką teigia, jog tai yra kito žmogaus mušimas, pastūmimas, gąsdinimas, išjuokimas, pravardžiavimas, apkalbinėjimas, izoliavimas, privačios informacijos atskleidimas siekiant pažeminti, ignoravimas, bet koks skausmo sukėlimas, tyčinis žmogaus įskaudinimas, seksualinis priekabiavimas, kito žmogaus daiktų gadinimas ir dar gausybė kitų veiksmų, kurie turi neigiamą poveikį.

Atstūmimas klasėje pasireiškia įvairiomis priekabiavimo prie kai kurių klasės mokinių formomis: erziniu, pravardžiavimu, įvairia verbaline agresija, apkalbų skleidimu, bjauriais užrašais apie žmogų, ignoravimu (Ivanauskienė, Jurkevičiūtė, 2005). Povilaitis ir Valiukevičiūtė (cit. Gudonis, Šatkauskienė, 2012) pagal tai, kaip prie asmens yra priekabiuojama, išskiria

verbalinį, rašytinį priekabiavimą – vaikas skaudinamas, užgauliojamas žodžiu ar užrašais. Tai pravardžiavimas, gąsdinimas, pašaipios replikos apie žmogaus kūną, religiją, tautybę, negalią, išvaizdą ir kt., užrašų, skaudinančių žinučių siuntinėjimas elektroniniu paštu, mobiliaisiais telefonais. Nustatyta, kad priekabiavimo dažnumas priklauso nuo tiriamųjų amžiaus: kuo vyresni paaugliai, tuo dažniau jie tyčiojasi iš kitų (Gudonis, Šatkauskienė, 2012).

Tyrimu nustatyta, kad mokiniai, turintys specialiųjų ugdymo(si) poreikių, dažniau iš bendraamžių patiria fizines ir sudėtingas priekabiavimo formas. Tiek mergaitės, tiek berniukai dažniau kenčia fizinį priekabiavimą. Sudėtingas priekabiavimo formas dažniau patiria specialiųjų ugdymo(si) poreikių turintys berniukai. Įprastinės raidos vaikai taip pat patiria šias priekabiavimo formas, tačiau lyginant su specialiųjų ugdymo(si) poreikių vaikais, jas patiria rečiau. Daugiau patyčių sulaukia vaikai, kurie nešioja akinius. Daugiau patyčių patiria tie paaugliai, kurie gyvena tik su mama arba su kitais giminaičiais. Gyvendami nepilnose šeimose specialiųjų ugdymo(si) poreikių turintys vaikai dažniau patiria priekabiavimą negu įprastinės raidos vaikai, augantys pilnose šeimose. Dažniausiai priekabiavimą patiria 11–13 metų amžiaus specialiųjų ugdymo(si) poreikių turintys vaikai. (Gudonis, Šatkauskienė, 2012). Olweus (cit. Monchy 2004) teigimu, mokiniai turintys aiškiai pastebimus sutrikimus (fizinė negalė, Dauno sindromas ir pan.) rečiau tampa patyčių objektais, nes mokiniai reaguoja į akivaizdų jėgų neatitikimą ir dėl šios priežasties imasi juos ginti.

Tam tikru mastu, lytis veikia kaip skiriamasis faktorius, kaip mokiniai suvokia situaciją, pavyzdžiui, daugiausia berniukai naudoja įžeidinėjimus, grasinimus, tuo tarpu mergaitės – ir atstūmimą. Taip pat berniukai dažniau užsipuola, nei mergaitės (Cerezo, Ato, 2010). Pasak Ivanauskienės, Jurkevičiūtės (2005), 38% berniukų ir 9% mergaičių „prisideda“ prie įžeidus elgesio klasėse. Vaikinai yra mažiau tolerantiški įžeidinėjamiems nei merginos: jie beveik 20% pralenkia merginas „prisidėdami“ prie įžeidinėjančiųjų, taip pat mažiau stengiasi padėti bendraklasiams, kuriuos įžeidinėja. Daugiau nei pusė bendraklasėjų vaikinų ir merginų elgiasi abejingai matydami įžeidinėjamą klasės draugą ir nepadedą jiems įžeidinėjimo metu. Visa tai papildoma ir Barkauskaitė, Žadeikaitė (2006) teigdamos, kad nors ir mokiniai į įžeidus elgiasi ir žiūri neigiamai ir apie 85% mokinių mano, kad aukoms būtina pagalba, tačiau mažai, kas išdrįsta padėti. Moksleiviai nepadedą dėl to, jog nerimauja, kad dėka pagalbos aukai jie gali netekti saugaus socialinio statuso. Taigi įžeidinėjami mokiniai atsiduria labai sudėtingoje situacijoje: jie tampa klasės aukomis, kurių bendraklasiai yra nelinkę ginti (Jurkevičiūtė, 2005).

Svarbus ir agresijos dažnumas: įtrauktiems mokiniams agresija vyksta beveik kasdien, tačiau kiti klasės mokiniai mano, jog tik kartą ar du per savaitę ir tik patyčių aukoms yra svarbi pati situacija. Patyčių aukos jaučiasi mažiau saugios mokykloje. Tai rodo, kad jie yra vieni ir

niekam jie nerūpi, nes visi likę bendraklasiai nėra susirūpinę dėl situacijos rimtumo ir visa tai gali tik skatinti tolimesnį priekabiavimą (Cerezo, Ato, 2010).

Anot Povilaičio (cit. Alifranovienė ir kt., 2010), Lietuvos pirmavimas pasaulyje pagal patyčių dažnumą ir gausumą, vis didėjantis agresyvumo (tiek psichologinio, tiek fizinio) lygmuo visuomenėje byloja, kad patyčios mūsų šalyje pasiekė epidemijos mastą. Žmogaus pažeminimas taip paplitęs, kad dažnai nėra laikomas blogybe, o priimamas kaip socialinė norma, kai kurie tėvai ir mokytojai patyčias aiškina, kaip teigiamą dalyką, kuris užgrūdina vaiką, leidžia įsitvirtinti grupėje. Valiukevičiūtės (cit. Gudonis, Štrauskienė, 2012), priekabiavimas – viena aktualiausių mokyklinio amžiaus vaikų problemų. Dažnas priekabiavimas nėra žaidimas, taip pat tai nėra natūralus raidos reiškinys. Priekabiavimas visada yra skaudus ir gali turėti įvairių trumpalaikių ir ilgalaikių pasekmių vaiko elgesiui, emocinei būklei, bendravimui su kitais žmonėmis ir savivertei. Dažnai vaikas, prie kurio priekabiaujama, iš kurio tyčiojamosi, jaučiasi pažemintas, negerbiamas, paniekintas ir silpnas. Visi šie jausmai verčia jį jaustis menkaverčiu. Cerezo, Ato (2010) teigimu, reguliarių patyčių padariniai gali būti labai rimti: veiklos mokykloje sumažėjimas, nepasitikėjimas savimi, socialinių santykių neapibrėžtumas, vienišumas. Wong, Butler (2012) nurodo, jog vaikams patyrusiems bendraamžių patyčias yra rizika priekabiavimą suaugus patirti darbe, socialiniuose santykiuose.

Povilaitis, Jasiulionė (2008) taip skiria bei apibūdina patyčių pasekmes:

1. Pasekmės aukai:

- Vaikai jaučiasi nesaugūs, bejėgiai, išgyvena nerimą, yra liūdni, prislėgti, nepasitikintys savimi, pasižymi menkesne saviverte;
- Gali kilti minčių apie savižudybę, kas rodo beviltiškumą;
- Įvairūs psichosomatiniai simptomai: galvos, pilvo skausmai, pykinimas, miego, apetito sutrikimai;
- Gali vengti vengti mokyklos, praleidinėti pamokas;
- Įgyjamas bejėgiškumas;
- Smurtinis reagavimas į skriaudėjus.

2. Pasekmės skriaudėjams: gali peraugti į kitokią agresyvų ar socialiai netinkamą elgesį vėliau.

3. Pasekmės psichologiniam mokyklos klimatui: gali daryti įtaką visos mokyklos bendruomenės saugumo jausmui.

Nors apie patyčias Lietuvoje kalbama vis dažniau (ypač kai žiniasklaida nušviečia žiaurius šio reiškinio atvejus), tokio pobūdžio susidomėjimas dažniausiai būna momentinis, nesuvokiant tikrojo problemos masto, priežasčių ir pasekmių. Visuomenė per mažai susipažinusi su patyčių problema, neretai neigiama patyčių įtaka (Švietimo problemos analizė, 2009).

Siekiant sumažinti smurto sklaidą prieš vaikus yra numatytos ir įgyvendinamos kompleksinės priemonės smurtui šalinti. Siūloma juridinė ir socialinių, edukacinių, psichologinių pagalbos priemonių sistema neabejotinai suvoktina kaip pozityvus dalykas, galintis sumažinti smurto sklaidą, tačiau Lietuvos moksleiviai vis dar yra tarp daugiausia patyčių patiriančių moksleivių (Alifanovienė ir kt., 2010). Lietuvoje apie 30% berniukų ir 17% mergaičių tyčiojasi, 27% mokinių teigia, kad 2-3 kartus per mėnesį arba dažniau patiriantys patyčias, o lyginant su kitomis šalimis: Švedijoje- tik apie 4%, Latvijoje ir Estijoje apie 22%, Rusijoje 16%, Vokietijoje 14% (Švietimo problemos analizė, 2009).

Apibendrinant galima teigti, jog nuo seniausių laikų, kada dar nebuvo populiarios demokratijos bei laisvės, lygybės idėjos ir individualių poreikių turinčius asmenis buvo galima tik globoti, iki šių dienų, kai yra pripažinta specialiųjų ugdymosi poreikių asmenų teisė į švietimą, situacija labai pasikeitė. Šių asmenų inkluzija – kasdienybė, 100% dar neįgyvendintas tikslas, nes vis dar susiduriama su įvairiais sunkumais, ne visiškai SUP mokinių priėmimu, ne visada tinkamais santykiais, sąveika, kas turi ar gali turėti nemalonių pasekmių. Teigiamai SUP moksleivių sąveikai su kitais turi įtakos ne tik normalios raidos bendraamžių, bet ir jų tėvų, mokytojų požiūris, santykiai.

2 skyrius. ĮPRASTOS RAIDOS IR SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ MOKINIŲ SĄVEIKOS BRUOŽAI

2.1. Tyrimo metodika

Tyrimui atlikti buvo pasirinktas interviu metodas.

Sudaryta interviu anketa (1 priedas). Naudojantis ja buvo apklausiami 3-4 ir 7-8 klasių SUP ir įprastos raidos mokiniai, siekiant išsiaiškinti šių moksleivių tarpusavio sąveikos ypatumus, kada sąveika yra neišvengiama arba galima išvengti, kokią įtaką mokinių bendravimui daro kiti ugdymo(si) dalyviai, artimieji. Vykdytas interviu buvo pusiau struktūruotas. Interviu fiksuotas raštu atsakymų lape.

Duomenims apibendrinti taikytas turinio (content) analizės metodas.

Grafiškai duomenys apipavidalinti kompiuterinėmis programomis Microsoft Excel bei Microsoft Word.

2.2. Tyrimo dalyviai

Renkantis respondentus buvo remiamasi tikslinės imties metodu. Pagrindiniai tiriamųjų atrankos kriterijai – bendrojo lavinimo mokyklų 3-4 ir 7-8 klasės, kuriose kartu su įprastos raidos moksleiviais mokosi ir specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai.

Tyrimui pasirinkti iš viso 32 mokiniai., iš jų 11 (34,4%) specialiųjų ugdymosi poreikių ir 21 (65,6%) įprastos raidos, besimokančių Pasvalyje, Pasvalio rajone bei Šiauliuose. Didžioji dalis (59,4%) – vyresniojo mokyklinio amžiaus normalios ir SUP moksleiviai.

Tiriamuosius, atsižvelgiant į jų ugdymosi poreikius bei amžių, galima skirstyti į 4 grupes. Tai 1) 3-4 klasių mokiniai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių; 2) 3-4 įprastos raidos mokiniai; 3) 7-8 klasių specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniai; 4) 7-8 klasių normalios raidos mokiniai.

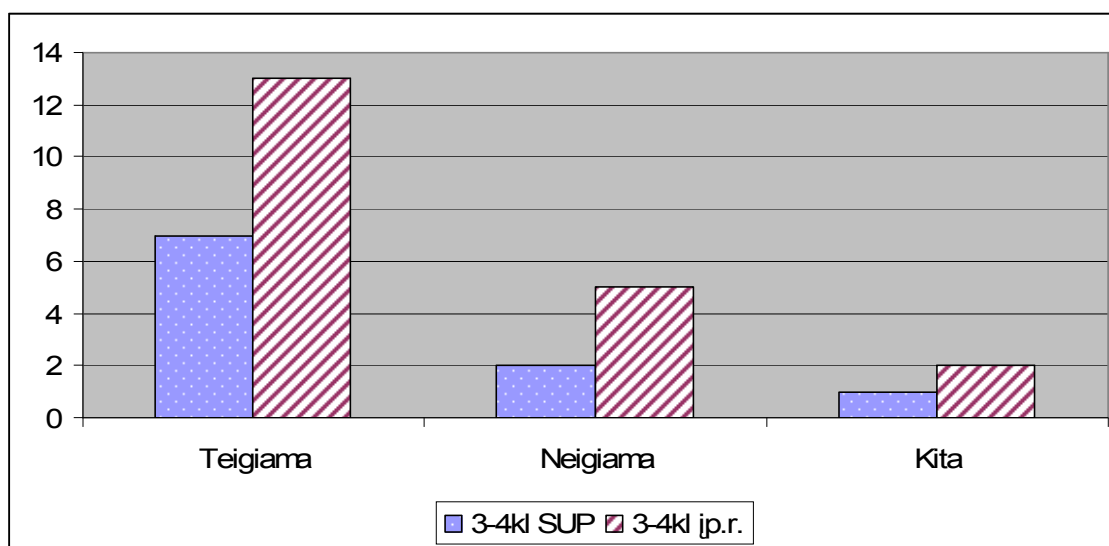
SUP turintys mokiniai turėjo specifinį mokymosi sutrikimą (2); negalią dėl nežymaus intelekto sutrikimo; bendruosius mokymosi sutrikimus (2); kompleksinį sutrikimą: bendrieji mokymosi ir emocijų (nuotaikos spektro) sutrikimai; kompleksinį sutrikimą: specifiniai mokymosi (skaitymo, rašymo, matematikos), dėmesio ir emocijų sutrikimai; elgesio ir dėmesio sutrikimų; elgesio, aktyvumo ir dėmesio sutrikimą; kompleksinį sutrikimą: specifiniai mokymosi sutrikimai bei aktyvumo ir dėmesio sutrikimai; kompleksinis sutrikimas: specifinis mokymosi ir

dėmesio sutrikimas. Daugumos (66,7%) tiriamųjų yra vidutiniai specialieji ugdymosi poreikiai. Duomenys apie mokinius gauti apklausus jų auklėtojus, specialiuosius pedagogus-logopedus.

2.3 SUP mokinių atpažinimas, sunkumų ir pagalbos vertinimas jaunesniajame mokykliniame amžiuje

Interviu pradžioje buvo siekiama išsiaiškinti, kaip 3-4 klasių specialiųjų ugdymosi poreikių bei įprastos raidos mokiniai vertina savo klasę, ar pastebi savo bendraklasio specialiuosius ugdymosi poreikius, todėl jų buvo prašoma apibūdinti savo klasę, klausama, ar joje yra kažkuo išsiskiriančių vaikų, kokius jų skirtumus jie pastebėjo, ar šiems bendraklasiams teikiama specialistų (logopedo, specialiojo pedagogo) pagalba, kokios numanomos pagalbos priežastys, pobūdis, kaip įveikiami sunkumai bei kas galėtų teikti papildomą pagalbą tiems, kurie mokymdamiesi patiria tam tikrų sunkumų.

Įvertinus tiriamųjų atsakymus į prašymą apibūdinti savo klasę, papasakoti, kokia ji yra, buvo išskirta teigiama, neigiama bei kita klasės charakteristika (žr. 1 pav.).

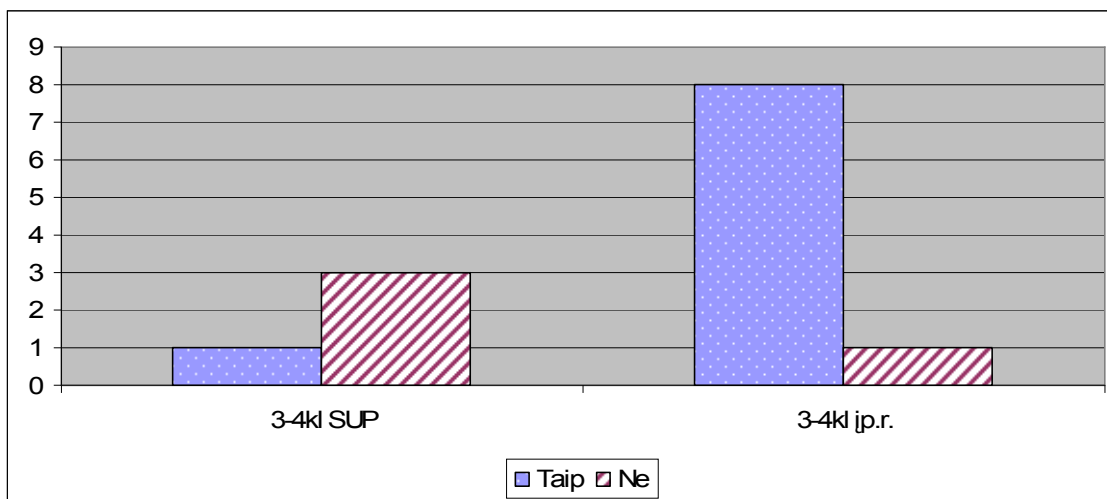

1 pav. 3-4kl. mokinių klasės charakteristika, leksinių-semantinių vienetų skaičius.

Paveiksle matyti, jog abiejų grupių mokinių (SUP ir įprastos raidos) tarpe pastebima teigiama klasės charakteristika, t.y. dauguma atsakė, jog jų klasė yra *gera, draugiška, linksma*. Nepaisant vyraujančios teigiamos charakteristikos, galima pastebėti ir neigiamai klasę apibūdinančių vertinimų, kada mokiniai kalbėdami apie savo klasę teigė, jog jų klasėje yra mokinių, kurie, pavyzdžiui, yra *pavyzdžiui, nedraugiški, pikti*. Kitai charakteristikai skirti klasės apibūdinimai, kurių teigiamumą ar neigiamumą yra sudėtingiau įvertinti, t.y. *neiškirtinė klasė*. Apibendrinant galima teigti, jog dominuoja teigiama 3-4 klasių mokinių klasės charakteristika.

Nežymiai palankesni savo klasės vaizdinį konstruoja specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai.

Analizuojant 3-4 klasių mokinių atsakymus į klausimą, ar jų klasėje mokosi vaikų, kurie yra kitokie, paaiškėjo, kaip tiriamieji pastebi, atpažįsta savo bendraklasių individualius poreikius (žr. 2 pav.).

2 pav. Vaikų individualių poreikių atpažinimas, tiriamųjų skaičius

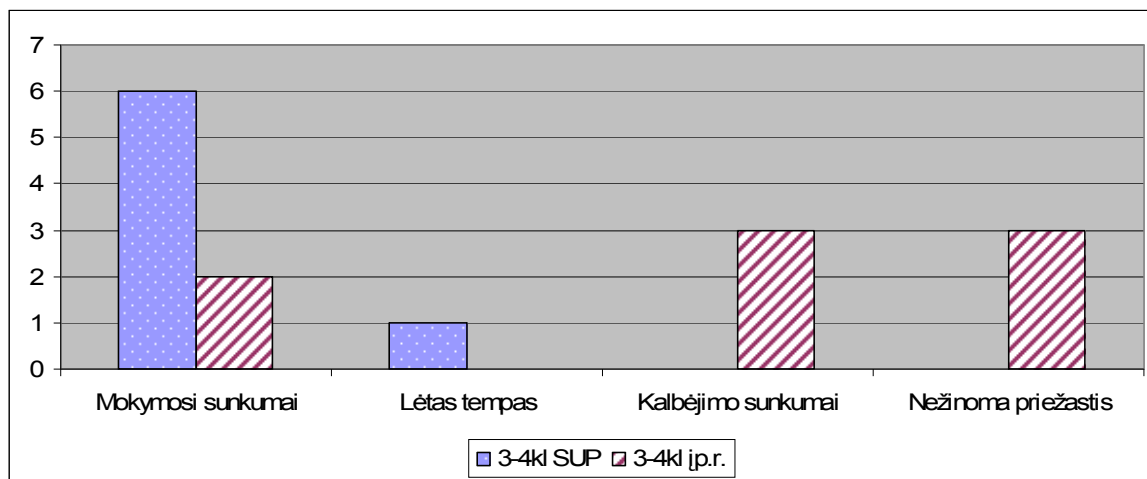
Dauguma įprastos raidos mokinių pripažino, jog jų klasėje yra vaikų, kurie yra kiek kitokie, nei visi kiti bendraklasiai, t.y. atpažino tuos savo klasės draugus, kurie turi tam tikrų individualių poreikių, tačiau specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniai laikėsi visai kitokios nuomonės teigdami, jog jo ar jos klasės draugai nesiskiria nuo kitų. Taigi šioje dalyje pastebimi bendraklasių specialiųjų poreikių atpažinimo skirtumai: klasės draugų individualius poreikius atpažinti geriau sekėsi įprastos raidos vaikams.

Paaiškėjus, ar mokiniai atpažįsta bendraklasių individualius poreikius, buvo prašoma tą mokinį apibūdinti. Apibendrinus atsakymų rezultatus buvo išskirta teigiama, neigiama bei kita specialiųjų ugdymosi poreikių mokinio charakteristika, kurių dominuojanti yra – neigiama. Taigi įprastos raidos moksleiviai kitokį vaiką vertina negatyviai, manydami, kad tai yra mokinys, kuris *nerimsta*, yra *atsiskyres* nuo kitų bendraklasių, *neruošia namų darbų*, *neklauso mokytojo*, yra *piktas*, *netvarkingas* ir pan. Nei vienas tiriamasis apibūdindamas mokinį, turintį individualių poreikių, nepaminėjo nė vienos teigiamos savybės. Dalis vaikų, kaip jau minėta anksčiau, neatpažino SUP mokinio. Kitai charakteristikai priskirti požymiai, kuriuos yra šiek tiek sudėtingiau vertinti teigiamai arba neigiamai, t.y. *elgesio bei išvaizdos skirtumai*. Dalis moksleivių neatpažino SUP bendraklasio, todėl ir nėra aišku, kaip jie vertina tokį vaiką.

3-4 klasių mokiniams pateikus aptartas charakteristikas, jie turėjo identifikuoti jų klasėje besimokantį mokinį, kuris turi kažkokių poreikių, atsakydami į klausimą, ar jų

bendraklasiams reikia eiti pas specialųjį pedagogą ar logopedą. Visi mokiniai teigė, jog jų klasėje yra tokių mokinių. Siekiant užtikrinti, jog tolimesniu interviu metu mokiniai teisingai suprastų, apie ką bus toliau kalbama interviu metu, jiems paaiškinta, kad bus šnekama apie jų klasės draugus, kurie lankosi pas logopedą/specialųjį pedagogą.

Mokiniai atsakydami į klausimą, ar žino, kodėl šiems vaikams reikia eiti pas specialistą, nurodė, kokios yra, jų nuomone, teikiamos pagalbos specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams, priežastys (žr. 3 pav.).

3 pav. Numanomoms pagalbos SUP turintiems vaikams priežastys, leksinių-semantinių vienetų skaičius

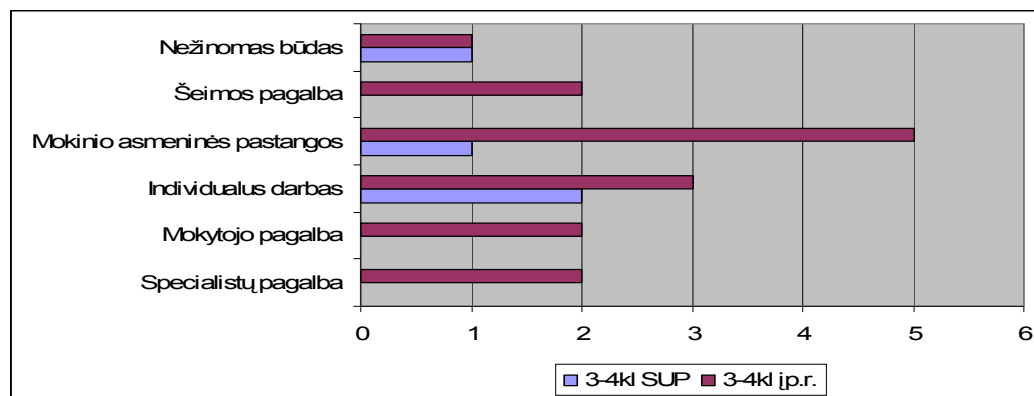
Didžioji dalis specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių nurodė, jog pas logopedą reikia eiti vaikams, kurie pasižymi mokymosi sunkumais, t.y., kuriems *sunku mokytis, sunku skaityti ar daro daug klaidų*, tačiau įprastos raidos mokiniai išskyrė ir kalbėjimo sunkumus (*blogai taria, mikčioja*), o kai kurie nežinojo, negalėjo pasakyti, kodėl minėtiems mokiniams reikalinga specialiojo pedagogo ar logopedo pagalba. Siekiant užtikrinti, ar mokiniai supranta, kad bendraklasiai lankosi pas specialistą dėl patiriamų sunkumų moksluose, taip pat buvo klausta, ar šiems mokiniams yra sunku mokytis ir 100% tiriamųjų pripažino, kad minėtieji klasės draugai patiria kokių nors sunkumų besimokydami.

Įsitikinus, jog mokiniai supranta, jog SUP vaikai patiria mokymosi sunkumų, buvo klausama, kodėl šiems moksleiviams yra sunkiau mokytis, nei kitiems bendraamžiams. Apibendrinus gautus atsakymų rezultatus buvo išskirta kategorija **mokymosi sunkumų priežastis** bei tokios subkategorijos: dėmesio sukaupimo sunkumai, motyvacijos stoka, aiškinimo nesupratimas bei nežinoma priežastis. Pagal teiginių skaičių, normalios raidos mokinių atsakymai pasiskirstė gana tolygiai: jų nuomone, sunkumų moksluose jų bendraamžiai gali patirti ir dėl dėmesio sukaupimo sunkumų, ir dėl motyvacijos stokos bei dėl kažin kokių

nežinomų priežasčių. Tuo tarpu daugumą SUP mokinių negalėjo įvardinti priežasčių ir teigė, jog nežino, kodėl kai kuriems vaikams yra sunkiau mokytis.

Beveik visi įprastos raidos mokiniai (8) tvirtina, kad SUP mokiniai negali atlikti visų užduočių pamokoje, ir kad šiems klasiokams reikalinga pagalba pamokų metu. Dalis (3) įprastos raidos mokinių įsitikinę, kad galėtų būti naudingi ir padėti silpniau besimokančiam klases draugui jam *paaiškindami, pamokydami*. Visi (4) specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai interviu metu teigė, kad jie norėtų sulaukti daugiau pagalbos iš savo bendraklasių pamokų metu. Šie mokiniai įvardino tokius, jiems reikalingos draugų pagalbos, būdus: *paaiškinimas, ką reikia daryti, parodymas, kaip atliekama užduotis*. Pusė (2) SUP mokinių, nors ir pripažino papildomos pagalbos poreikį, tačiau negalėjo įvardinti konkrečių pagalbos būdų.

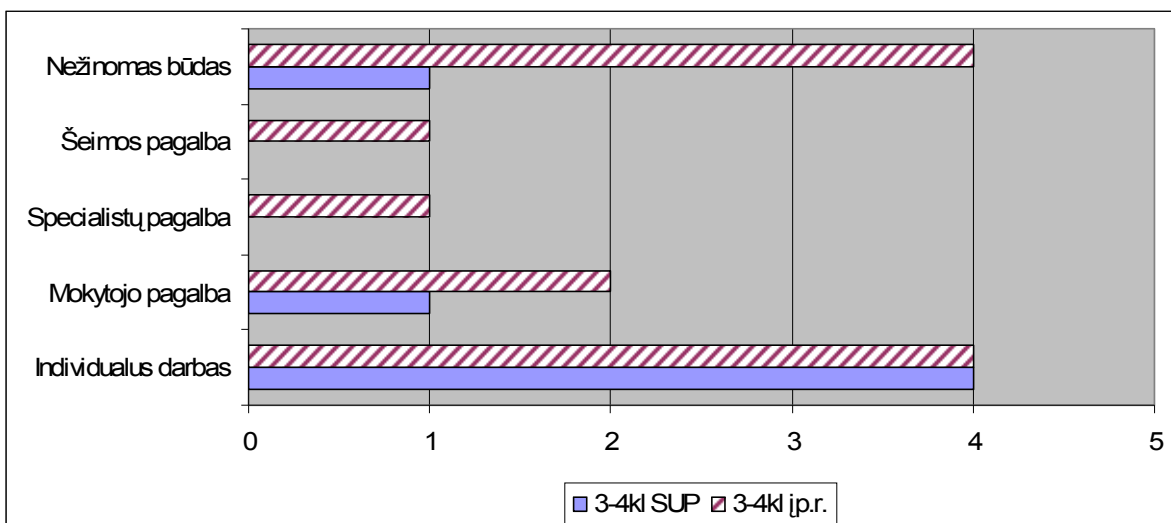
Interviu metu įsitikinus, jog, tiriamųjų nuomone, SUP mokiniams yra reikalinga pagalba, buvo domimasi, kokius būdus siūlo moksleiviai, kad silpniau besimokantieji bendraamžiai galėtų įveikti savo sunkumus (žr. 4 pav.)

4 pav. Mokymosi sunkumų įveikimas: mokinių siūlomi būdai, leksinių-semantinių vienetų skaičius

Tarp įprastos raidos 3-4 klasių moksleivių SUP mokinių sunkumams įveikti siūlomų būdų dominuoja atsakomybės už savo mokymosi rezultatus prisiėmimas ir savo vidinių resursų aktualizavimas: asmeninės pastangos, pavyzdžiui, vaikų nuomone, šie vaikai turėtų daugiau *klausyti mokytojos, lankyti pamokas*. Tiriamieji pažymi ir individualaus moksleivio darbo svarbą (*daugiau mokytis namuose*). Taip pat verta paminėti, jog įprastos raidos mokiniai išskyrė ir specialistų (*specialiojo pedagogo, psichologo*) pagalbą, *mokytojų* ir *tėvų pagalbą*, tokiu būdu išryškindami išorinės pagalbos šiems vaikams svarbą. ko nepaminėjo patys SUP mokiniai.

Interviu metu siekta išsiaiškinti, kokius mokymosi sunkumų įveikimo būdus pastebi tirti mokiniai, todėl buvo klausiama, ar jie žino, kaip silpniau besimokantys draugai bando įveikti savo patiriamus sunkumus (žr. 5 pav.).

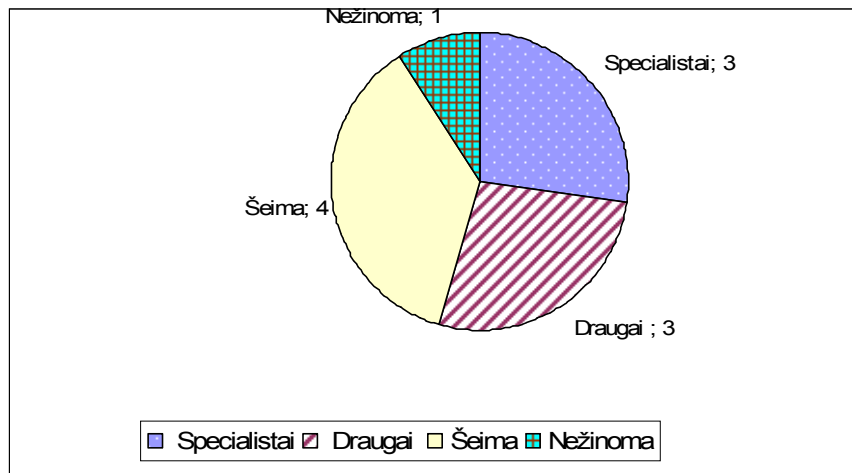

5 pav. Mokymosi sunkumų įveikimas: bendraamžių identifikuoti būdai, leksinių-semantinių vienetų skaičius

Buvo aiškintasi, koks yra **SUP mokinio pagalbos poreikis**, kokius **pagalbos būdus identifikuoja** pats **mokinys**, turintis specialiųjų ugdymosi poreikių. Tyrimo metu paaiškėjo, jog visi specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniai pripažįsta pagalbos poreikį ir nurodė tokius jiems reikalingos pagalbos būdus: *mokytojos paaiškinimas, pagalba atliekant užduotį, pavyzdys, kaip atlikti užduotį*. Įprastos raidos bendraklasiai taip pat pastebi, kad mokytojai padeda jų silpniau besimokantiems klasės draugams. Pastarieji be anksčiau minėtų būdų, kuriuos nurodė SUP mokiniai, nurodė, kad mokytojai jiems taip pat *parodo, ką daryti*, individualizuoja ir diferencijuoja užduotis (*duoda kitokias, lengvesnes užduotis*).

Visi specialiųjų ugdymosi poreikių bei dalis įprastos raidos moksleivių (4) teigia, kad sunkumų patiriantiems vaikams būtų naudinga sulaukti daugiau mokytojo pagalbos, kuris, kaip nurodė dalis įprastos raidos vaikų, galėtų dar *daugiau paaiškinti, pamokyti*. Didesnė dalis įprastos raidos mokinių (5) nemano, kad mokytojas galėtų koku nors būdu daugiau padėti, tačiau nurodė asmenis, kurie, jų nuomone, galėtų būti naudingi teikdami papildomą pagalbą mokymosi sunkumų patiriančiam vaikui.

Paaiškėjus kai kurių tiriamųjų nuomonei, jog SUP vaikams reikalinga pagalba, buvo domimasi, kokie asmenys galėtų šiems vaikams dar padėti, kad būtų galima įveikti patiriamus sunkumus besimokant (žr. 6 pav.).

6 pav. Papildoma pagalba: siūlomi asmenys, leksinių-semantinių vienetų skaičiai

Įprastos raidos mokinių nuomone, specialiųjų ugdymosi poreikių asmenims naudingiausia būtų sulaukti savo šeimos (tėvų, brolių ir sesių) pagalbos. Ne ką mažiau vertinama ir specialistų (logopedo, psichologo) bei SUP mokinio draugų galima pagalba.

2.4 Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų bendravimas ir sąveika pamokų ir ne pamokų metu

Siekiant išsiaiškinti ar tiriamieji bendraudami kada patiria kokių nors sunkumų, jų buvo klausiama, ar jiems lengva bendrauti su silpniau besimokančiuoju klasės draugu, kokie yra patiriami sunkumai. Interviu metu paaiškėjo, jog SUP (1) ir įprastos raidos mokiniams (6) kai kada yra kiek sunkiau sutarti, bendrauti.. Įprastos raidos vaikų (4) nuomone, jų draugams taip pat ne visada lengva bendrauti su mokymosi sunkumų patiriančiu vaiku ir jie patiria tam tikrų bendravimo sunkumų. Negalima teigti, jog bendravimo sunkumai patiriami tik su silpniau besimokančiais, tačiau kiti moksliniai tyrimai rodo, jog sutrikusios raidos vaikai patiria sunkumų tarpusavio bendravimo srityje. Sunkumų pobūdis gali skirtis nuo sutrikimų (Daniels, Stafford, 2000). Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai yra labiau linkę bendrauti su panašiais į save, t.y. tais, kurie taip pat neturi individualių poreikių moksluose (Monchy ir kt., 2004). Svarbu tai, kad SUP vaikų sunkumams santykiuose su bendraamžiais turi įtakos mokyklos, klasės aplinka (Wong, Butler, 2012).

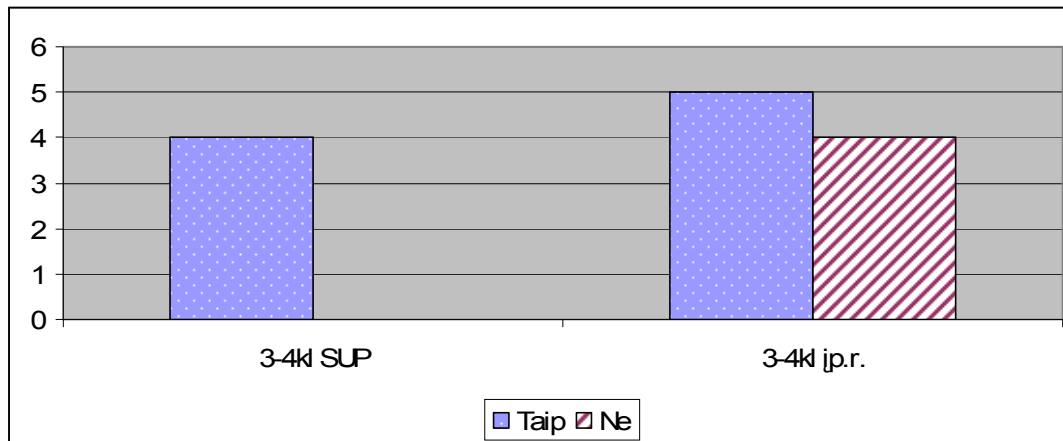
Neįprasta tai, jog nors mokiniai nurodė, kad patiria sunkumų bendraudami su SUP mokiniu, tačiau jų teigimu, bendraudami su mokymosi sunkumų turinčiu bendraklasiu jie jaučiasi gerai (7), kaip bendraudami su bet kuriuo kitu vaiku (4). Beveik visi vaikai tvirtino, kad su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiu klasės draugu bendrauja taip pat, kaip ir su kitais

klasės draugais. Galima teigti, jog anksčiau minėti patiriami bendravimo sunkumai nėra dideli, reikšmingi, kad panašių sunkumų patiriama ir bendraujant su kitais bendraamžiais, ne vien tik su turinčiais SUP. Taip manyti leidžia ir kiti tyrimo duomenys atskleidžiantys, jog tarp visų mokinių vyksta tinkamas bendravimas. Interviu metu beveik visi moksleiviai teigė, jog jie *visada gražiai kalba* su mokymosi sunkumų turinčiu bendraklasiu, o kai kurie nurodė, kad silpniau besimokantys klasės draugai ne visada tinkamai bendrauja su jais pačiais, t.y. *ne visada gražiai kalba*. Daugumos įprastos raidos vaikų (7) draugai ir silpniau besimokantys bendraamžiai tinkamai bendrauja tarpusavyje (*gražiai kalba vienas su kitu*).

Interviu metu paaiškėjo, kad dauguma tirtų moksleivių noriai bendrauja su mokymosi sunkumų turinčiais klasės draugais. Mokinių buvo klausama, ar jiems labiau patinka bendrauti pertraukų, ar pamokų metu, prašoma pagrįsti tokius savo atsakymus. Dauguma mokinių teigė, jog jiems priimtinesnis bendravimas ne pamokų, o pertraukų metu. Didžioji dalis respondentų savo atsakymą, kad jiems labiau priimtinas bendravimas pertraukų metu argumentavo taip, kad tada jie *gali žaisti, laisvai nedraudžiami kalbėtis*.

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, ar mokiniai **vertina SUP bendraklasio pasiekimus**, ar patys **dalijasi teigiamais savo mokslų pasiekimais**. Visi SUP mokiniai nurodė, kad visada (1) ar bent kartais (3) džiaugiasi silpniau besimokančio mokinio gerais pažymiais/gerai atlikta užduotimi, ir kad pats sunkumų turintis bendraklasis taip pat visada (1) ar kartais (3) pasidžiaugia jo pasiekimais moksle. Kiek kitokie duomenys gauti iš įprastos raidos vaikų, kurių nemaža dalis (4) nesidalina savo teigiamais rezultatais su silpniau besimokančiu mokiniu, tačiau visada (7) ar kartais (2) pasidžiaugia to mokinio pasisekimu. Dauguma SUP (3) mokinių pasidalina savo pasiekimais su savo įprastos raidos mokiniais, o pastarieji, mokymosi sunkumų turinčių mokinių nuomone, *visada* (1), *kartais* (2) ar bent *retai* (1) dėl to džiaugiasi. SUP mokinių teigimu, įprastos raidos klasės draugai su jais *kartais* (3) ar *retai* (1) pasidžiaugia, kai patys gerai atlieka užduotį ar gauna gerą pažymį.

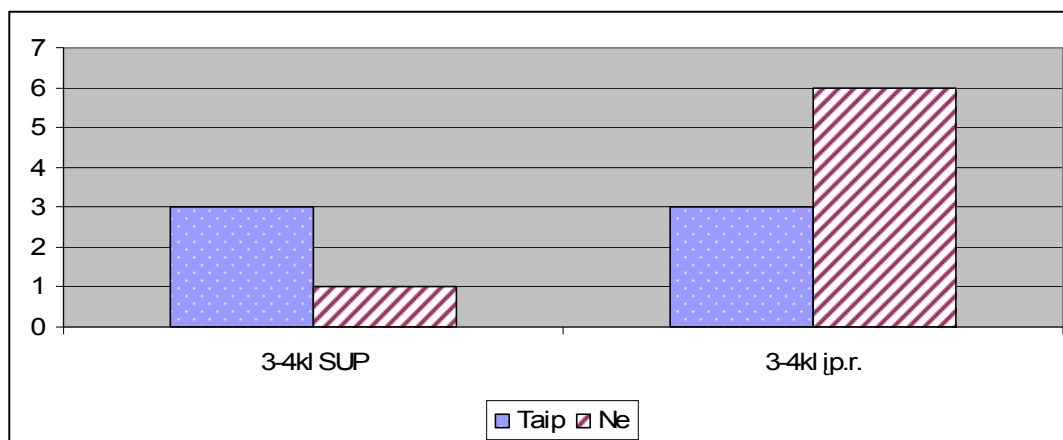
Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, kaip tiriamieji vertina savo silpniau besimokančių bendraklasį, ar pripažįsta jį lygiaverčiu klasės draugu, todėl buvo užduodamas klausimas, ar tiriamieji norėtų sėdėti viename suole su SUP mokiniu, kad jis būtų komandos narys atliekant kokią nors bendrą, grupinę užduotį (žr. 7 pav.).

7pav. SUP mokinys - suolo draugas bei komandos narys, tiriamųjų skaičius

Paveiksle matyti, ar moksleiviams vaikas, kuris turi mokymosi sunkumų, yra lygiavertis klasės narys. Dauguma apklaustų mokinių tvirtino, kad ne tik mielu noru sėdėtų viename suole, bet taip pat ir atliktų kartu bendrą užduotį. Tai rodo, kad individualių poreikių turintis bendraklasis yra pripažįstamas lygiavėrčiu klasės nariu. Dėka tokio vertinimo yra kuriamos geresnės galimybės tinkamai bendraamžių sąveikai, bendravimui.

Interviu bandyta sužinoti, ar tiriamieji yra kada nors atlikę bendrą užduotį su SUP bendraklasiu, t.y. siekta išsiaiškinti, ar klasėje yra kuriamos galimybės vaikams drauge mokytis, bendradarbiauti, sąveikauti (žr. 8 pav.).

8 pav. Bendros užduoties atlikimas: turima patirtis, tiriamųjų skaičius

Ne visiems tyrimo metu apklaustiems vaikams yra tekę atlikti grupinę užduotį su silpniau besimokančiu mokiniu. Kai kurie įprastos raidos vaikai, kurie kada nors yra darę bendrą užduotį su mokymosi sunkumų turinčiu mokiniu tvirtino, kad tai buvo *įdomu* (2), o visi likę (7)

savo patirtį atliekant tokio tipo darbus vertino *neigiamai*. Pusei (2) SUP mokinių bendra užduotis taip pat paliko neigiamą įspūdį, nes jiems *nepatiko arba pati užduotis*, arba *grupė*, kurioje ji buvo atliekama. Taip pat paaiškėjo, jog, SUP mokinių (3) atliekant grupinę užduotį susidūrus su įvairiais sunkumais bendraklasiai jiems nepadeda. Visai kitokius duomenis pateikė įprastos raidos moksleiviai: vos vienas jų pripažino, kad *nepadeda*, tačiau likę (8) tvirtino, kad sunkumų metu jie padėjo klasiokui *paaiškindami, ką reikia daryti ar parodydami, kaip atlikti užduotį*.

Moksleivių buvo klausama, ar jų SUP bendraklasis kelia ranką pamokoje, dažnai atsakinėja į klausimus, klausia, jeigu ko nors nesupranta, pasako savo nuomonę. Išanalizavus gautus atsakymus išaiškėjo panašus visų mokinių požiūris į SUP moksleivių elgesį mokykloje. Mokiniai nepakankamai vertina klasės draugo aktyvumą, t.y. dauguma tiriamųjų pastebi, kad aptariamas bendraklasis tik kartais kelia ranką pamokoje, atsakinėja į klausimus, klausia, jeigu ko nors nesupranta bei reiškia savo nuomonę. Visi SUP mokiniai (4) tvirtina, jog jų bendraklasiai pamokoje juos padrąšina klausti, išsakyti savo nuomonę. Dalis įprastos raidos vaikų (4) niekada nepadrąšina mokymosi sunkumų patiriančio klasės draugo, o kiti (5) – bent kartais palaiko, paskatina bendraklasį.

Siekiant išsiaiškinti, kaip mokiniai vertina bendravimą su mokymosi sunkumų patiriančiais klasės draugais, buvo užduotį klausimai „Ko galėtum išmokti iš silpniau besimokančio bendraamžio?“ bei „Ko jis galėtų išmokti iš tavęs?“. Apibendrinus atsakymų rezultatus identifikuotos 2 kategorijos: **bendravimo nauda įprastos raidos mokiniams** bei **bendravimo nauda SUP mokiniams** (žr. 1 lentelė).

1 lentelė

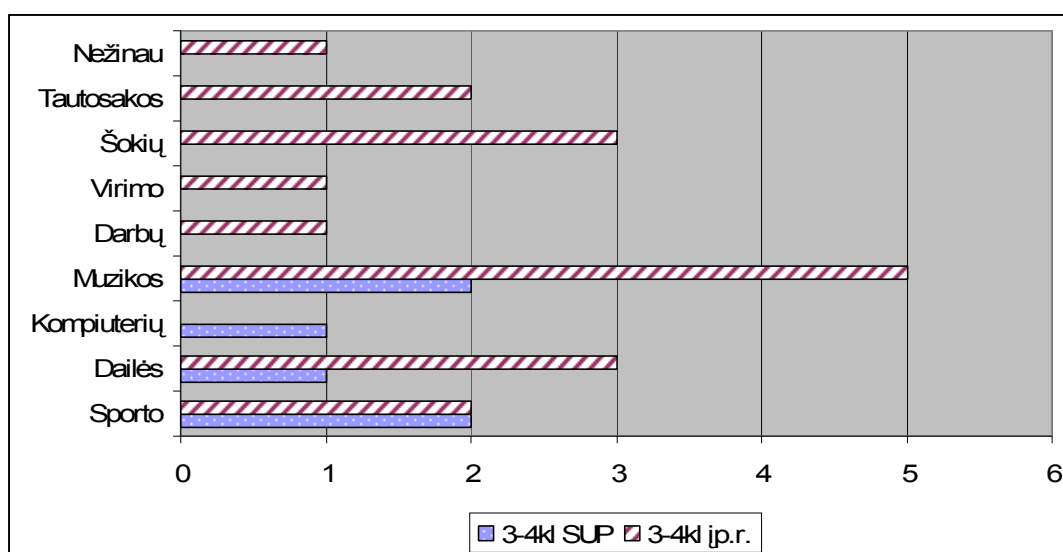
Bendravimo su SUP mokiniais nauda, leksinių-semantinių vienetų skaičiai

Eil. nr.	Kategorija	Subkategorija	Teiginių skaičius
1.	Bendravimo nauda įprastos raidos mokiniams	Naujos veiklos išmokimas	2
		Naudos nebuvimas	8
2.	Bendravimo nauda SUP mokiniams	Nauda mokslams	5
		Nauja veikla	2
		Asmeninių savybių tobulėjimas	8

Paaiškėjo, kad beveik visi (8) mokiniai nemano, kad bendraudami su silpniau besimokančiais bendraamžiais galėtų kažko išmokti ir vos 1 mokinys paminėjo galimą kažkokios naujos veiklos išmokimą (*dainavimas, žaidimai*). Tuo tarpu visi (9) galėjo įvardinti, kokią naudą

galėtų gauti SUP mokinys, t.y., ko šis mokinys galėtų išmokti iš įprastos raidos vaiko. Šie mokiniai kalbėjo ne tik apie naudą mokslams (*galėtų išmokti skaityti, gražiai rašyti...*) bet ir apie asmeninį SUP mokinio tobulėjimą (*tinkamas bendravimas, draugiškumas, geras elgesys...*) ir naujos veiklos išmokimą (*piešimas, sportas*). Įprastos raidos mokiniai kalbėdami apie savo draugus, ir ko SUP mokiniai galėtų išmokti iš jų, pateikė analogiškus atsakymus, tačiau dauguma (6) teigė, jog jų draugai iš silpniau besimokančių bendraamžių nieko negalėtų išmokti, o likę abejoja, ar būtų kokia nors nauda iš jų draugystės.

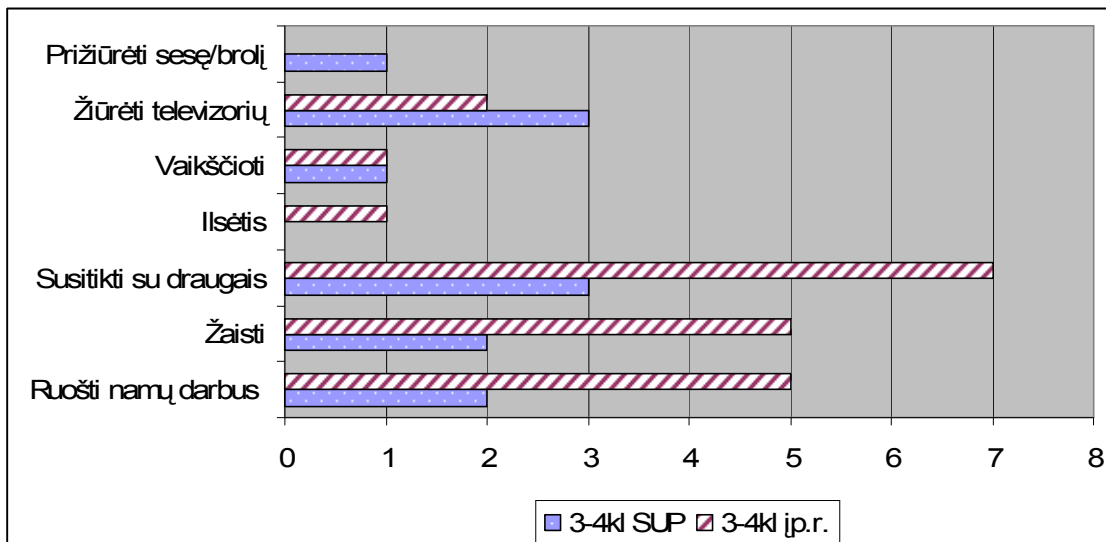
Mokinių buvo klausiama, ar jie žino, kokių būrelių yra jų mokykloje. Domėtasi popamokine veikla ugdymo įstaigose, nes tai yra papildomos bendravimo, sąveikos galimybės vaikams (žr. 11 pav.).

11 pav. Popamokinė veikla, leksinių-semantinių vienetų skaičiai

Paveiksle nurodyti popamokinės veiklos apklaustų vaikų mokyklose. Interviu metu buvo išsiaiškinta, jog dauguma moksleivių lanko kokį nors būrelį po pamokų, tačiau vos 1 mokymosi sunkumų patiriantis bei jo 2 bendraklasiai susitinka popamokinėje veikloje, t.y. lanko tą patį būrelį. Specialiųjų ugdymosi poreikių turintys klasės draugai nesusitinka būrelyje po pamokų. Nors tą patį būrelį lankantys vaikai ir turi galimybes bendrauti pasibaigus pamokoms, tačiau visi tvirtina, kad būrelyje beveik nebendrauja ir jame nėra niekada atlikę jokios bendros užduoties, tačiau susidūrus su kokiais nors sunkumais, visi patvirtino, kad stengiasi padėti įveikti atsiradusias kliūtis. Taigi, nors bendrauti mokykloje po pamokų gali bendrauti didžioji dalis tiriamųjų, tačiau šios galimybės ne visada išnaudojamos, o joms esant – neretai vis tiek vengiama bendrauti.

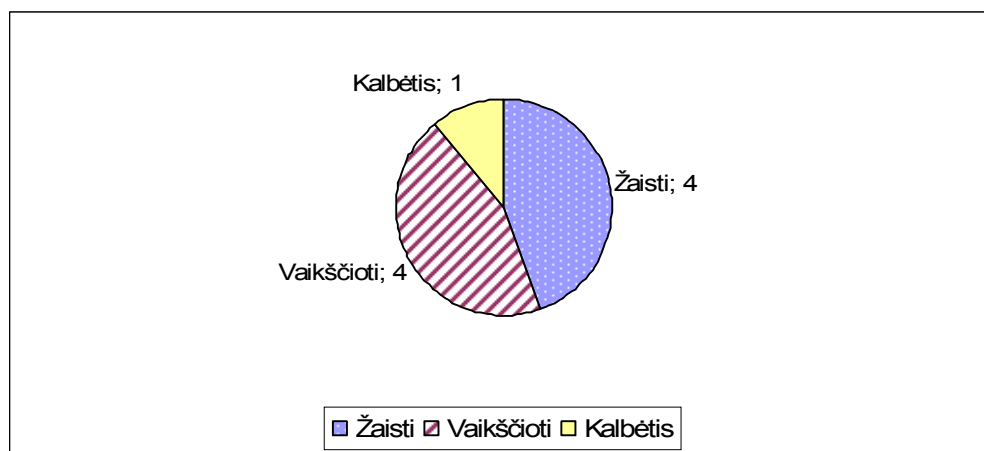
Papildomos sąveikos galimybės gali būti kuriamos ne tik mokykloje po pamokų, tačiau ir už ugdymo įstaigos ribų, todėl buvo domimasi tiriamųjų mokinių veikla (žr. 12 pav.).

12 pav. Nemokyklinė veikla, leksinių-semantinių vienetų skaičius

Paveiksle pavaizduota, ką, mokinių teigimu, jie dažniausiai veikia grįžę į namus iš mokyklos. Nors dauguma mokinių nurodė, jog jie mėgsta susitikti su draugais, tačiau ne visi SUP (3) mokiniai bendrauja su savo bendraklasiais už mokyklos ribų. Pastarieji bendrauja ir su kitais klasės draugais, kurie patiria sunkumų mokydami. Dauguma įprastos raidos (7) tvirtino, jog po pamokų nebendrauja su klasės draugu, kuriam sunkiau mokyti. Mokiniai bendraujantys po pamokų nurodė, jog dažniausiai susitinka kieme, namuose arba mieste.

Mokiniai, atsakydami į klausimą „Ką labiausiai mėgsta veikti susitikę po pamokų su silpniau besimokančiu draugu“ nurodė dažniausią bendrą veiklą už mokyklos ribų (žr. 13 pav.)

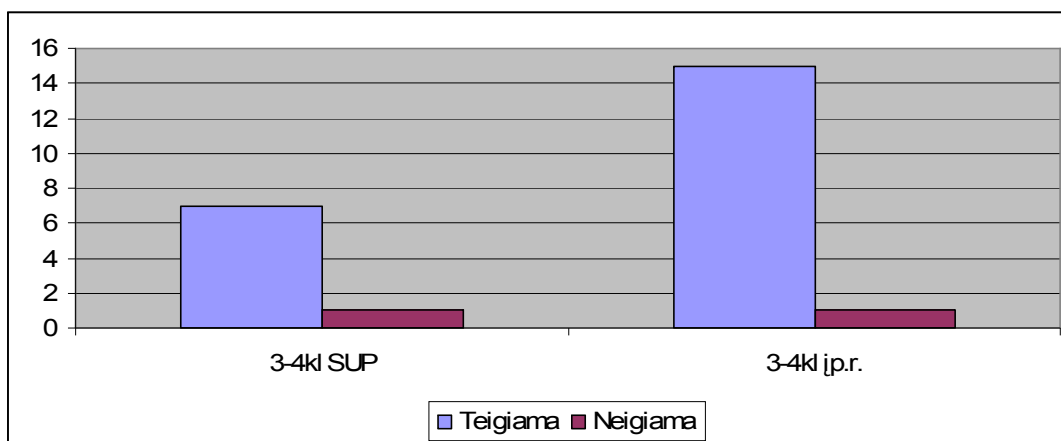
13 pav. Bendra nemokyklinė veikla, leksinių-semantinių vienetų skaičius

Išanalizavus mokinių pateiktus atsakymus matyti, jog dažniausiai susitikę po pamokų bendraklasiai leidžia laiką žaisdami įvairius žaidimus, eidami pasivaikščioti.

Nors išaiškėjo, jog tik maža dalis klasės draugų ir mokymosi sunkumų patiriančių mokinių bendrauja po pamokų, tačiau SUP mokiniai (3) teigė, kad bent kartais jie patys arba jų bendraklasiai (ir SUP, ir įprastos raidos) pasiūlo ką nors kartu veikti pasibaigus pamokoms. Didesnė dalis (6) įprastos raidos mokinių pateikė kitokius duomenis: anot jų, nei jie, nei silpniau besimokantys klasiokai neinicijuoja bendros veiklos po pamokų.

2. 5 Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių tėvų bei mokytojų požiūris į SUP

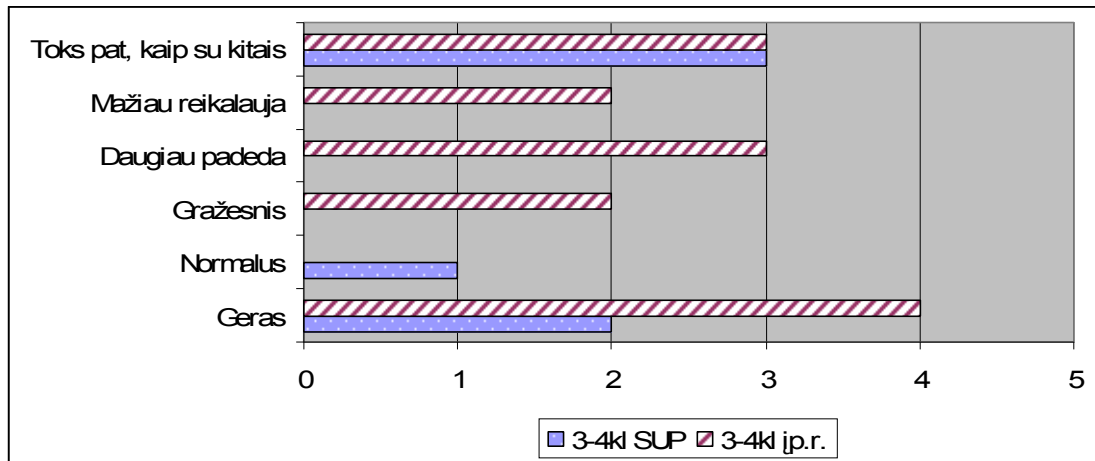
Mokinių tarpusavio sąveikai, bendravimui didelę įtaką daro mokytojų požiūris ir elgesys su SUP mokiniais, todėl tiriamųjų buvo prašoma apibūdinti, papasakoti, kokie mokytojai dirba ugdymo įstaigoje, kurioje jie mokosi. Apibendrinus gautus tiriamųjų atsakymų rezultatus, buvo išskirta teigiama ir neigiama mokytojo charakteristika (žr. 14 pav.).

14 pav. Mokytojų charakteristika, leksinių-semantinių vienetų skaičius

Paveiksle matyti, kad vyrauja teigiama mokytojų charakteristika visų tirtų mokinių atžvilgiu. Tiriamieji tvirtino, kad jų mokykloje dirbantys mokytojai yra *geri, griežti, reiklūs, draugiški*. Kai kuriems mokiniams juos mokantys mokytojai atrodo ir *malonūs*. Vos po 1 vaiką iš kiekvienos grupės apibūdinami savo mokytojus priskyrė jiems neigiamus bruožus (*nemalonūs, pikti*).

Mokytojų elgesys yra pavyzdys mokiniams, todėl, kaip jau minėta anksčiau, jie gali daryti įtaką moksleiviams, jų nuostatoms ir t.t. Siekiant išsiaiškinti, kaip tiriamieji vertina savo mokytojų elgesį su SUP mokiniais, buvo klausiama, ar jie yra kada nors pastebėję kitokią savo mokytojų elgseną, bendravimą. Mokinių atsakymai rodo, kokią elgimąsi mokykloje pastebi tiriamieji (žr. 15 pav.).

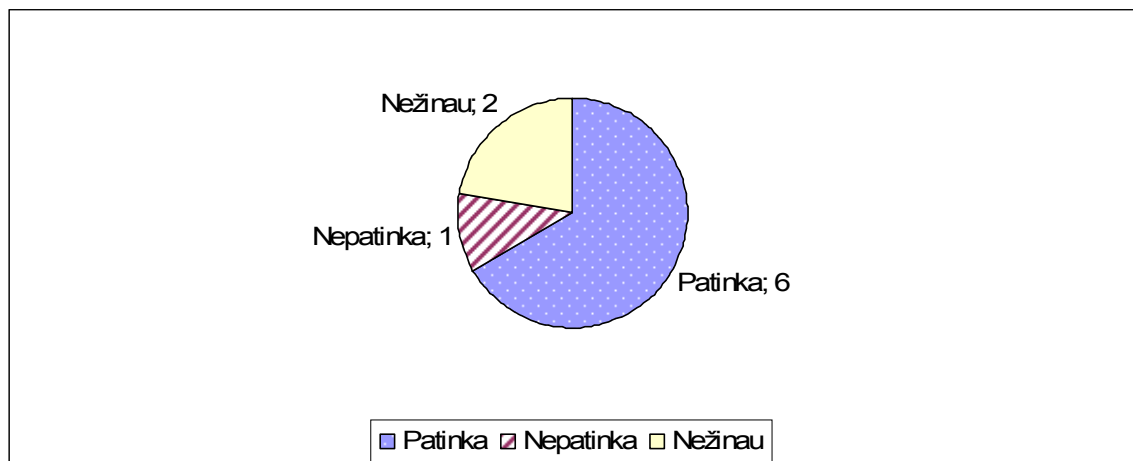

15 pav. Mokytojų bendravimas su SUP mokiniais, leksinių-semantinių vienetų skaičius

Mažesnę dalį įprastos raidos vaikų (4) tvirtino pastebėję kiek kitokią elgesį su SUP mokiniais, tuo tarpų mokymosi sunkumų patiriantys moksleiviai teigė, kad mokytojai su jais ar kitais SUP mokiniais elgiasi lygiai taip pat, kaip ir su bet kuriais kitais jų bendraamžiais. Nors, tiriamųjų teigimu, vyrauja teigiamas elgesys, bendravimas, tačiau kai kurie moksleiviai įsitikinę, kad mokytojų bendravimas kai kuriais atvejais yra išsiskiriantis, nevienodas su visais moksleiviais.

Apibendrinus mokinių atsakymus į klausimą „Ar mokytojai drąsina SUP mokinius?, galima teigti, jog daugumos mokinių nuomone, mokymosi sunkumų patiriančius moksleivius pedagogai pamokų metu *skatina, drąsina klausti, išsakyti savo nuomonę*. Visi mokiniai pastebi, kad mokytojai vertina silpniau besimokančių klasės draugų pasiekimus pagirdami juos už gerai atliktą darbą.

Suprantama, kad mokyklos bendruomenė daro didelę įtaką mokiniams, tačiau negalima pamiršti ir šeimos vaidmens formuojantis asmenybei, jos požiūriui, nuostatoms, elgesiui ir pan., todėl buvo domimasi, kaip mokinių tėvai vertina savo vaikų heterogeninę klasę (žr. 16 pav.).

16 pav. Mokinių tėvų požiūris į vaiko klasę, tiriamųjų skaičius

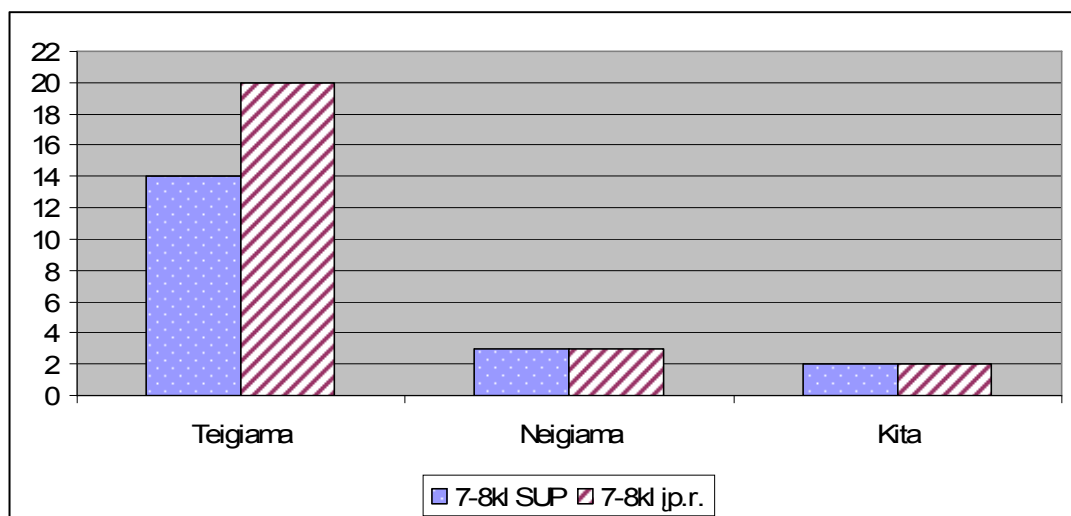
Dauguma moksleivių yra įsitikinę, jog tėvams patinka klasėje, kurioje mokosi skirtingų gebėjimų mokiniai. 1 mokinys pripažino, jog jo šeimai tokia klasė nėra priimtina, kad tėvams labiau patiktų klasė su joje besimokančiais panašių gebėjimų, poreikių mokiniais. Dalis (2) vaikų niekada su savo tėvais nekalbėjo apie savo klasę, ką jų artimieji apie ją galvoja. Dauguma (7) vaikų pritaria savo tėvų nuomonei ir taip pat mąsto apie savo klasę, kurioje mokinasi.

Mažesnę pusę įprastos raidos tiriamųjų (4) teigė, jog savo artimiesiems pasakoja apie savo silpniau besimokantį klasioką. Tiek pat vaikų mano, kad tėvai palaiko jų bendravimą su SUP mokiniu, t.y. jiems patinka (patiktų), kad po pamokų susitinka (susitiktų) su klasės draugu, kuriam sunku mokytis. Taip pat interviu metu paaiškėjo, kad beveik visų (8) mokinių tėvai jokiais būdais nebendruoja su mokymosi sunkumų turinčiu vaiko bendraklasiu ar jo tėvais.

2.6 SUP mokinių atpažinimas, sunkumų ir pagalbos vertinimas paauglystėje

Interviu pradžioje pirmiausia buvo bandoma iširti, kaip 7-8 klasių mokiniai charakterizuoja klasę, kurioje mokosi, ar atpažįsta specialiųjų ugdymosi poreikių bendraklasį, todėl buvo tiriamųjų prašoma apibūdinti savo klasę, papasakoti, kokia ji yra, ar kartu mokosi kuo nors išsiskiriantis bendraamžis, kokius jo skirtumus galėtų įvardinti, ar šiems klasiokams teikiama specialistų pagalba, kokios galėtų būti jų nuomone, pagalbos priežastys ir pobūdis, kaip šie vaikai įveikia patiriamus sunkumus, bei kas dar galėtų pagelbėti.

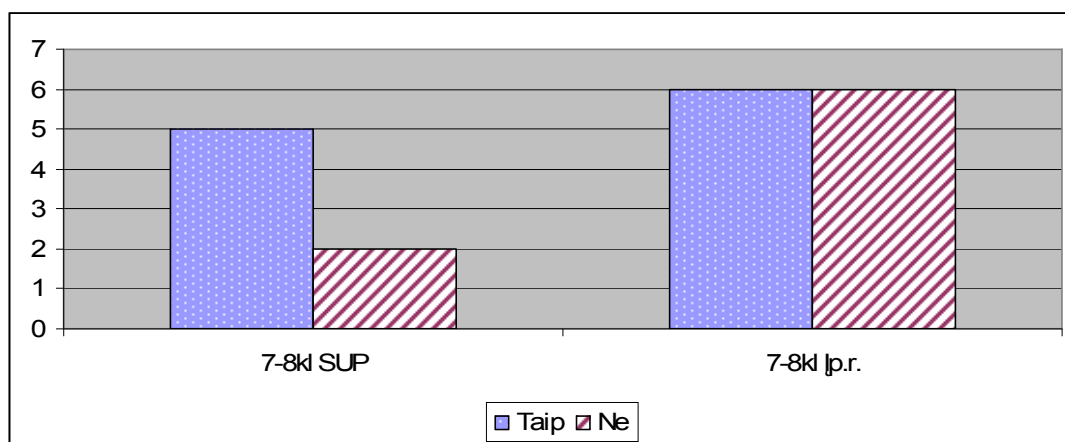
Išanalizavus tiriamųjų atsakymų rezultatus, buvo išskirtos teigiama, neigiama bei kita klasės charakteristika (žr. 17 pav.).

17 pav. 7-8 klasių mokinių klasės charakteristika, leksinių-semantinių vienetų skaičius

Matyti, jog dauguma mokinių savo klasę vertina teigiamai, išskirdami tokias ypatybes: *gera, linksmą, draugišką, normalią* ir t.t. SUP mokiniai kalbėdami apie savo klasę labiausiai pabrėžė *gerumą* ir *normalumą*, tuo tarpu įprastos raidos bendraamžiai daugiau įvertino savo klasės *draugiškumą* ir *linksmumą*. Nors visų moksleivių pateiktose jų klasių charakteristikose ir vyrauja teigiami bruožai, tačiau kai kurie mokiniai paminėjo ir tokias neigiamybes kaip *pavydas, nedraugiškumas*. Išskirtoje kitoje charakteristikoje pažymimi tokie klasės bruožai: *paprastumas, įvairumas*. Kiek pozityvesnį savo klasės vaizdinį konstruoja specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai.

Interviu metu buvo siekta išsiaiškinti, ar moksleiviai geba atpažinti SUP bendraklasį, todėl buvo klausiama, ar jie pastebėjo kuo nors išsiskiriantį bendraklasį. Tiriamųjų atsakymų rezultatai parodo, kaip vaikai atpažįsta individualius poreikius (žr. 18 pav.).

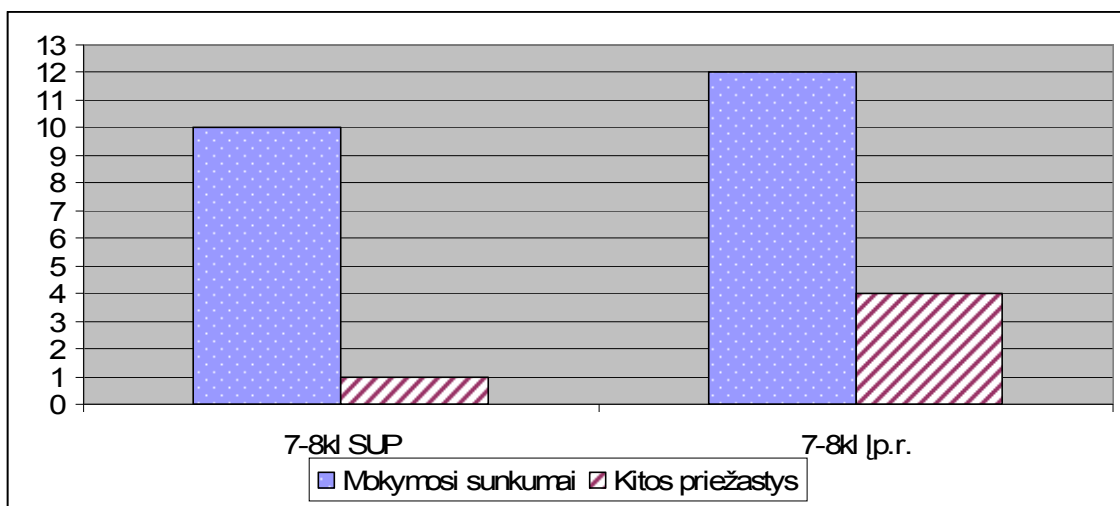
18 pav. Vaikų individualių poreikių atpažinimas, tiriamųjų skaičius

Dauguma SUP mokinių pripažino, jog jų klasėje yra kitokių, nei visi kiti, mokinių, nors dalis tuo abejojo. Pastarieji teigė, kad nepastebėjo kažkuo išsiskiriančių klasiokų. Kitų tirtų moksleivių atsakymai pasidalino po lygiai. Apibendrinant galima teigti, jog didesnė dalis tiriamųjų atpažįsta draugus, turinčius individualių poreikių.

Paašškėjus, ar mokiniai atpažįsta bendraklasių individualius poreikius, buvo prašoma tą mokinį apibūdinti. Išanalizavus tiriamųjų pateiktus atsakymus, jų pateikta charakteristika buvo suskirstyta į teigiamą, neigiamą bei kitus požymius, kuriuos buvo sudėtinga priskirti kuriai nors anksčiau minėtai charakteristikai. Įprastos raidos mokinių tarpe dominuoja neigiamai charakteristikai priskiriami požymiai (*nepaklusnus, ligotas, nelanko pamokų, blogai mokosi*), tačiau SUP labiau mokiniai išskyrė kitas savybes (*kitokia išvaizda, elgesys, apranga*). Pasitaikė ir teigiamų požymių (*aktyvus, protingas*).

Išsiaiškinus, kaip 7-8 klasių mokiniai atpažįsta ir vertina bendraklasių individualius poreikius, buvo siekta užtikrinti, kad visi suprastų, apie ką bus kalbama vėliau. Mokiniai atsakydami į klausimą „Ar tavo klasėje yra mokinių, kuriems reikia eiti pas specialųjį pedagogą/logopedą?“ identifiko SUP bendraklasius. Tada jiems buvo paaiškinta, jog toliau interviu metu bus kalbama apie šiuos klasės draugus.

Vėliau buvo siekta išsiaiškinti, kokios, tiriamųjų nuomone, yra lankymosi pas specialistą priežastys, todėl buvo klausiama, kodėl bendraklasiams reikalinga eiti pas specialųjį pedagogą ar logopedą (žr. 19 pav.).

19 pav. Numanomoms pagalbos SUP turintiems vaikams priežastys, leksinių-semantinių vienetų skaičius

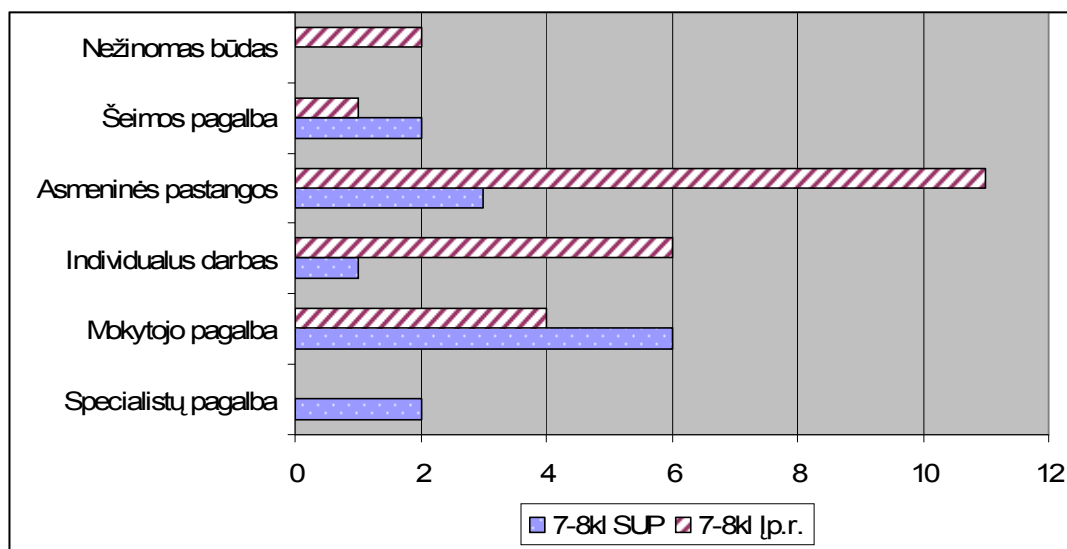
Beveik visi SUP mokiniai (8) mano, kad mokymosi sunkumų patiriantiems mokiniams pas spec. pedagogą ar logopedą reikia eiti, nes jie patiria įvairių mokymosi sunkumų (*sunku skaityti, daro daug klaidų, turi rašymo sunkumų, blogai sekasi matematika...*). Prie kitų priežasčių buvo priskirtas teiginys, kuris nurodė ne pačią problemą, dėl kurios kyla sunkumai, bet papildomos pagalbos poreikį (*kad geriau išmoktu*). Ne visi įprastos raidos mokiniai (4) galėjo įvardinti priežastis, dėl kurių, jų nuomone, silpniau besimokantiems vaikams reikalinga specialistų pagalba, teigdami, kad jie nežino arba manydami, kad tokiems mokiniams tiesiog *kažkas yra*. Dauguma (9) įprastos raidos mokinių įvardino tam tikrus mokymosi sunkumus su kuriais susiduria jų bendraamžiai: *daro daug klaidų, blogai mokosi, per sunkios užduotys, turi skaitymo sunkumų*. Siekiant įsitikinti, ar mokiniai supranta, kad bendraklasiams teikiama pagalba yra dėl patiriamų sunkumų besimokant, tiriamųjų klausta, ar šiems mokiniams yra sunku mokytis. Visi tiriamieji atsakė teigiamai į minėtą klausimą.

Užtikrinus, kad mokiniai supranta, kodėl kai kuriems bendraamžiams reikalinga, teikiama specialistų pagalba, buvo pateiktas klausimas „Kodėl jiems yra sunkiau mokytis?“. Išanalizavus gautus rezultatus buvo išskirta kategorija **mokymosi sunkumų priežasties**

suvokimas: numanoma priežastis. Šioje kategorijoje išryškėjo 5 subkategorijos: dėmesio sukaupimo sunkumai, motyvacijos stoka, įgimta priežastis, aiškinimo nesupratimas, nežinoma priežastis. Dauguma tiriamųjų laikėsi nuomonės, jog sunkumai patiriami dėl nepakankamai sukaupiamo dėmesio. Kai kurie vaikai negalėjo įvardinti jokios priežasties teigdami, jog jie nežino.

Tiriamųjų buvo klausiama, ar visi jų klasės draugais gali padaryti visas užduotis, ar kam nors reikalinga pagalba, ar jie padeda sunkumų patiriančiam vaikui. Visi apklausti 7-8 klasių mokiniai tvirtino, kad silpniau besimokantys jų bendraklasiai ne visada yra pajėgūs atlikti visas užduotis pamokoje, ir kad jiems yra reikalinga pagalba. Didesnė dalis moksleivių mano, kad jie gali būti naudingi silpniau besimokančiam klasės draugui ir jam padėti jį *daugiau pamokydami, paaiškindami, padėdami atlikti užduotį ar primindami, ką reikia išiminti*. Dauguma tiriamųjų teigė, jog jie, turėdami galimybę, bent kartais padeda sunkumų patiriančiam draugui. SUP mokinių (7) tvirtino, jog jiems klasiokai padeda pamokų metu *pasakydami, ką reikia daryti, padėdami atlikti užduotį, leisdami pasižiūrėti, kaip jie dirba* ir pan. Beveik visi (8) norėtų, kad klasiokai jiems daugiau padėtų. SUP mokiniai nurodė tokius papildomos draugų pagalbos būdus: *pasakymas, ką daryti, pagalba atliekant užduotį, priminimas, ką reikia mokėti*. Nors ne visi (2) SUP mokiniai gebėjo įvardinti konkrečius pagalbos būdus, tačiau vis tiek norėtų, kad įprastos raidos klasiokai jiems daugiau padėtų.

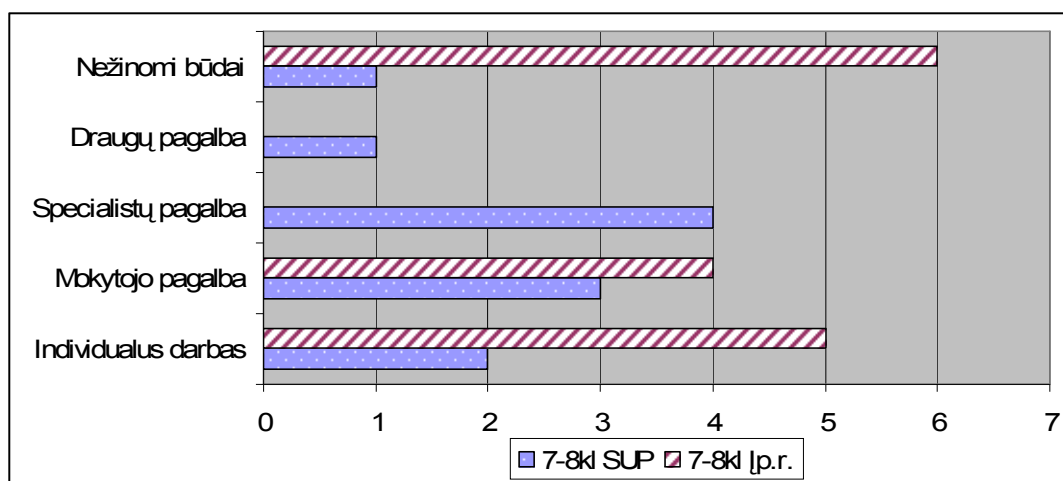
Tyrimo metu paaiškėjus, jog, mokinių nuomone, SUP mokiniams yra reikalinga pagalba, buvo klausiama, kokiais būdais šie bendraamžiai galėtų įveikti savo patiriamus sunkumus (žr. 20 pav.).

20 pav. Mokymosi sunkumų įveikimas: mokinių siūlomi būdai, leksinių-semantinių vienetų skaičius

Mokinių manymu, norint įveikti patiriamus sunkumus moksle, vertėtų daugiau dėmesio skirti asmeninėms pastangoms, akcentuojamas individualus moksleivio darbas bei mokytojo pagalba, teigiant, kad jis galėtų *daugiau padėti besimokant, pateikti lengvesnes užduotis*. Tik SUP mokiniai tyrimo metu paminėjo specialistų pagalbą siekiant, kad sunkumų patiriančiam mokiniui geriau sektųsi mokytis.

Bandyta išsiaiškinti, kokius patiriamų mokymosi sunkumų įveikimo būdus yra pastebėję tiriamieji mokiniai, todėl buvo užduotas klausimas „Ar žinai, kaip šie draugai bando įveikti sunkumus?“. Išanalizavus gautus atsakymų rezultatus buvo išskirti pagrindiniai identifikuoti būdai (žr. 21 pav.).

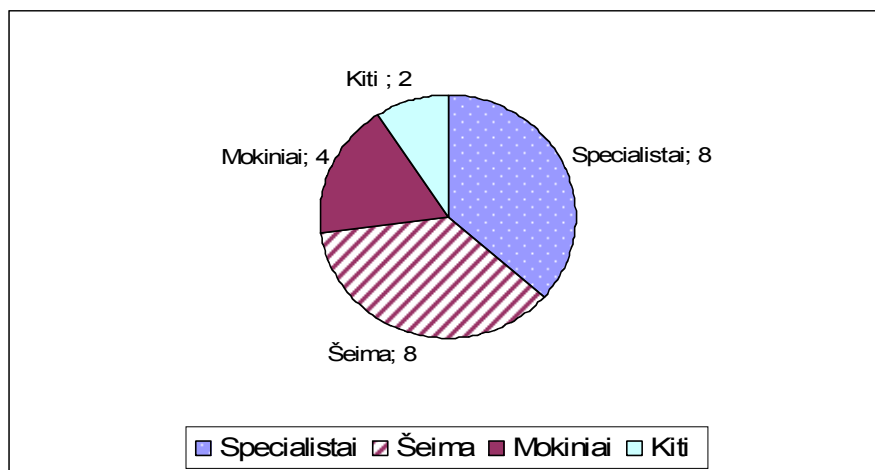
21 pav. Mokymosi sunkumų įveikimas: bendraamžių identifiikuoti būdai, leksinių-semantinių vienetų skaičius

Matyti kad pusė (6) įprastos raidos moksleivių nežino, kokiais būdais bendraamžiai stengiasi įveikti savo sunkumus ir pasiekti geresnių rezultatų, likusi pusė moksleivių mano, kad šie mokiniai daugiausia tai padaryti savo individualiu darbu, o tada ir mokytojo pagalba. SUP mokiniai teigia, kad jie savo mokymosi sunkumus stengiasi įveikti padedami, visų pirma, specialistų, o tada ir mokytojų, galiausiai – dirba individualiai namuose. Nežinoma, kodėl atsakydami į šį klausimą įprastos raidos mokiniai nepamainė specialistų pagalbos, nors interviu metu jie yra akcentavę specialiųjų pedagogų, logopedų pagalbos svarbą. Visi specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniai interviu metu nurodė, kad jiems yra reikalinga pagalba pamokoje bei nurodė tokius reikiamos pagalbos būdus: *mokytojos paaiškinimas* (4), *pagalba atliekant užduotį* (5).

Visi SUP mokiniai (7) teigė, kad mokytojai jiems padeda pamokoje, tačiau dauguma (6) norėtų sulaukti dar daugiau pagalbos. Tokiu atveju jie norėtų iš mokytojo sulaukti papildomo paaiškinimo bei didesnės pagalbos atliekant užduotis pamokoje. Dėl šio klausimo įprastos raidos

mokiniai neturėjo vieningos nuomonės: pusė mokinių tvirtino, kad mokytojas jau ir taip daug padeda SUP mokiniams bei daugiau pagalbėti nebegalėtų, kita pusė – jog mokytojas galėtų dar *daugiau paaiškinti, paprašyti užsirašyti svarbesnę informaciją, dirbti individualiai*.

Aišku, jog SUP mokiniai sulaukia mokytojo pagalbos pamokų metu, kai kurių nuomone, reikėtų ir daugiau pagalbos. Toliau bandyta išsiaiškinti, kas dar galėtų padėti, todėl mokinių buvo klausiama, kokie dar asmenys galėtų būti naudingi įveikiant su mokymusi susijusius sunkumus (žr. 22 pav.).

22 pav. Papildoma pagalba: siūlomi asmenys, leksinių-semantinių vienetų skaičius

Tyrimo metu paaiškėjo, jog 7-8 klasių mokinių nuomone, jų bendraamžiams būtų naudingiausia sulaukti papildomos pagalbos iš savo šeimos (*tėvų, brolių ir sesių*) bei specialistų (*logopedo, specialiojo pedagogo, psichologo, mokytoju*). Dalis (4) mokinių nurodė, jog patys SUP moksleivių bendraklasiai galėtų padėti. 2 mokinių nuomone, silpniau besimokančiam vaikui galėtų padėti ne tik patys artimiausi asmenys, specialistai, bet ir *kaimynai*.

2.7 Paauglių bendravimas ir sąveika su SUP mokiniu pamokų ir ne pamokų metu

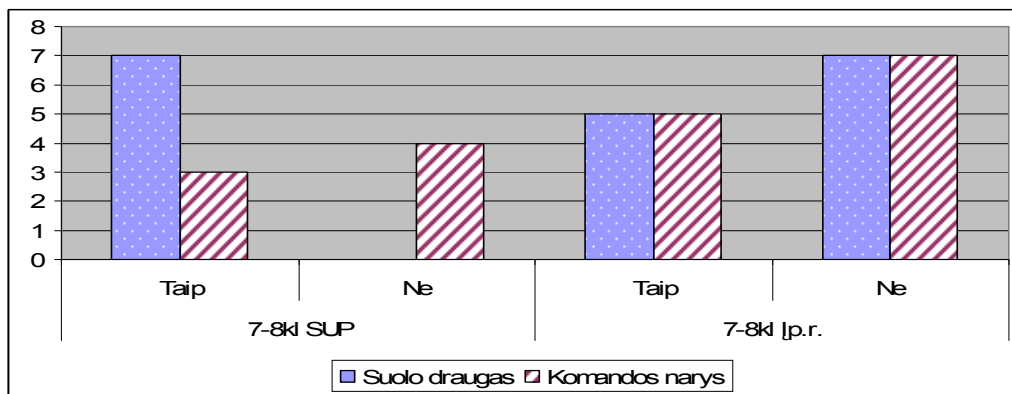
Siekiant išsiaiškinti ar tiriamiesiems yra lengva bendrauti su specialiujų ugdymosi poreikių turinčiu bendraamžiu, buvo klausiama, ar jie bendraudami tarpusavyje patiria kokių nors sunkumų, ar jiems lengva bendrauti. Dalis tiriamųjų nurodė, jog jiems ne visada yra lengva bendrauti tarpusavyje su SUP mokiniais, kai kada yra patiriami sunkumai (*susipykstama, nesutariama*). Nors Elbaum, Schumm (cit. Avramidis, 2010) moksliniais tyrimais yra įrodyta, kad SUP mokiniai sunkumų tarpusavio bendravime, yra labiau atstumiami bendraamžių, tačiau negalima teigti, jog nesutarimai kyla vien dėl to, jog kai kurie mokiniai turi tam tikrą individualių poreikių.

Mokinių paklausus, su kokiais sunkumais jie susiduria bendraudami, išanalizavus gautų atsakymų rezultatus, buvo kiek netikėta, kad nors mokiniai ir nurodė su kokiais dažniausiai sunkumais susiduria bendraudami su savo bendraamžiais, tačiau dauguma (9) teigė, kad bendraudami su jais jie jaučiasi gerai. Didžioji dalis apklaustų moksleivių tvirtino, kad jų bendravimas su SUP mokiniu nėra išskirtinis, t.y. elgiasi, bendrauja su juo lygiai taip pat, kaip ir su kitais klasės draugais, tuo tarpu 1 apklaustas moksleivis turintis specialiųjų ugdymosi poreikių teigė, kad jo bendravimas yra kiek išskirtinis. Gali būti, jog patiriami bendravimo sunkumai nėra labai reikšmingi. Taip būtų galima teigti remiantis tyrimo metu gautais duomenimis į klausimus „Ar visada gražiai kalbi su silpniau besimokančiu draugu?“, „Ar jis visada gražiai kalba su tavimi?“. Išanalizavus gautus atsakymus paaiškėjo, jog bendraamžių bendravimas dažniau yra tinkamas. Nors dauguma normalios raidos vaikų (8) pripažino, kad su silpniau besimokančiais visada gražiai kalbasi, tačiau, kiek mažiau jų (7) mano, kad sulaukia to paties iš mokymosi sunkumų patiriančių bendraklasių. Taip pat ir didesnė dalis SUP moksleivių (5) tvirtino visada tinkamai bendraujantys, bet mažiau jų (4) mano, jog ir su jais yra gražiai kalbamasi.

Mokinių buvo klausiama, kada jiems labiau patinka bendrauti mokykloje: pertraukų, ar pamokų metu. Atsakymus buvo prašoma pagrįsti. Dauguma mokinių teigė, jog jiems priimtinesnis bendravimas pertraukų metu, nes nėra draudžiama kalbėtis, yra daugiau laiko. Šie duomenys gali papildyti anksčiau minėtą dažniau tinkamą bendravimą tarp moksleivių, nes nėra apsiribojama tik sąveika pamokų metu, kada jos išvengti yra sunkiau dėl galimos bendros veiklos.

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, ar mokiniai **vertina SUP bendraklasio pasiekimus**, ar patys **dalijasi teigiamais savo mokslų rezultatais**. Dėl šios priežasties buvo domimasi, ar mokiniai pasidžiaugia vieni kitų pasiektais gerais rezultatais moksluose ar kitoje veikloje. Visi apklausti SUP mokiniai nurodė, jog daugiau ar mažiau, t.y. visada (2) , kartais (3) ar bent retais atvejais (2) jie pasidžiaugia su savo klasės draugais, kai gauną gerą pažymį, o bendraklasiai taip pat vertina silpniau besimokančiojo pasiekimus ir kartu džiaugiasi. Taip pat paaiškėjo, jog kiti mokymosi sunkumų patiriantys mokiniai kartais (5) ar retai (2) savo pasiekimais pasidalina su apklaustuoju SUP mokiniu. Kiek kitokie duomenys gauti iš normalios raidos moksleivių: dalis (4) jų niekada nepasidalina savo gerais pasiekimais su silpniau besimokančiuoju, kiti tai daro dažnai (3), kartais (3) ar bent retai (2). Beveik visi tiriamieji (11) tvirtino, jog vertina savo bendraklasio pasiekimus, pasidžiaugia, jeigu jis gerai atlieka užduotį ar gauną gerą pažymį.

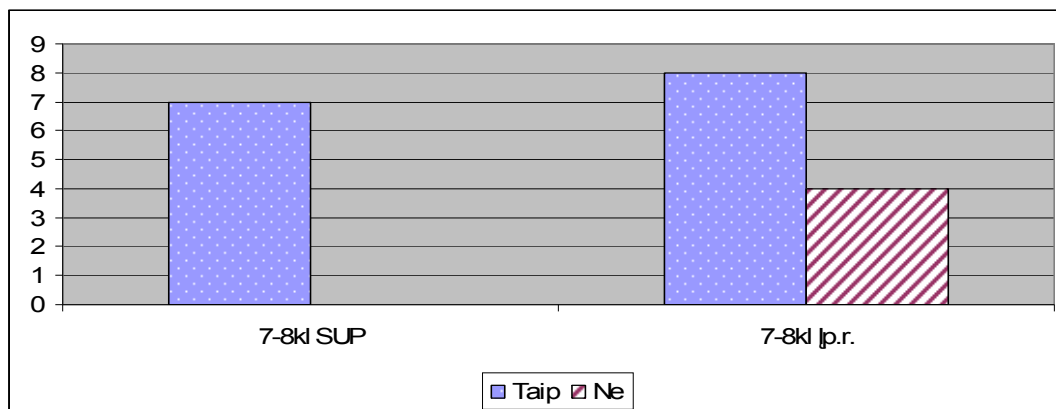
Interviu pagalba siekta išsiaiškinti, ar SUP mokinys yra lygiavertis klasės narys, todėl buvo klausiama, ar moksleiviai norėtų su šiuo bendraklasiu sėdėti viename suole, atlikti bendrą užduotį (žr. 23 pav.).

23 pav. SUP mokinys - suolo draugas bei komandos narys, tiriamųjų skaičius

Paveiksle matyti, ar tiriamieji vertina SUP moksleivį kaip lygiavertį savo bendraklasį. Kiek pozityviau silpniau besimokantį klasioką vertina patys SUP mokiniai: visi sutiktų, jog kitas mokymosi sunkumų patiriantis bendraamžis būtų jo suolo draugas, tačiau mažiau nei pusė (3) norėtų kartu su juo atlikti bendrą užduotį. Mažesnė dalis (po 5) normalios raidos moksleivius nurodė, jog neprieštarautų pamokų metu kartu sėdėti ir atlikti grupinę užduotį su tuo klasės draugu, kuris silpniau mokosi, o likę (7) nenorėtų pamokų metu kartu mokytis.

Siekiant išsiaiškinti, ar pamokų metu mokiniai turi pakankamai galimybių sąveikauti, dirbti kartu, buvo klausama, ar jiems kada nors teko atlikti bendrą užduotį su klasės draugu, kuriam sunkiau sekasi mokytis (žr. 24 pav.).

24 pav. Bendros užduoties atlikimas, tiriamųjų skaičius

Tyrimo metu paaiškėjo, jog visi SUP mokiniai yra kada nors atlikę grupinę užduotį, tačiau daliai įprastos raidos tiriamųjų (4) niekada neteko daryti grupinio darbo su silpniau besimokančiu bendraklasiu. Dauguma SUP moksleivių (5) įgavo teigiamos patirties, nes jiems grupinė užduotis pasirodė *įdomi, nesunki*. Daliai normalios raidos vaikų (3) taip pat patiko atlikti grupinę užduotį su sunkiau besimokančiuoju. Interviu metu siekta išsiaiškinti, ar atliekant

užduotį SUP mokiniui patyrus kokių nors sunkumų, jam padėjo jo bendraklasiai. Mokinių (4) teigimu, kai jiems buvo sunku, jiems padėjo jų klasės draugai *padarydami tai, ko silpniau besimokantis vaikas nemokėjo*. Nors pusė normalios raidos mokinių (6) nurodė, kad atliekant bendrą užduotį jie niekada nepadėjo bendraklasiui, tačiau likę nurodė tokius pagalbos būdus: *parodymas, kaip atlikti užduotį, paaiškinimas, ką daryti*.

Buvo domimasi, kaip vaikai vertina savo silpniau besimokančių klasiokų aktyvumu pamokoje, todėl užduoti klausimai „Ar pastebėjai, kad SUP bendraklasis dažnai kelia ranką pamokoje?“, „Ar atsakinėja į klausimus?“, „Ar klausia, jeigu ko nors nesupranta?“, „Ar išsako savo nuomonę?“. Išanalizavus gautus atsakymų rezultatus buvo pastebėtas panašus visų tiriamųjų požiūris į SUP mokinių aktyvumą pamokų metu. Beveik visi tiriamieji pastebi, kad silpniau besimokantieji kelia ranką pamokoje, atsakinėja į mokytojos užduotus klausimus, klausia, jeigu ko nors nesupranta, pasako savo nuomonę. Žinoma, ne visi tiriamieji pastebi dažną mokymosi sunkumų patiriančių bendraklasių aktyvumą pamokų metu, tačiau svarbu tai, kad bent kartais pastarieji nori ir išdrįsta reikšti savo nuomonę, atsakinėti, dalyvauti pamokoje kaip ir bet kuris kitas klasės draugas. Visi SUP teigė, jog sulaukia savo klasiokų padaršinių pamokoje klausti, pasakyti savo nuomonę ar kitokiais atvejais. Tuo tarpu ne visi įprastos raidos (7) mokinių nurodė, jog jie patys padaršina savo klasės draugą. Likę (5) mokiniai to niekada nedaro, nesistengia, kad bendraklasis jaustųsi drąsiau, norėtų dažniau kelti ranką, atsakyti į užduodamus klausimus bei išsakyti savo nuomonę kitiems.

Mokiniams buvo užduodami klausimai „Ko galėtum išmokti iš silpniau besimokančio bendraamžio?“ bei „Ko jis galėtų išmokti iš tavęs?“. Apibendrinus atsakymų rezultatus identifikuotos 2 kategorijos: **bendravimo nauda įprastos raidos mokiniams, bendravimo nauda SUP mokiniams** bei tokios subkategorijos: naujos veiklos išmokimas, asmeninių savybių tobulėjimas, nauda mokslams ir naudos nebuvimas (žr. 2 lentelė).

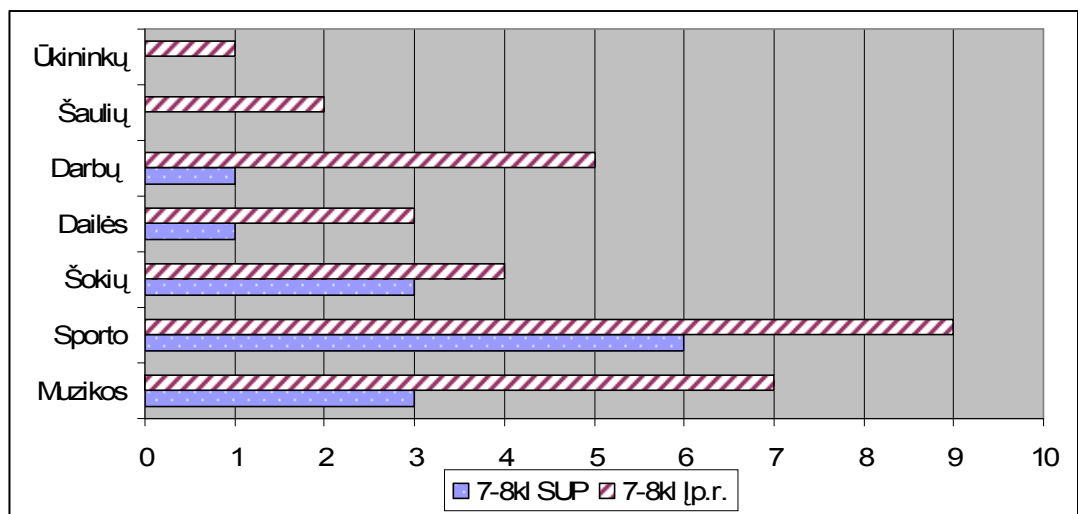
2 lentelė

Bendravimo su SUP mokiniais nauda, leksinių-semantinių vienetų skaičius

Eil. nr.	Kategorija	Subkategorija	Teiginių skaičius
1.	Bendravimo nauda įprastos raidos mokiniams	Naujos veiklos išmokimas	2
		Asmeninių savybių tobulėjimas	2
		Naudos nebuvimas	10
2.	Bendravimo nauda SUP mokiniams	Nauda mokslams	10
		Asmeninių savybių tobulėjimas	8
		Naudos nebuvimas	2

Dauguma mokinių įsitikinę, jog iš silpniau besimokančių bendraamžių nieko negalėtų išmokti, nors kitų (2) nuomone, pastarieji mokiniai turėtų ką nors geriau mokėti, negu jie patys, todėl jų tarpusavio bendravimas galėtų atnešti naudos ne tik išmokstant kokios nors naujos veiklos, bet ir tobulinant asmenines savybes (*draugiškumas, gerumas*). Kiek kitokios nuomonės laikėsi mokiniai atsakydami į klausimą, ko SUP mokiniai galėtų išmokti iš kitų klasės draugų: dauguma (10) nurodė kokios konkrečios naudos SUP bendraklasiams galėtų turėti jų bendravimas. Daugiausia dėmesio buvo skirta naudai mokslams paminint, kad jie galėtų išmokti *geriau mokytis, lankyti pamokas, klausyti mokytojos*. Ne ką mažiau svarbu buvo ir asmeninių savybių tobulinimas: *artimesnis bendravimas, draugiškumas, geras elgesys, pasitikėjimas savimi, atlaidumas bei ramumas*.

Domėtasi popamokine veikla ugdymo įstaigose, nes būrelių metu yra kuriamos papildomos mokinių bendravimo, sąveikos galimybės ne vien tik pamokų metu, todėl buvo klausiama, ar tiriamieji žino, kokių būrelių yra jų mokykloje (žr. 25 pav.).

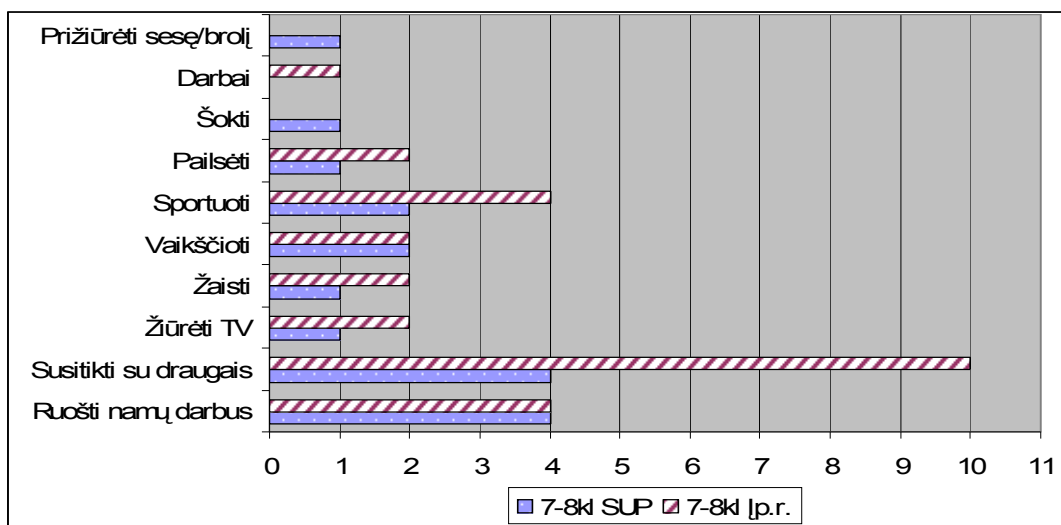

25 pav. Popamokinė veikla mokykloje, leksinių-semantinių vienetų skaičius

Paveiksle nurodyti popamokinės veiklos (būreliai) apklaustų vaikų mokyklose. Dauguma tiriamųjų lanko kokį nors būrelį po pamokų. Minėti SUP (5) moksleiviai ir dalis įprastos raidos (3) mokinių dalyvaujančių popamokinėje veikloje, lanko tą patį būrelį. Tai yra papildomos bendravimo galimybės mokykloje po pamokų. Tiriamieji susitinkantys tame pačiame būrelyje nurodo, jog tada jie draugauja, o bendravimą vertina gerai arba labai gerai. Mokiniai teigia, jog jiems yra tekę atlikti bendrą užduotį būrelyje, o silpniau besimokančiajam susidūrus su sunkumais, visi įprastos raidos bendraklasiai stengėsi padėti įveikti iškilusias kliūtis.

Nepaisant to, 1 SUP mokinys patvirtino priešingą informaciją – susidūrus su sunkumais jam bendraklasiai nepadėjo.

Siekta išsiaiškinti, ar mokiniai turi galimybių sąveikauti ir už mokyklos ribų, todėl buvo klausiama, ką jie dažniausiai mėgsta veikti grįžę iš mokyklos. (žr. 26 pav.).

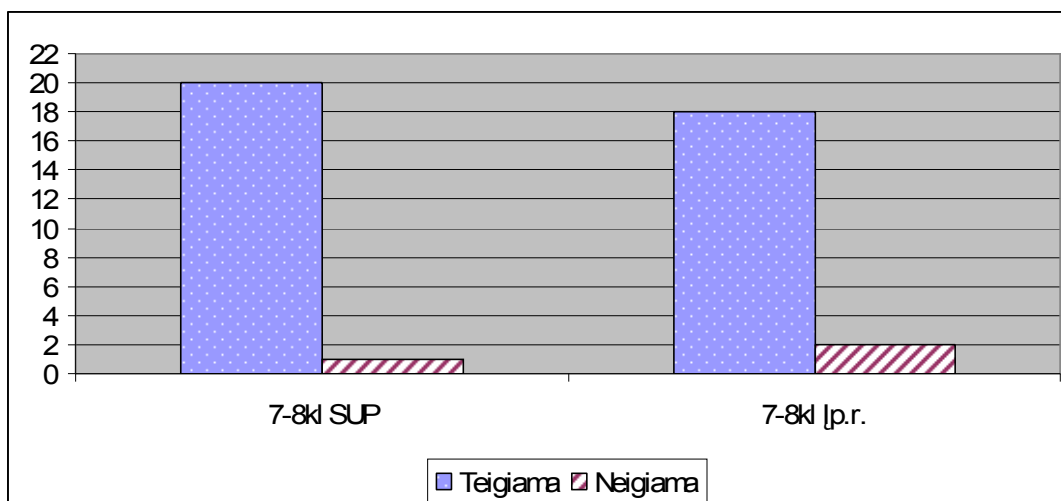
26 pav. Nemokyklinė veikla, leksinių-semantinių vienetų skaičius

Paveiksle pavaizduota, ką mokinių teigimu, jie dažniausiai veikia grįžę į namus iš mokyklos. Nors dauguma mokinių nurodė, jog jie mėgsta susitikti su draugais, tačiau ne visi SUP (4) mokiniai bendrauja su savo bendraklasiais už mokyklos ribų. Maža dalis normalios raidos tiriamųjų (2) tvirtina, jog susitinka su sunkumų patiriančiais klasės draugu grįžę iš mokyklos. Susitinkantys po pamokų tiriamieji nurodė, jog dažniausios jų susitikimų vietos yra *kiemas* (5 SUP ir 4 ip.r.), *namai* (5 SUP ir 1 ip.r.), *miestas* (3 SUP ir 1 ip.r.), *būrelis* (3 SUP ir 1 ip.r.). Mokiniai nurodė tokią jų mėgstamą bendrą veiklą: *žaisti, eiti pasivaikščioti, šnekėtis, sportuoti...*

Tyrimo metu paaiškėjo, jog dalis SUP mokinių (4) pasiūlo savo bendraklasiams ką nors veikti kartu po pamokų, tačiau kiek mažiau jų (3) sulaukia tokių pačių pasiūlymų iš savo bendraamžių. Tuo tarpu vos vienetai normalios raidos mokinių (2) stengiasi inicijuoti bendrą veiklą su sunkumų patiriančiais savo bendraamžiais, bet kiek daugiau jų (2) patys sulaukia pasiūlymų susitikti po pamokų. Mažesnę dalis SUP vaikų (2) domisi savo klasės draugų interesais bei patys jiems papasakoja apie savo pomėgius. Dalis įprastos raidos mokinių (3) patys domisi silpniau besimokančių draugų pomėgiais, bet kiek daugiau jų (4) mėgsta papasakoti apie savo interesus.

2.8 Paauglių tėvų bei mokytojų požiūris į SUP

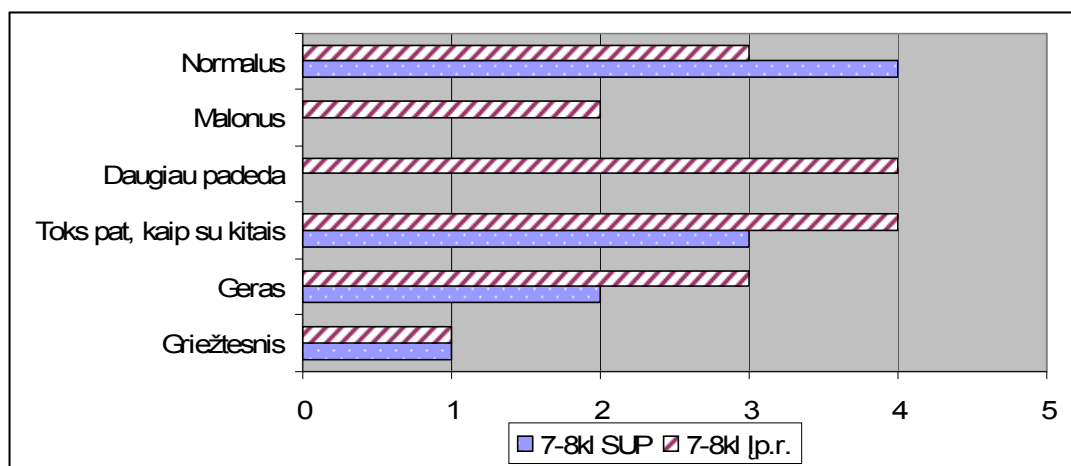
Kaip jau minėta anksčiau, neabejojama mokytojo įtaka mokinių tarpusavio sąveikai, požiūriui. Mokytojas – pavyzdys moksleiviams, todėl buvo prašoma apibūdinti savo mokytojus. Pagal apibendrintus mokinių atsakymus, buvo išskirtos dvi mokytojų charakteristikos: teigiama ir neigiama (žr. 27 pav.).

27 pav. Mokytojų charakteristika, leksinių-semantinių vienetų skaičiai

Tyrimo metu paaiškėjo, jog dominuoja teigiama mokytojų charakteristika. Abi grupės mokinių teigė, jog mokykloje, kurioje jie mokosi, dirba *geri, griežti, reiklūs*, bet *daug išmokantys* mokytojai. Nors visi tiriamieji kalbėdami apie mokytojus daugiausia pabrėžė teigiamus apibūdinimus, tačiau po 1 mokinį iš kiekvienos grupės teigė, kad ne visi mokytojai yra tik teigiami, dalis jų – *pikti, nedraugiški*.

Svarbu išsiaiškinti, kaip mokiniai vertina savo mokytojų elgesį su SUP mokiniais, nes mokytojas padeda įgyti ne vien tik akademinę žinių, bet turi įtakos formuojantis mokinių asmenybėms. Dėl šios priežasties buvo klausiama, ar tiriamieji yra pastebėję kitokią elgesį su šiais vaikais (žr. 28 pav.)

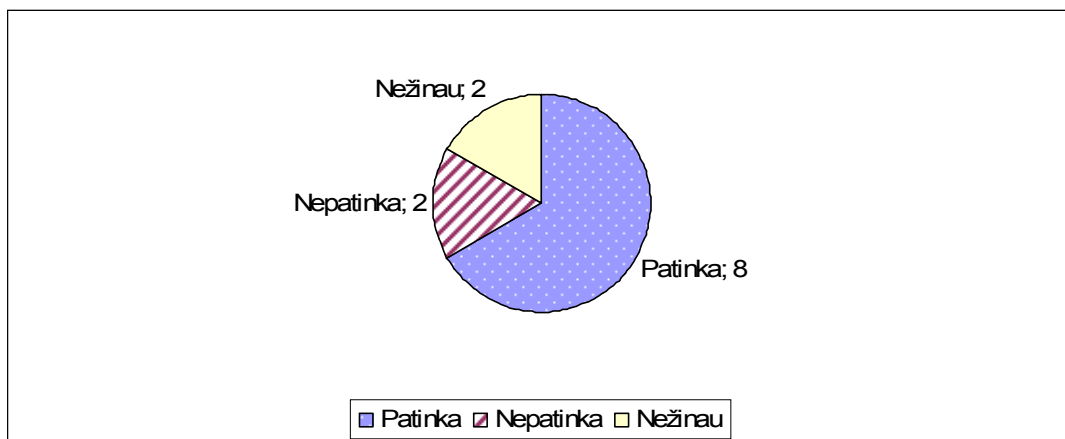

28 pav. Mokytojų bendravimas su SUP mokiniais, leksinių-semantinių vienetų skaičius

Kai kurių moksleivių nuomone, skiriasi tai, kaip mokytojai bendrauja su silpniau besimokančiuoju ir kitais jo bendraklasiais. Paveiksle matyti, koks yra mokytojų bendravimas su silpniau besimokančiais mokiniais, remiantis tiriamųjų nuomone. Matyti, jog vyrauja teigiamas elgesys, bendravimas, bet kai kurie moksleiviai nurodė kokius skirtumus bendravime jie pastebėjo: *SUP mokiniai sulaukia daugiau pagalbos, su jais griežčiau elgiamasi.*

Domėtasi, ar mokiniai pastebėjo, jog jų mokytojai padėję, pagirtų SUP mokinį už gerai atliktą darbą. Daugumos mokinių pastebėjimais, mokytojai pamokų metu sunkumų patiriančius mokinius padėję klausti, išsakyti savo nuomonę. Visi mokiniai teigia, kad silpniau besimokantis moksleivis atlikęs gerai kokią nors užduotį sulaukia mokytojos pagyrimo, t.y. yra vertinami pasiekimai.

Neabejojama mokinio šeimos, artimųjų svarba besiformuojant asmenybei, jie turi didelę įtaką vaiko požiūriui, nuostatoms, elgesiui ir kt., todėl siekta išsiaiškinti, kaip tėvai vertina savo vaikų klasę, kurioje mokosi skirtingų gebėjimų moksleiviai (žr. 29 pav.)

29 pav. Mokinių tėvų požiūris į vaiko klasę, tiriamųjų skaičius

Dauguma tiriamųjų (8) tikina, kad tėvai yra patenkinti klase, kurioje mokosi skirtingų gebėjimų ir galių mokiniai. Dalis vaikų prisipažino, kad vis dėl to jų tėvams nepatinka tokia ir būtų labiau priimtina panašesnių gebėjimų, poreikių klasė, kurioje mokytųsi ne tokie skirtingi moksleiviai. Likusi dalis apklaustųjų (2) negalėjo atsakyti į šį klausimą, nes niekada nėra kalbėję su tėvais apie jų požiūrį į klasę, kurioje mokosi jų vaikas. Visi mokiniai, nepaisant kokio, teigiamo ar neigiamo, požiūrio laikosi jų šeima, tvirtino, kad pritaria savo artimųjų nuomonei apie savo klasę. Didžioji dalis įprastos raidos mokinių (7) bent retkarčiais pasikalba, papasakoja savo šeimai apie silpniau besimokantį bendraklasį.

Išvados

1. Neabejojama inkluzijos svarba, nes tokioje aplinkoje augantis, bręstantis žmogus turi galimybių pasiekti savo potencialą, mokosi priimti kiekvieną asmenį tokį, koks jis yra nepaisant jokių skirtumų. SUP mokinius stengiamasi įtraukti į mokyklos bendruomenės gyvenimą, siekiama pozityvios sąveikos, požiūrio, nuostatų, tarpusavio bendravimo. Idealiu atveju individualių poreikių turintis mokinys tampa lygiaverčiu grupės nariu, turi abipusių draugysčių. Tyrimo metu buvo pastebėta teigiamos mokinių sąveikos bruožų, bet, deja, inkluzija ne visada yra sėkminga, ką rodo ir kiti moksliniai tyrimai: neretai SUP mokiniai mokykloje patiria sunkumų ne tik besimokydami, bet yra dažniau atstumiami savo bendraamžių, dėl sunkiai užmezgamų santykių, nepakankamai dalyvauja mokyklos socialiniame gyvenime. Dėl šios priežasties pabrėžiama būtinybė ugdyti palankų požiūrį, skatinti teigiamą sąveiką, kadangi tai turi įtakos mokinių ne tik dabartiniam, bet ir vėlesniam, suaugusiojo gyvenimui.
2. Remiantis apklaustųjų patirtimi, nustatyta, kad dominuoja daugiau teigiama 3-4 klasių įprastos raidos bei turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių sąveika. Tai įrodo mokinių galimybės būti lygiaverčiais grupės nariais, palankus savo klasės vertinimas, bendradarbiavimas pamokoje, noras bendrauti ne tik mokykloje, kada sąveikos ne visada galima išvengti, bet kartais kuriamos ir papildomos sąveikos galimybės po pamokų, už mokyklos ribų. Tokiai situacijai daug įtakos gali turėti mokytojai, jų tinkamas bendravimas, pagalba SUP mokiniams.
3. Labiau teigiama sąveika pastebima ir paauglių tarpe. Dauguma 7-8 klasių mokinių teigiamai vertina savo heterogeninę klasę, linkę bendrauti ir bendradarbiauti su silpniau besimokančiais bendraklasiais, nesistengia jų išskirti, stengiasi padėti sunkumų metu. Dalis paauglių kuria papildomos sąveikos galimybes po pamokų kartu lankomuose būreliuose ar susitikdami ne mokyklos aplinkoje. Teigiamai sąveikos gali turėti įtakos ne tik mokytojai, bet ir tėvai, kurių dauguma teigiamai vertina savo vaikų klasę, kurioje mokosi skirtingų gebėjimų mokiniai.
4. Net ir idealiu inkluzijos atveju nebūtų galima tikėtis vien tik teigiamos sąveikos. Išanalizavus tyrimo metu gautus rezultatus galima pastebėti ir nemažai neigiamos sąveikos bruožų ankstyvajame mokykliniame amžiuje ir paauglystėje. Kai kurie mokiniai patiria tam tikrų bendravimo sunkumų ar tiesiog išvis nenori bendrauti, vengiama ne tik papildomos (po pamokų, ne mokykloje), bet ir sąveikos pamokų metu, ne visada priima silpniau besimokantį klasės draugą kaip lygiavertį grupės narį, nenoriai bendradarbiauja, laikosi neigiamo požiūrio, nuomonės apie SUP bendraklasius.

5. Galima pastebėti tam tikrą sąveikos specifiką lyginant jaunesnįjį mokyklinį amžių ir paauglystę. 3-4 klasių mokiniai labiau stengiasi inicijuoti bendrą veiklą, daugiau vertina SUP mokinį kaip lygiavertį klasės narį, tinkamai bendrauja tarpusavyje. 7-8 klasėse daugiau ieškoma papildomų sąveikos galimybių ne tik mokykloje, popamokinės veiklos metu, bet ir susitinkant, bendraujant kitoje aplinkoje, turima daugiau patirties bendradarbiauti atliekant grupines užduotis, padedama patiriant sunkumų. Pastebimas didesnis tėvų palaikymas bendraujant su SUP bendraamžiais, teigiamas vaiko klasės vertinimas.

Literatūra

1. Alifanovienė, D. ir kt. (2010). Patyčių priežasčių ir sprendimo būdų vertinimas: specializuotos ugdymo institucijos ugdytinių požiūris. (Red.). S. Ališauskienė. *Specialusis ugdymas*. Nr. 2 (23), 31-43.
2. Ališauskas, A. (2002). *Vaikų raidos ypatingumų ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
3. Ališauskas, A. ir kt. (2011). *Specialiųjų ugdymo(si) poreikių tenkinimas: Lietuvos patirtis užsienio šalių kontekste*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
4. Ališauskas, A., Ališauskienė, S., Kairienė, D., Jones, D. (2011). Mokinių specialiųjų poreikių tenkinimas inkluzinio ugdymo kontekste: Jungtinės karalystės patirtis. (Red.). S. Ališauskienė. *Specialusis ugdymas*, Nr. 1 (24), 75-90. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
5. Almonaitienė, J. (2010). Bendravimo samprata. Lekavičienė, R. (Red.). *Bendravimo psichologija šiuolaikiškai*. Vilnius: Alma littera.
6. Antininė, D. (2007). Pradėkime nuo savęs. Almonaitienė, J. ir kt. (Red.). *Bendravimo psichologija*. Kaunas: Technologija
7. Augienė, D., Bobrova, L., Butvilas, T. (2005). Mokytojo bendravimo kompetencija penktokų adaptacijos mokyklos kontekste. *Mokytojų ugdymas* (4), 25-29.
8. Avramidis, E. (2010). Social relationships of pupils with special educational needs in the mainstream primary class: peer group membership and peer-assessed social behaviour. (Red.). S. Hegarty. *European Journal of Special Needs Education*. 4(25), psl.413-429.
9. Barkauskaitė, M. (2001). *Paaugliai: sociopedagoginė dinamika: monografija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
10. Barkauskaitė, M., Grincevičienė, V., Indrašienė, V., Pūkinskaitė, R. (2001). *Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas*. Vilnius : Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla
11. Barkauskaitė, M., Žadeikaitė, L. (2006). *Santykiai kaip žmogaus ugdymo metodologinė paradigma*. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=53519e5b-e375-40dd-83b0-121f33aa3dd9%40sessionmgr114&vid=1&hid=127> (žiūrėta 2013-11-25).
12. Beresnevičienė, D., Andziulytė, I. (2004). Paauglių savęs vertinimo ypatumai. (Red.). D. Beresnevičienė. *Ugdymo psichologija*. Nr. 11-12, p. 125-133.
13. Berns, R. (2009). *Vaiko socializacija: šeima, mokykla, visuomenė*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.

14. Bobrova, L., Augienė (2009). Sportuojančių mokinių socialinio statuso klasės bendruomenėje ypatumai. (Red.). M. Barkauskaitė. *Pedagogika*. Nr. 96, psl. 88-93.
15. Boer, A.de, Pijl, S.J., Minnaert, A. (2012). Student's attitudes towards peers with disabilities: a review of the literature. *International Journal of disability, development and education*. 59:4, 379-392.
16. Boyd, D., Bee, H. (2011). *Augantis vaikas*. Vilnius: UAB „Vaistų žinios“.
17. Brown, H.K., Oullette-Kuntz, H., Lysaght, R., Burge, P. (2011). Students' behavioural intentions towards peers with disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. 24, p. 322–332
18. Bukantaitė, A., Ališauskas, A. (2011). Mokinių tarpusavio santykių vertinimas: mokinių, tėvų ir pedagogų požiūris. (Red.). V. Tričys. *Jaunujų mokslininkų darbai*, 2(31), p. 25-29.
19. Bukantaitė, A., Ališauskas, A. (2011). Mokinių tarpusavio santykių vertinimas: mokinių, tėvų ir pedagogų požiūris. *Jaunujų mokslininkų darbai*. Nr. 2 (31). P. 24-29.
20. Cambra, C., Silvestre, N. (2003). Students with special educational needs in the inclusive classroom: social integration and self-concept. (Red.). S. Hegarty. *European journal of special needs education*. 2, 197-208
21. Cerezo, F., Ato, M. (2010). Social status, gender, classroom climate and bullying among adolescent pupils. *Anales de psicología*. Vol. 26, No. 1, p. 137-144.
22. Daniels, E.R., Stafford, K. (2000). *Atvirų visiems vaikams grupių kūrimas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
23. Daujotis, E., ir kt. (2012). *Lietuvos švietimas skaičiais 2012. Bendrasis ugdymas*. Vilnius.
24. *Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo (2011)*.
25. Dudzinskienė, R., Kišonienė, R., Luneckienė, A., Žiūkienė, D. (2008). *Į pagalbą mokytojui ir mokyklai*. Vilnius.
26. Ermockienė-Varnė, R. (2011). *Paauglių pagarbos jausmo ugdymas teatro pratybomis: sociokultūrinės tolerancijos lyginamasis tyrimas*. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=cc434233-d223-4e24-831f-13f0c92d7f0d%40sessionmgr104&vid=1&hid=127> (žiūrėta 2013-01-05).
27. Evans, P., Sabaliauskienė, R. (2010). Lietuvos kelias inkluzinio ugdymo link. S. Ališauskienė (Vyr.red.). *Specialusis ugdymas*. Nr. 2 (23), psl. 158-166. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

28. Fabes, R. A. ir kt. (2011). Children's behaviors and interactions with peers. Rubin, K.H. ir kt. (Red.). *Handbook of peer interactions, relationships and groups*. Prieiga per internetą:
http://books.google.lt/books?id=PdJAWztnJAIC&pg=PA510&lpg=PA510&dq=effective+peer+interactions&source=bl&ots=07NVQGnBJO&sig=qHeM-RM4Tiu_f6Y_P4PIC4kuTZg&hl=lt&sa=X&ei=3pWxUZ-SFcSL7Abk5YCIBw&ved=0CGwQ6AEwBzgU#v=onepage&q=effective%20peer%20interactions&f=true (žiūrėta 2013-11-25).
29. Farrell, M. (2003). *Understanding special educational needs. A guide for student teachers*. London and New York: Routledge Falmer.
30. Fitzgerald, D. (2007). *Coordinating special educational needs: a guide for the early years*. New York, N.Y. : Continuum
31. Gailienė, I., Adomaitytė, D. (2009). Aukštesniųjų klasių mokinių asmenybės empatiškumo ypatumai. (Red.). V. Rimkevičienė. *Ugdymo psichologija*. Nr. 20, 21-28.
32. Galkienė, A. (2003). *Pedagoginė sąveika integruoto ugdymo sąlygomis*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
33. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje. Mokomoji priemonė*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
34. Giedrienė, R. (2011). *Specifiniai mokymosi sutrikimai ir vaiko socializacija. Metodinė priemonė*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla
35. Gliokler, M. (2003). *Tarpusavio santykių galia*. Vilnius: Lietuvos Valdorfo pedagogikos centro leidybos grupė
36. Gribačiauskas, E., Merkys, G. (2003). Pedagogų nuostata į ugdytinių integraciją ir segregaciją. (Vyr.red.). J. Ambrukaitis. *Specialusis ugdymas*. Nr.1(8), psl. 115-122. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
37. Gudonis, V., Šatrauskienė, R. (2012). *Priekabiavimas prie V-IX klasių mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių*. Prieiga per internetą:
<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2012/106/gudsat100-110.pdf> (žiūrėta 2013-01-10).
38. Gudonis, V., Valantinas, A., Strimaitienė, L. (2003). Bendrojo lavinimo mokyklos bendruomenės nuostatos į specialiąsias klases ir jų ugdytinius. (Vyr.red.). J. Ambrukaitis. *Specialusis ugdymas*, Nr. 2(9), p. 73-84
39. Hallahan, D.P., Kauffman, J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai. Specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma littera.

40. Hegarty, S. (2010). *European journal of Special Needs Education*. Vol. 25, No. 2, May 2010, 1
41. *Iššūkliai mokyklai: inkluzijos link*. (2012). Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/Issukiai_mokyklai.pdf (žiūrėta: 2012-11-20).
42. Ivanauskienė, V., Jurkevičiūtė, J. (2005). Paauglių požiūrio į savo klasės atstumtuosius ypatumai. *Socialinis darbas*. Nr. 4(2), p. 78-84
43. Kaffemanienė, I. (2005). Pedagoginės sąveikos struktūra ugdant mokymosi negalių turinčius moksleivius bendrojo lavinimo klasėje. (Vyr. red.). J. Ambrukaitis. *Specialusis ugdymas*. Nr. 1(12), p.85-101.
44. Kaffemanienė, I., Ivoškutė, J. (2005). Moksleivių, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, mokyklinio nerimo poveikis mokymosi motyvacijai. *Specialusis ugdymas*, 2, 55-67.
45. Kaitruk, V.V., Ulianova, O.A. (2012). Inclusive tolerance as a basis of professional competence competence of prospective teachers. *Problems of education. In the 21st century*. Vol. 43, p. 21-32.
46. Karmaza, E. ir kt. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras
47. Kurienė, A., (2007). Tolerantiškos asmenybės tapimo prielaidos šeimoje. *Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius: UAB Multiplex.
48. Lakis, J. (2008). *Konfliktų sprendimas ir valdymas*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
49. Legkauskas, V. (2012). *Socialinė psichologija*. Vilnius: Vaga.
50. *Lietuvių kalbos žodynas* (2008). Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/startas.htm> (žiūrėta 2013-01-04).
51. *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas*. (2011). Vilnius. Prieiga per internetą: http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/Lietuvos%20Respublikos%20svietimo%20is_tatymas.pdf (žiūrėta: 2012-11-10).
52. *Lietuvos švietimo sistema 2009/2010*. Prieiga per internetą: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/LT_LT.pdf (žiūrėta: 2012-12-07).
53. Mand, J. (2007). Social position of special needs pupils in the classroom: a comparison between German special schools for pupils with learning difficulties and integrated primary school classes. (Red.). S. Hegarty. *European Journal of Special Needs Education*. 1(22), 7-14.

54. McDougall, J., DeWit, D., King, G., Miller, L.T., Killip, S. (2004). High School-Aged Youths' Attitudes Toward their Peers with Disabilities: the role of school and student interpersonal Factors. *International Journal of Disability, Development and Education* Vol. 51, No. 3,
55. Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupės (2011). *Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo*.
56. Monchy, M., Pijl, S.J., Zandberg., T. (2004). Discrepancies in judging social inclusion and bullying of pupils with behavior problems. *European journal of special needs education*. Vol. 19, No. 3, p. 317-330.
57. Navaitis, G. (2001). *Psichologinė parama paaugliui*. Vilnius: Kronta
58. Navickas, V., Vaičiulienė, A. (2010). *Žmogaus raidos psichologija*. Vilnius: Versus aureus.
59. Nowicki, E.A., Sandieson, R. (2002). A meta analysis of school-age children's attitudes towards persons with physical or intellectual disabilities. *International Journal of disability, development and education*, 49, p. 243-265.
60. Petruilytė, A. (2003). *Jaunesniojo paauglio socialinė raida*. Vilnius: Presvika.
61. Pijl, S.J. (2005). *The social position of special needs pupils in the classroom*. Prieiga per internetą: http://www.isec2005.org.uk/isec/abstracts/papers_p/pijl_s.shtml (žiūrėta 2012-12-15).
62. Pijl, S.J., Frostad, P. (2010). Peer acceptance and self-concept of students with disabilities in regular education. *European journal of special needs education*. Vol. 25, No. 1, p.93-105.
63. Povilaitis, R., Jasiulionė, J.S. (2008). *Mokykla gali įveikti patyčias*. Prieiga internete: http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/6_mokykla%20gali%20iveikti%20patycias.pdf (žiūrėta 2013-10-16).
64. Radzevičienė, L. (2003). *Vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, psichosocialinė raida. Mokomoji knyga*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
65. *Rodiklių rengimas - inkliuzinio švietimo plėtrai Europoje vertinti* (2009). Europos specialiojo ugdymo plėtros agentūra
66. Ruškus, J. (2002). *Negalės fenomenas: monografija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
67. Ruškus, J., Mažeikis, G. (2007). *Neigalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritisė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

68. Schulz, L. (2011). Targeting School Factors that Contribute to Youth Alienation: Focused School Counseling Programs. *Journal of Instructional Psychology*; Vol. 38 Issue 2, p75-83. Prieiga per internetą <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?sid=06a397d7-1d2b-4a2f-ac1c-01352246b1bf%40sessionmgr14&vid=1&hid=16&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtG12ZQ%3d%3d#db=ehh&AN=67740359> (žiūrėta 2013-01-10).
69. Shaffer, D., R., Kipp, K. (2007). *Developmental Psychology. Childhood and adolescence*. Belmont, Calif. : Thomson
70. Solovjovienė, K., Barkauskienė, R. (2006). Mokymosi negalių turinčių vaikų socialinės kompetencijos ypatumai. (Red). S. Ališauskienė. *Specialusis ugdymas*. Nr. 2 (15), 55-63.
71. Stoškus, V. (2006). *Konfliktai – ką daryti?* Vilnius
72. Suslavičius, A. (2006). *Socialinė psichologija. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams ir ne tik jiems*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
73. Šmitienė, I. (2011). *Pedagogų kompetencijos ugdyti specialiujų ugdymosi poreikių turinčius vaikus*. Magistro darbas. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
74. *Švietimo problemos analizė* (2009). Prieiga internete: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/pr_analize/sv_prob11_Patycios_mokykloje.pdf (žiūrėta 2013-04-16).
75. *Tolerancijos ugdymas mokykloje*. Knyga mokytojui. (2002). Vilnius: Garnelis
76. Trakšėlienė, S. (2006). *Švietimo pagalba nelankančių ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupių vaikams ir šeimoms*. Magistro darbas. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
77. Underienė, M., Grincevičienė, V., Indrašienė, V., Pučinskaitė, R. (2001). *Specialiujų poreikių vaikų ugdymas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
78. Vyšniauskytė Rimkienė, J. (2008). Bendraamžių atstumtų ir izoliuotų paauglių socialinių gebėjimų lavinimas. (Red). S. Ališauskienė. *Specialusis ugdymas*. Nr. 2(19), 22-30
79. Wong, B., Butler, D. (2012). *Learning about learning disabilities*. London: Elsevier

Jorūnė Šiaulytė

**INTERACTION PECULIARITIES OF CHILDREN HAVING SPECIAL
EDUCATIONAL NEEDS WITH PEERS**

The Master's Degree Thesis

Summary

The paper deals with the theoretical analysis of the interaction peculiarities of children who have special educational needs with their peers.

Interview method was conducted with the objective - interview 3-4 and 7-8 special educational needs pupils and their typically developed peers to find out the interaction features. The data of the research was generalized using the content analysis

32 persons studying in 3-4 and 7-8 grades participated in the research: 11 schoolchildren who have special educational needs and 21 pupils whose development was typical.

The empirical part analyses the abilities of general education pupils to recognize their peers with special educational needs (SEN), understanding the experienced difficulties of the classmate, interaction of students having SEN with their classmates at school and beyond, the attitude towards SEN in the immediate environment of regular education students.

The main conclusions of the research:

1. Interaction of 3-4 grades pupils is more positive. This demonstrates the possibility for students to be equivalent to the group in favor of his class evaluation, co-lesson, the willingness to communicate not only at school when it's not always possible to avoid the interaction, but sometimes they create additional opportunities to interact after school, too.
2. The fact that the majority of 7-8 grades students tend to interact and collaborate with SEN classmates, do not try to distinguish them, try to help during difficulties, some teenagers create additional opportunities to interact after school shows the dominant positive interaction
3. The observed negative interaction between the main features: sometimes experienced communication difficulties, unwillingness to communicate, avoiding interaction in school and beyond, a negative attitude.
4. There is some particularity of the interaction between the different age groups. 3-4 grade students try harder to initiate joint activities, thinks of SEN peer as an equal member of the class, properly communicate with each other. 7-8 grade pupils creates additional opportunities for interaction not only at school, but also at after-school activities, and meetings and communicating in a different environment. Teenagers have more experience to cooperate in group tasks, help SEN classmates during difficulties.

with the assistance of distress. Noticeable higher parental support in friendship with SEN peers, a positive assessment of the child class.

Key words: *general education students, students with special educational needs, interaction.*

PRIEDAI

Įprastos raidos vaikai (1)

Informacija gaunama iš moksleivio mokytojo:

Mokinio vardas arba inicialai: _____ Lytis: _____

Amžius: _____

Klasė: _____

Papildoma informacija: _____

Data: _____

Interviu vieta: _____

Pradedamas pokalbis su vaiku:

Labas. Kuo Tu vardu? Aš domiuosi, kaip Tau ir Tavo klasės draugams sekasi bendrauti pamokų metu ir po jų. Tikiuosi, kad Tu sutiksi su manimi apie tai nuoširdžiai pasikalbėti. Užsirašysiu tai, apie ką mes kalbėsime. Bet gali būti ramus(-i), nes niekam daugiau apie tai nepasakosiu.

Indikatoriai	Klausimas/atsakymas	Svarbu	Nukreipiamasis klausimas 1	Nukreipiamasis klausimas 2	Komentarai
<p>Negalės samprata, požiūris į vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių</p>	<p>Gal gali papasakoti apie savo klasę? Kokia ji yra?</p> <p>Ar tavo klasėje yra vaikų, kurie yra kitokie?</p> <p>Kodėl jie kitokie? Kuo skiriasi nuo kitų vaikų?</p> <p>Ar tavo klasėje yra mokinių, kuriems reikia eiti pas specialųjį pedagogą/logopedą?</p> <p>Ar žinai, kodėl šiems vaikams reikia eiti pas specialųjį pedagogą/logopedą?</p> <p>Kaip tu manai, kodėl jiems sunkiau mokytis?</p> <p>O ką, tavo nuomone, reikėtų daryti, kad jiems geriau sektųsi?</p> <p>Gal žinai, kokiais būdais jie patys bando įveikti sunkumus?</p> <p>Ar tu norėtum su mokiniu, kuriam sunkiau mokytis, sėdėti viename suole?</p> <p>Ar tu norėtum su mokiniu, kuris silpniau mokosi kartu atlikti bendrą/grupinę užduotį?</p> <p>O ką tu veiki pertraukų metu?</p> <p>Su kuo dažniausiai žaidi per pertraukas?</p> <p>Ar esi pastebėjęs, kokie vaikai nežaidžia kartu?</p> <p>Ar tu nori pertraukų metu bendrauti/žaisti su tuo mokiniu, kuriam sunkiau sekasi mokytis?</p>	<p>Požiūris į specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių</p>	<p>Ar tavo klasėje yra mokinių kurie kažkuo skiriasi nuo kitų vaikų?</p> <p>Ar jiems sunku mokytis?</p>		

	<p>O kada tau labiau patinka su mokiniu, kuriam silpnai sekasi mokytis, bendrauti: pamokų metu ar pertraukų? Kodėl?</p> <p>Ar su mokiniu, kuris silpniau mokosi, bendrauji taip pat kaip ir su kitais klasės draugais?</p> <p>Ar gali papasakoti, kaip jautiesi bendraudamas su mokiniu, kuriam sunkiau mokytis?</p> <p>Ar tau visada lengva su juo bendrauti?</p> <p>Ar bendraudamas su šiuo mokiniu patiri kokių nors sunkumų? Kokių?</p> <p>Ar visada gražiai kalbi su mokymosi sunkumų turinčių klasės draugu?</p> <p>Ar silpniau besimokantis mokinys visada gražiai kalba su tavimi?</p> <p>Kaip manai, ko galėtum išmokti iš mokinių, kuriems sunkiau mokytis?</p> <p>O ko jie galėtų išmokti iš tavęs?</p>		<p>Ar mokiniai, kurie turi mokymosi sunkumų, žaidžia kartu?</p>		
<p>Mokinių sąveika pamokų metu</p>	<p>Ar tavo klasėje visi mokiniai užduotis padaro tuo pačiu metu?</p> <p>Ar pastebėjai, kam reikia daugiau laiko pabaigti užduotį?</p> <p>Ar jis gali atlikti visas užduotis pamokoje?</p> <p>Ar mokiniui, kuris turi mokymosi sunkumų, reikalinga pagalba pamokoje?</p> <p>Kas jam daugiausia padeda? Kaip?</p>	<p>Kokia yra sąveika tarp mokinių, kuomet jos negalima išvengti.</p>	<p>Ar kam nors tavo klasėje reikia daugiau laiko pabaigti užduotį?</p> <p>Ar mokinys, kuriam sunkiau mokytis spėja atlikti užduotis su visa klase?</p>		

<p>Kas ,tavo nuomone, mokiniui, kuris turi mokymosi sunkumų, dar galėtų padėti?</p> <p>Kaip galvoji, ar tu galėtum tokiam klasės draugui padėti? Kaip?</p> <p>O ar padedi mokiniui, kuris silpniau mokosi, pamokų metu?</p> <p>Ar kada jam padėjai mokytis po pamokų?</p> <p>Ar gali papasakoti, kaip jis elgiasi pamokų metu? Pertraukų metu?</p> <p>Ar jis kelia ranką pamokoje?</p> <p>Ar pastebėjai, kad silpniau besimokantis mokinys dažnai atsakinėja į klausimus?</p> <p>Ar jis klausia, jeigu ko nors nesupranta?</p> <p>Ar jis dažnai pasako savo nuomonę?</p> <p>Ar tu kada padrašini mokymosi sunkumų turintį klasioką klausti arba pasakyti, ką jis galvoja?</p> <p>Ar kada atlikai bendrą užduotį su tokiu mokiniu?</p> <p>Ar tau patiko ją atlikti kartu su juo?</p> <p>Kai mokiniui, kuris silpniau mokosi, buvo sunku, ar padėjai? Kaip?</p> <p>Ar pasidžiaugi su juo, kai tu gerai atlieki užduotį/gauni gerą pažymį?</p> <p>Ar džiaugiesi, kai klasės draugas, kuriam sunkiau mokytis, gerai</p>				
---	--	--	--	--

	atlieka užduotį/gauna gerą pažymį?				
Mokinių sąveika po pamokų	<p>Ar žinai, kokių būrelių yra tavo mokykloje?</p> <p>Ar lankai kokį nors būrelį po pamokų? Kokį?</p> <p>Ar silpniau besimokantis tavo klasės draugas dalyvauja popamokinėje veikloje (būreliai, šventės, parodos...)? Kokioje?</p> <p>Ar jūs abu susitinkate popamokinėje veikloje? Kokioje?</p> <p>Gal gali papasakoti kaip tau sekasi su sunkiau besimokančiu mokiniu bendrauti popamokinėje veikloje?</p> <p>Ar kada popamokinėje veikloje su mokiniu, kuris silpniau mokosi, atliekat bendrą užduotį?</p> <p>Ar padedi jam, jeigu kyla sunkumų?</p> <p>Kaip manai, ar mokymosi sunkumų turinčiam mokiniui reikalingas padėrinimas, pagyrimas?</p> <p>Ar padrašini jį pasakyti savo nuomonę, atlikti kokią veiklą?</p> <p>Ar džiaugiesi savo gerai atliktu darbu su vaiku, kuriam sunkiau mokytis?</p> <p>Ar džiaugiesi jo gerai atliktu darbu?</p> <p>Ką mėgsti veikti/dažniausiai veiki grįžęs iš mokyklos? Gal susitinki su savo draugais?</p> <p>Ar su klasės draugu, kuriam sunkiau mokytis, susitinki po pamokų?</p>	Papildomų sąlygų tarpusavio sąveikai kūrimas	Ar bendrauji su juo tik mokytojo drašinamas?		

	<p>Kur su juo susitinki (namuose, kieme, tik popamokinėje veikloje...)?</p> <p>Ką mėgstate veikti kartu su silpniau besimokančiu klasės draugu susitikę po pamokų?</p> <p>Ar dažnai jam pasiūlai ką nors nuveikti kartu?</p> <p>Ar mokinys, kuriam sunku mokytis, tau pasiūlo ką nors veikti kartu?</p> <p>Ar domiesi, ką jis mėgsta, ką norėtų veikti?</p> <p>Ar mokymosi sunkumų turintis klasiokas tau papasakoja, ką jis mėgsta veikti?</p> <p>Ar papasakoji jam apie savo pomėgius?</p>				
<p>Mokinio draugų sąveika ir požiūris į SUP mokinius</p>	<p>Ar daug draugų turi mokykloje?</p> <p>Gal žinai, ar jie norėtų su mokiniu, kuriam sunkiai sekasi mokytis, sėdėti viename suole?</p> <p>O ar žinai, ar jie norėtų su juo atlikti bendrą užduotį?</p> <p>Ar esi kada matęs, kad tavo draugai bendrautų, žaistų pertraukų metu su mokiniu, kuriam sunkiau mokytis?</p> <p>Ar jiems lengva bendrauti?</p> <p>Kaip galvoji, ar tavo draugai ir mokinys, kuris silpniau mokosi, patiria kokių nors sunkumų bendraudami? Kokių?</p> <p>Ar jie visada gražiai kalba su mokiniu, kuriam sunku mokytis?</p> <p>Ar mokymosi sunkumų turintis mokinys visada gražiai kalba su tavo</p>	<p>Draugų požiūris ir sąveikos galimybės</p>			

	<p>draugais?</p> <p>Kaip galvoji, ar tavo draugai jam padeda pamokų metu? Kaip?</p> <p>Gal žinai, ar tavo draugai lanko kokius nors būrelius po pamokų?</p> <p>Ar tavo draugai ir vaikas, kuriam sunkiau mokytis, lanko tokį patį būrelį?</p> <p>Kaip manai, ar tavo draugams ir silpniau besimokančiam mokiniui lengva bendrauti popamokinėje veikloje?</p> <p>O ką tavo draugai mėgsta veikti grįžę iš mokyklos?</p> <p>Ar tavo draugai ir silpniau besimokantis mokinys kada susitinka po pamokų? Kur?</p> <p>Ar esi pastebėjęs, kad tavo draugai kitaip elgiasi, bendrauja su sunkiau besimokančiais vaikais?</p> <p>Kaip manai, ko tavo draugai iš mokymosi sunkumų turinčio klasės draugo galėtų išmokti?</p> <p>O ko galėtų išmokti silpniau besimokantis mokinys išmokti iš tavo draugų?</p>				
<p>Mokytojų požiūris į SUP mokinius</p>	<p>Ar tavo mokykloje yra daug mokytojų? Kokie jie?</p> <p>Ar esi pastebėjęs, kad mokytojai kitaip elgiasi su silpniau besimokančiu mokiniu?</p> <p>Ar gali papasakoti, koks yra mokytojų bendravimas su tokiu mokiniu?</p> <p>Ar mokymosi sunkumų turinčiam mokiniui mokytojai padeda</p>	<p>Kitų ugdymo dalyvių formuoja mas požiūris, kuriamos sąveikos</p>			

	<p>pamokų metu? Kaip?</p> <p>Ar mokytojas galėtų jam daugiau padėti? Kaip?</p> <p>Ar silpniau besimokantį mokinį mokytojas drąsina klausti, išsakyti savo nuomonę?</p> <p>Ar mokytojai tave ir sunkiau besimokantį klasioką skatina dirbti kartu?</p> <p>Ar mokytojas pagiria mokinį, kuriam sunku mokytis, už gerai atliktą darbą?</p>	galimybės	Ar atliekant užduotis grupėse jis buvo tavo komandos narys?		
Tėvų požiūris į SUP mokinius	<p>Kokia tavo šeima? Ar turi brolių, sesių? Ar jie lanko tavo mokyklą?</p> <p>Kaip tau atrodo, ką tavo tėvai mano apie tavo klasę, kurioje mokosi skirtingi mokiniai?</p> <p>Ar tu taip pat galvoji apie savo klasę?</p> <p>Ar savo tėvams pasakoji apie silpniau besimokantį savo klasės draugą?</p> <p>Kaip manai, ar tavo artimiesiems patinka (patiktų), jog po pamokų susitinki (susitiktum) su klasės draugu, kuriam sunku mokytis?</p> <p>Ar tavo tėvai bendrauja su mokymosi sunkumų turinčiu tavo klasės draugu, jo tėvais?</p>	Artimųjų formuoja mas požiūris, kuriamos sąveikos galimybės	Ką tavo tėvai galvoja apie tavo klasę, kurioje yra ir mokinių, kuriems sunku mokytis?		

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai (2)

Informacija gaunama iš moksleivio mokytojo:

Mokinio vardas arba inicialai: _____ Lytis: _____

Amžius: _____

Klasė: _____

Pedagoginio psichologinio vertinimo išvada: _____

Išvada apie SUP: _____

Papildoma informacija: _____

Data: _____

Interviu vieta: _____

Pradedamas pokalbis su vaiku:

Labas. Kuo Tu vardu? Aš domiuosi, kaip Tau ir Tavo klasės draugams sekasi bendrauti pamokų metu ir po jų. Tikiuosi, kad Tu sutiksi su manimi apie tai nuoširdžiai pasikalbėti. Užsirašysiu tai, apie ką mes kalbėsime. Bet gali būti ramus(-i), nes niekam daugiau apie tai nepasakosiu.

Indikatoriai	Klausimas/atsakymas	Svarbu	Nukreipiamasis klausimas 1	Nukreipiamasis klausimas 2	Komentarai
<p>Negalės samprata, požiūris į vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių</p>	<p>Gal gali papasakoti apie savo klasę? Kokia ji yra?</p> <p>Ar tavo klasėje yra vaikų, kurie yra kitokie?</p> <p>Kodėl jie kitokie? Kuo skiriasi nuo kitų vaikų?</p> <p>Ar tavo klasėje yra mokinių, kuriems reikia eiti pas specialųjį pedagogą/logopedą?</p> <p>Kodėl jie eina pas specialųjį pedagogą/logopedą?</p> <p>Gal žinai, kodėl jiems sunkiau mokytis?</p> <p>Kaip manai, ką reikėtų daryti, kad jiems geriau sektųsi mokytis?</p> <p>Ar žinai, kaip jie bando įveikti sunkumus?</p> <p>Ar tu norėtum su mokiniu, kuris silpniau mokosi, sėdėti viename suole?</p> <p>Ar norėtum su tokiu mokiniu kartu atlikti bendrą/grupinę užduotį?</p> <p>Ar tu nori pertraukų metu bendrauti/žaisti su tuo mokiniu, kuriam sunkiau sekasi mokytis?</p> <p>Kada tau labiau patinka su mokymosi sunkumų turinčiu vaiku bendrauti: pamokų metu ar pertraukų?</p> <p>Ar tau lengva su juo bendrauti?</p> <p>Ar su mokiniu, kuriam sunkiau mokytis, bendrauji taip pat kaip ir su kitais klasės draugais?</p>	<p>Požiūris į specialiųjų ugdymosi preikių mokinių</p>	<p>Ar tavo klasėje yra mokinių kurie kažkuo skiriasi nuo kitų vaikų?</p> <p>Ar šiems mokiniams sunku mokytis?</p>		

	<p>Ar bendraudamas su šiuo mokiniu patiri kokių nors sunkumų? Kokių?</p> <p>Ar tu visada gražiai kalbi su silpniau besimokančiu klasės draugu?</p> <p>Ar klasės draugas, kuris prasčiau mokosi, visada gražiai kalba su tavimi?</p>				
<p>Mokinių sąveika pamokų metu</p>	<p>Gal gali papasakoti apie savo klasę?</p> <p>Ar tau patinka tavo klasė?</p> <p>Ar turi daug draugų klasėje?</p> <p>Ar gerai jautiesi klasėje su savo klasiokais?</p> <p>Kaip tu elgiesi pamokų metu? Pertraukų?</p> <p>Ar keli ranką pamokoje?</p> <p>Ar dažnai atsakinėji į klausimus?</p> <p>Ar dažnai klausai, jeigu nesupranti?</p> <p>Ar pasakai savo nuomonę?</p> <p>Ar draugai tave drąsina klausti, sakyti nuomonę?</p> <p>Ar tau reikalinga pagalba pamokoje? Kokia?</p> <p>Ar klasiokai tau padeda pamokų metu? Kaip?</p> <p>Ar norėtum, kad jie tau daugiau padėtų? Kaip?</p> <p>Ar jie tau kada padėjo po pamokų?</p>	<p>Kokia yra sąveika tarp mokinių, kuomet jos negalima išvengti.</p>			

	<p>Ar esi kada su klasės draugais atlikęs bendrą užduotį?</p> <p>Ar tau patiko ją atlikti?</p> <p>Ar tau jie padėjo, kai buvo sunku? Kaip?</p> <p>Ar pasidžiaugi su klasės draugais, kai gauni gerą pažymį/gerai atlieki užduotį?</p> <p>Ar jie džiaugiasi, kad gavai gerą pažymį/gerai atlikai užduotį?</p> <p>Ar jie pasidžiaugia su tavimi, kai gauna gerą pažymį/gerai atlieka užduotį?</p>				
<p>Mokinių sąveika po pamokų</p>	<p>Gal prisimeni, kokių būrelių yra tavo mokykloje?</p> <p>Ar pats lankai kokį nors būrelį? Kokį?</p> <p>Ar susitinki popamokinėje veikloje su klasės draugais? Kokioje?</p> <p>Ar tada bendrauji su klasės draugais?</p> <p>Ar popamokinėje veikloje kada atlieki bendrą veiklą su klasės draugais?</p> <p>Ar jie tau padeda, jei kyla sunkumų?</p> <p>Ar dažnai klausi, pasakai savo nuomonę?</p> <p>Ar jie tave padrąsina klausti, sakyti savo nuomonę?</p> <p>Ar džiaugiesi gerai atliktu darbu su klasės draugais?</p> <p>Ar jie džiaugiasi dėl to?</p>	<p>Papildomų sąlygų tarpusavio sąveikai kūrimas</p>			

	<p>Ar jie džiaugiasi savo gerai atliktu darbu su tavimi?</p> <p>Ką mėgsti veikti grįžęs iš mokyklos?</p> <p>Ar su klasės draugais susitinki po pamokų?</p> <p>Kur su jais susitinki (namuose, kieme, tik popamokinėje veikloje...)?</p> <p>Ką mėgstate veikti susitikę po pamokų?</p> <p>Ar dažnai jam pasiūlai ką nors nuveikti kartu?</p> <p>Ar jis tau pasiūlo ką nors veikti kartu?</p> <p>Ar domiesi, ką jis mėgsta, ką norėtų veikti?</p> <p>Ar papasakoji jam apie savo pomėgius?</p>				
<p>Mokinio požiūris ir sąveika su kitais SUP mokiniais</p>	<p>Su kuo dažniausiai bendrauji mokykloje?</p> <p>O su kuo tau labiau patinka bendrauti po pamokų?</p> <p>Ar tau lengva bendrauti su mokiniu, kuriam sunkiau sekasi mokytis?</p> <p>Ar džiaugiesi silpniau besimokančio mokinio gerais pažymiais/gerai atlikta užduotimi?</p> <p>Ar jis džiaugiasi tavo gerais pažymiais/gerai atlikta užduotimi?</p> <p>Ar tavo sunkiau besimokantis klasiokas lanko kokį nors būrelį?</p> <p>Ar susitinki su juo popamokinėje veikloje? Kokioje?</p> <p>Ar susitinki su klasės draugu, kuriam sunkiau mokytis, po pamokų?</p>	<p>Bendravi mas su kitais SUP mokiniais</p>	<p>Ar dažnai bendrauji su mokiniais, kurie silpniau mokosi?</p>		

	<p>Kur?</p> <p>Ką mėgstate veikti susitikę po pamokų?</p> <p>Ar dažnai jam pasiūlai ką nors nuveikti kartu?</p> <p>Ar jis tau pasiūlo ką nors veikti kartu?</p> <p>Ar domiesi, ką jis mėgsta, ką norėtų veikti?</p> <p>Ar papasakoji jam apie savo pomėgius?</p>				
<p>Mokytojų požiūris į SUP mokinius</p>	<p>Ar tavo mokykloje yra daug mokytojų? Kokie jie?</p> <p>Ar esi pastebėjęs, kad mokytojai kitaip elgtųsi su tavimi?</p> <p>Ar esi pastebėjęs, kad mokytojai kitaip elgtųsi su kitais mokiniais, kuriems sunkiau mokytis?</p> <p>Koks yra mokytojų bendravimas su šiais mokiniais?</p> <p>Ar mokytojai tau padeda pamokų metu? Kaip?</p> <p>Ar mokytojas galėtų tau daugiau padėti? Kaip?</p> <p>Ar mokytojas tave drąsina klausti, išsakyti savo nuomonę?</p> <p>Ar mokytojas tave skatina dirbti drauge su kitais mokiniais pamokų metu?</p> <p>Ar mokytojas tave pagiria už gerai atliktą darbą?</p> <p>Ar mokytojas pagiria kitus mokinius, kuriems sunkiau sekasi mokytis, už gerai atliktą darbą?</p>	<p>Kitų ugdymo dalyvių formuoja mas požiūris, kuriamos sąveikos galimybės .</p>			

3-4 kl. SUP mokinių interviu: kategorijos, subkategorijos, leksiniai-semantiniai vienetai (N=3)

1 lentelė

SUP mokinių atpažinimas, sunkumų ir pagalbos vertinimas jaunesniajame mokykliniame amžiuje

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai-semantiniai vienetai
Klasės charakteristika (Gal gali papasakoti apie savo klasę? Kokia ji yra?)	Teigiama charakteristika (7)	Gera (1,7) Linksma (1,7) Draugiška (2) Plepi (7) Normali (2)
	Neigiama charakteristika (2)	Pikta (2) Išdykusi (7)
	Kita charakteristika (1)	Neišskirtinė (1)
SUP mokinio atpažinimas (Ar tavo klasėje yra vaikų, kurie yra kitokie?)		Taip (1) Ne (2,7)
Kitokio vaiko charakteristika (Kodėl jie kitokie? Kuo skiriasi nuo kitų?)	Teigiamas kitokio vaiko apibūdinimas	
	Neigiamas kitokio vaiko apibūdinimas	
	Kita charakteristika	Išvaizdos skirtumai (1) Neatpažintas SUP mokinys (2, 7)
Kitokio (SUP) mokinio identifikavimas (Ar tavo klasėje yra mokinių, kuriems reikia eiti pas spec. pedagoga/logopedą?)		Taip (1, 2,7) Ne (-)

Reikalingos teikti pagalbos priežastys (I) (Ar žinai, kodėl šiems vaikams reikia eiti pas specialųjį pedagogą?)	Mokymosi sunkumai (5)	Sunku mokytis (7) Sunku skaityti (1) Daro daug klaidų (1) Nespėja atlikti užduočių (2) Per sunkios užduotys (2)
Reikalingos teikti pagalbos priežastys (II) (Ar jiems sunku mokytis?)		Taip (1,2,7) Ne (-)
Mokymosi sunkumų priežasties supratimas: numanoma priežastis (Kaip tu manai, kodėl jiems sunkiau mokytis?)	Dėmesio sukaupimo sunkumai (1)	Sunku susikaupti (2)
	Mokytojos aiškinimo nesupratimas (1)	Nesupranta, ką mokytoja sako, aiškina (2)
	Nežinoma priežastis (2)	Nežinau (1,7)
Pagalbos reikmė: SUP mokinio identifikuotas būdas (Ar tau reikalinga pagalba pamokoje? Kokia?)	Reikalingos pagalbos pamokoje būdas (3)	Mokytojos paaiškinimas (1) Pagalba atliekant užduotį (2) Pavyzdys, kaip atlikti užduotį (7)
Draugų pagalba pamokoje (Ar klasiokai tau padeda pamokų metu? Kaip?)	Draugų teikiamos pagalbos būdas (1)	Pasako, ką reikia daryti (2)
	Neteikiama pagalba (2)	Klasiokai nepadedą (1,7)
Papildomos bendraklasių pagalbos reikmė (I) (Ar norėtum, kad jie tau daugiau padėtų?)		Taip (1,2,7)
Papildomos bendraklasių pagalbos reikmė (II) (Kaip tavo klasės draugai tau galėtų daugiau padėti?)	Papildomos draugų pagalbos	Pasakytų, ką reikia daryti (1) Ką, reikia rašyti (1) Parodytų, kaip sprendžia

	būdai (4)	matematikos užduotį (2) Nežinau, bet pagalba reikalinga (7)
Draugų pagalba sunkumų metu (Ar tau jie padėjo, kai buvo sunku? Kaip?)	Teiktos pagalbos būdai (1)	Paaiškinio, kai nesupratau (1)
	Pagalba nebuvo teikta (2)	Nepadėjo (2,7)
Mokymosi sunkumų įveikimas: mokinių siūlomi būdai (O ką, tavo nuomone, reikėtų daryti, kad jiems geriau sektųsi?)	Individualus darbas namuose (1)	Daugiau mokytis namuose (1)
	Mokinio pastangos pamokoje (1)	Daugiau stengtis (7)
	Nežinomas būdas (1)	Nežinau (2)
Mokymosi sunkumų įveikimas: bendraamžių identifikuoti būdai (Gal žinai, kokiais būdais jie patys bando įveikti sunkumus?)	Individualus darbas (3)	Mokosi namuose (1, 2) Rašo diktantus (1)
	Mokytojo pagalba	Lieka po pamokų su mokytoja (2)
	Nežinomi būdai (1)	Nežinau (7)
Pagalbos reikmė: SUP mokinio identifikuotas būdas (Ar tau reikalinga pagalba pamokoje? Kokia?)	Reikalingos pagalbos pamokoje būdas (3)	Mokytojos paaiškinimas (1) Pagalba atliekant užduotį (2) Pavyzdys, kaip atlikti užduotį (7)
Papildomos pagalbos reikmė (Ar mokytojas galėtų tau daugiau padėti? Kaip?)		Nežinau (1, 2, 7)

2 lentelė

Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų bendravimas ir sąveika pamokų ir ne pamokų metu

Bendravimo paprastumas <i>(Ar tau lengva su juo bendrauti?)</i>		Taip (1,7) Kartais (2,)
Bendravimo su SUP išskirtinumas <i>(Ar su mokiniu, kuriam sunkiau mokytis, bendrauji taip pat kaip ir su kitais klasės draugais?)</i>		Taip (1, 2, 7)
Sunkumai bendraujant <i>(Ar bendraudamas su šiuo mokiniu patiri kokių nors sunkumų? Kokių?)</i>	Pykčiai (3)	Pykstemės (1,2) Erzina (2)
	Sunkumai sutarti (3)	Nesutariame (2) Nustojame kalbėtis (1)
	Nėra sunkumų (1)	Sunkumų nepatiriu (7)
Tinkamas bendravimas (I) <i>(Ar visada gražiai kalbi su mokymosi sunkumų turinčių klasės draugu?)</i>		Taip (1, 2,7)
Tinkamas bendravimas (II) <i>(Ar silpniau besimokantis mokinys visada gražiai kalba su tavimi?)</i>		Taip (1,7) Ne (2)
Bendravimas su SUP mokiniu pertraukų metu <i>(Ar tu nori pertraukų metu bendrauti/žaisti su tuo mokiniu, kuriam sunkiau sekasi mokytis?)</i>		Taip (1, 2,7) Ne (-)
Tinkamiausias bendravimo su SUP mokiniu metas <i>(O kada tau labiau patinka su mokiniu, kuriam silpnai sekasi mokytis, bendrauti: pamokų metu ar pertraukų?)</i>	Labiau priimtinas bendravimas pamokų metu (0)	Su mokiniu, kuriam silpnai sekasi mokytis, labiau patinka bendrauti pamokų metu (-)
	Labiau priimtinas bendravimas pertraukų metu	Su mokiniu, kuriam silpnai sekasi mokytis, labiau patinka bendrauti pertraukų metu (1,2,7)

	(3)	
Tinkamiausio bendravimo su SUP mokiniu meto priežastys <i>(Kodėl tau labiau patinka su juo bendrauti pamokų/pertraukų metu?)</i>	Pamokų metu (0)	-
	Pertraukų metu (4)	Galima ramiai žaisti (1,7) Nepyksta mokytoja (2,) Yra laiko pasikalbėti (7)
Dalijimasis teigiamais rezultatais <i>(Ar pasidžiaugi su klasės draugais, kai gauni gerą pažymį/gerai atlieki užduotį?)</i>		Taip (1) Ne (7) Kartais (2)
Bendraklasių SUP mokinio rezultatų vertinimas <i>(Ar jie džiaugiasi, kad gavai gerą pažymį/gerai atlikai užduotį?)</i>		Taip (1) Kartais (2) Retai (7)
Bendraklasių pasiekimų dalijimasis su SUP mokiniu <i>(Ar jie pasidžiaugia su tavimi, kai gauna gerą pažymį/gerai atlieka užduotį?)</i>		Kartais (1, 2) Retai (7)
SUP mokinys – suolo draugas <i>(Ar tu norėtum su mokiniu, kuriam sunkiau mokytis, sėdėti viename suole?)</i>	Už (3)	Taip (1, 2, 7)
	Prieš	Ne (-)
SUP mokinys – komandos narys <i>(Ar tu norėtum su mokiniu, kuris silpniau mokosi kartu atlikti bendrą/grupinę užduotį?)</i>	Už (3)	Taip (1, 2, 7)
	Prieš	Ne (-)
Bendros užduoties atlikimas (I) <i>(Ar esi kada su klasės draugais atlikęs bendrą užduotį?)</i>		Taip (2,7). Ne (1)
Bendros užduoties atlikimas (I) <i>(Ar patiko atlikti bendrą užduotį su klasės draugais?)</i>	Neigiama patirtis (3)	Nelabai patiko (2) Neįdomu (2) Nepatiko grupė (2)

	Teigiama patirtis (2)	Buvo įdomu (5, 7)
	Nėra patirties (1)	Bendros užduoties atlikti neteko (1)
Mokinio aktyvumas pamokoje (I) <i>(Ar keli ranką pamokoje?)</i>		Kartais (1) Taip (2) Ne (7)
Mokinio aktyvumas pamokoje (II) <i>(Ar dažnai atsakinėji į klausimus?)</i>		Kartais (1) Taip (2) Ne (7)
Mokinio aktyvumas pamokoje (III) <i>(Ar dažnai klausai, jeigu nesupranti?)</i>		Dažnai (1) Kartais (2) Ne (7)
Nuomonės reiškimas <i>(Ar pasakai savo nuomonę?)</i>		Retai (1) Taip (2) Ne (7)
Draugų padaršinimas <i>(Ar draugai tave drąsina klausti, sakyti nuomonę?)</i>		Kartais (1, 2,) 7
Popamokinės veiklos galimybės <i>(Gal prisimeni, kokių būrelių yra tavo mokykloje?)</i>	Mokyklos būreliai (5)	Sporto (1, 2) Dailės (7) Kompiuterių (2) Dainų (2)
SUP mokinio dalyvavimas popamokinėje veikloje <i>(Ar pats lankai kokį nors būrelį? Kokį?)</i>	Lankomo būrelio pavadinimas (1)	Muzikos (1)
	Būreliai nelankomi (2)	Nelankau jokio būrelio (2,7)
Bendravimo galimybės su klasiokais popamokinėje veikloje <i>(Ar susitinki popamokinėje veikloje su klasės)</i>	Mokinys lanko būrelį (1)	Ne, nes jie lanko kitokius būrelius (1)

<i>draugais? Kokioje?)</i>	Būreliai nelankomi (2)	Nelankau būrelio (2,7)
SUP bendraklasio aktyvumas po pamokų (Ar tavo sunkiau besimokantis klasiokas lanko kokį nors būrelį?)		Ne (1,7) Nežinau (2)
Bendravimas su kitu SUP mokiniu po pamokų (Ar susitinki su juo popamokinėje veikloje? Kokioje?)		Taip (-) Ne (1, 2,3, 4, 5,6,7,8,9,10)
Bendravimas su bendraklasiais popamokinėje veikloje (Ar būrelyje bendrauji su klasės draugais?)	Nesusitinkam a popamokinėje veikloje	Nelankau būrelio (2,7) Lankau kitą būrelį (1)
Bendra veikla popamokinėje veikloje (Ar popamokinėje veikloje kada atlieki bendrą veiklą su klasės draugais?)	Nesusitinkam a popamokinėje veikloje (3)	Nelankau būrelio (2, 7) Lankau kitą būrelį (1)
Pagalba sunkumų metu (Ar jie tau padeda, jei kyla sunkumų?)		Taip (1,7) Kartais (2)
Bendravimas su bendraklasiais už mokyklos ribų (Ar su klasės draugais susitinki po pamokų?)		Taip (1) Ne (7) Kartais (2)
Dažniausios mokinių bendravimo vietos ne mokykloje (Kur su jais susitinki (namuose, kieme, tik popamokinėje veikloje...?)		Kieme (1, 2) Namuose (1) Mieste (2) Su klasės draugais po pamokų nesusitinku (7)
Bendravimas su kitu SUP mokiniu ne mokykloje (Ar susitinki su klasės draugu, kuriam sunkiau mokyti, po pamokų? Kur?)	Susitinkama po pamokų (2)	Kieme (1) Mieste (2)
	Nesusitinkam a po pamokų (1)	Po pamokų nesusitinkame (7)
Bendri interesai	Susitinkama	Žaisti kompiuterinius žaidimus

<i>(Ką mėgstate veikti susitikę po pamokų?)</i>	po pamokų (2)	(1) Trumpo susitikimo metu nieko neveikiama (2)
	Nesusitinkam a po pamokų (1)	Po pamokų nesusitinkame (7)
Mėgstama bendra klasės draugų veikla ne mokykloje <i>(Ką mėgstate veikti susitikę po pamokų?)</i>	Mokinių bendro laisvalaikio praleidimo būdai (5)	Žaisti žaidimus (1, 2) Vaikščioti (1, 2) Su klasės draugais po pamokų nesusitinku (7)
Bendros veiklos inicijavimas (I) <i>(Ar dažnai jam pasiūlai ką nors nuveikti kartu?)</i>		Kartais (1, 2) Ne (7)
Bendros veiklos inicijavimas (II) <i>(Ar jis tau pasiūlo ką nors veikti kartu?)</i>		Kartais (1, 2) Ne (7)
Bendros veiklos su kitu SUP mokiniu inicijavimas <i>(Ar dažnai jam pasiūlai ką nors nuveikti kartu?)</i>		Kartais (1) Niekada (2) Retai (7)
Bendros veiklos su kitu SUP mokiniu inicijavimas <i>(Ar jis tau pasiūlo ką nors veikti kartu?)</i>		Taip (1) Ne (2) Retai (7)
Domėjimasis bendraklasio interesais (I) <i>(Ar domiesi, ką jis mėgsta, ką norėtų veikti?)</i>		Taip (1) Ne (7) Kartais (2)
Domėjimasis bendraklasio interesais (II) <i>(Ar papasakoji jam apie savo pomėgius?)</i>		Taip (1, 2) Kartais (7)
Domėjimasis SUP bendraklasio interesais (I) <i>(Ar domiesi, ką jis mėgsta, ką norėtų veikti?)</i>		Kartais (1, 2, 7)
Domėjimasis SUP bendraklasio interesais (II) <i>(Ar papasakoji jam apie savo pomėgius?)</i>		Kartais (1, 2, 7)

3 lentelė

Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių tėvų bei mokytojų požiūris į SUP

Mokytojų charakteristika <i>(Ar tavo mokykloje yra daug mokytojų? Kokie jie?)</i>	Teigiama mokyklos mokytojų charakteristika (7)	Griežti (1,2) Geri (2, 7) Draugiški (2, 7) Tvarkingi (7)
	Neigiama mokytojų charakteristika (1)	Nemalonūs (2)
Mokytojo elgesys su SUP mokiniais (I) <i>(Ar esi pastebėjęs, kad mokytojai kitaip elgtųsi su tavimi?)</i>	Neišsiskiriantis mokytojo elgesys (3)	Kitokio elgesio nepastebėjau (1, 2,7)
Mokytojo elgesys su SUP mokiniais (II) <i>(Ar esi pastebėjęs, kad mokytojai kitaip elgtųsi su kitais mokiniais, kuriems sunkiau mokytis?)</i>	Neišsiskiriantis mokytojo elgesys (3)	Kitokio elgesio nepastebėjau (1, 2, 7)
Mokytojų bendravimas <i>(Koks yra mokytojų bendravimas su šiais mokiniais?)</i>	Tinkamas mokytojo bendravimas su SUP mokiniais (5)	Geras (1,7), Normalus (2) Kaip su visais kitais mokiniais (2,7)
Mokytojo padaršinimas <i>(Ar mokytojas tave drąsina klausti, išsakyti savo nuomonę?)</i>		Taip (1, 2, 7) Ne (-)
Darbo su bendraklasiais skatinimas <i>(Ar mokytojas tave skatina dirbti drauge su kitais mokiniais pamokų metu?)</i>		Taip (-) Ne (1, 2,7)
Pasiekimų vertinimas <i>(Ar mokytojas tave pagiria už gerai atliktą darbą?)</i>		Taip (1, 2,7)
Kitų SUP mokinių pasiekimų vertinimas <i>(Ar mokytojas pagiria kitus mokinius, kuriems</i>		Taip (1, 2,7) Ne (-)

<i>sunkiau sekasi mokytis, už gerai atliktą darbą?)</i>		
---	--	--

4 priedas

3-4 kl. įprastos raidos mokinių interviu: kategorijos, subkategorijos, leksiniai-semantiniai vienetai (N=9)

1 lentelė

SUP mokinių atpažinimas, sunkumų ir pagalbos vertinimas jaunesniajame mokykliniame amžiuje

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai-semantiniai vienetai
Klasės charakteristika <i>(Gal gali papasakoti apie savo klasę? Kokia ji yra?)</i>	Teigiama klasės charakteristika	Draugiška (1,5,8,9) Gera (1, 2,4,8,9,10, 19) Didelė (5, Tvarkinga (9
	Neigiama klasės charakteristika	Apkalbinėjanti (1) Nedraugiška (3, Pavydi (3 Triukšminga (4 Plepi (10
	Kita klasės charakteristika	Neišskirtinė (2) Garsi (4
Kitokio atpažinimas <i>(Ar tavo klasėje yra vaiku, kurie yra kitokie?)</i>		Taip (1, 2, 3,4,5,8, 9, 10, Ne (19
Kitokio vaiko charakteristika <i>(Kodėl jie kitokie? Kuo skiriasi nuo kitų?)</i>	Teigiamas kitokio vaiko	-

	apibūdinimas	
	Neigiamas kitokio vaiko apibūdinimas	Neruošia namų darbų (1) Atsiskyres (1) Kažkas „užaina“ (2) Nerimsta (2,4, Negali susivaldyti (2) Neklauso mokytojos (4) Kitoks elgesys (5) Nelanko pamokų (8, Netvarkingas (8) Piktas (9) Nervingas (9, Per daug šnekus (10)
	Kitas kitokio vaiko apibūdinimas	Nežinau (3) Kitokių vaikų klasėje nėra (19)
Kitokio (SUP) mokinio identifikavimas <i>(Ar tavo klasėje yra mokinių, kuriems reikia eiti pas spec. pedagogą/logopedą?)</i>		Taip (1, 2, 3,4,5,8, 9,10, 19, Ne (-)
Reikalingos teikti pagalbos priežastys (I) <i>(Ar žinai, kodėl šiems vaikams reikia eiti pas specialųjį pedagogą?)</i>	Kalbėjimo sunkumai	Blogai taria (3, 9) Mikčioja (3)
	Mokymosi sunkumai	Nesimoko (8, Gauna blogus pažymius (8)
	Kitos priežastys	Nežinau (4,10, 19)
Reikalingos teikti pagalbos priežastys (II) <i>Ar jiems sunku mokytis?)</i>		Taip, jiems sunku mokytis (1,2,3,4,5,8, 9, 19 Kartais (10)
Mokymosi sunkumų priežasties supratimas: numanoma priežastis <i>Kaip tu manai, kodėl jiems sunkiau mokytis?</i>	Dėmesio sukaupimo sunkumai	Pamokų metu žaidžia (2) Neklauso mokytojos, ką aiškina (2,4,8,

	Nežinoma priežastis	Nežinau (1,3,10,19 Kažkas yra nutikę (5
	Mokymosi motyvacijos stoka	Nenori mokytis (9 Tingi (8, 9, Nelanko pamokų (6,10,
Mokymosi sunkumų įveikimas: mokinių siūlomi būdai <i>(O ką, tavo nuomone, reikėtų daryti, kad jiems geriau sektųsi?)</i>	Specialistų pagalba	Eiti pas spec. pedagogą (5 Eiti pas psichologą (5
	Mokytojo pagalba	Klausyti mokytojos (4,6,8, Kitaip mokytis (7 Padaryti įdomesnę pamoką (2
	Individualus darbas namuose	Daugiau namuose mokytis (1,10 Daug dirbti (5
	Šeimos pagalba	Tėvų pagalba (5, 9
	Mokinio asmeninės pastangos	Susivaldyti (2 Lankyti pamokas (10
	Nežinomas būdas	Nežinau (3
Mokymosi sunkumų įveikimas: bendraamžių identifikuoti būdai <i>(Gal žinai, kokiais būdais jie patys bando įveikti sunkumus?)</i>	Individualus darbas	Bando klausytis (2,10, Daugiau mokosi namuose (9 Skaičiuoja pirštais (10
	Mokytojo pagalba	Mokytojos pagalba (1,21 Pasilieka po pamokų su mokytoja (5
	Specialistų pagalba	Spec. pedagogė padeda (5

	Šeimos pagalba	Tėvų pagalba (1
	Nežinomi būdai	Nežinau (3,4,,8, 19
Mokinio pajėgumas pamokoje (Ar jis gali atlikti visas užduotis pamokoje?)		Taip (3, Ne (1, 2,5,8, 19, Ne visada (4, 9,10,
Pagalba pamokoje (Ar mokiniui, kuris turi mokymosi sunkumų, reikalinga pagalba pamokoje?)		Taip (1, 2,3,4,5,,8,9, Ne (19 Kartais (10
SUP mokiniui teikiamos pagalbos identifikavimas (Kas jam daugiausia padeda? Kaip?)	Mokytojos teikiama pagalba	Mokytoja vis prieina prie jo (1 Mokytoja parodo, kaip daryti užduotį (1,8, Mokytoja paaiškina (2,5,8,10 Mokytoja pagiria (3 Mokytoja skatina už gerai atliktą darbą (3 Mokytoja pasako, ką daryti (4 Mokytoja padeda atlikti užduotį (9 Duoda lengvesnę užduotį (8
	Bendraklasių teikiama pagalba	Bendraklasiai padeda atlikti užduotį (9
Papildoma pagalba: siūlomi asmenys (Kas ,tavo nuomone, mokiniui, kuris turi mokymosi sunkumų, dar galėtų padėti?)	Specialistai	Logopedė (3, 19 Psichologas (5,
	Moksleiviai	Draugai (1,7,10
	Šeima	Tėvai (3,8, 9 Broliai/sesės (8
	Papildoma pagalba	Nežinau, nes jam jau padeda specialūs mokytojai (2

	nereikalinga	
Mokinys – SUP bendraklasio pagalbininkas (I) <i>(Kaip galvoji, ar tu galėtum tokiam klases draugui padėti? Kaip?)</i>	Mokinys galėtų suteikti pagalbą pamokoje	Daugiau visko pamokyčiau (1, 9, Paaiškinčiau (10
	Mokinys negalėtų suteikti pagalbos pamokoje	Ne, SUP mokiniui padėti negalėčiau (2,4,5,8, 19 Nežinau, ar galėčiau padėti (3
Mokinys – SUP bendraklasio pagalbininkas (II) <i>(O ar padedi mokiniui, kuris silpniau mokosi, pamokų metu?)</i>		Taip (1,3,9, 19 Ne (2,4,10, Kartais (5) Retai (8)
Mokinys – SUP bendraklasio pagalbininkas po pamokų <i>(Ar kada jam padėjai mokytis po pamokų?)</i>		Taip (1 (2,3,4,5,8,9,10, 19)
Mokytojo teikiama pagalba pamokoje: mokinio identifikuota pagalba <i>(Ar mokymosi sunkumų turinčiam mokiniui mokytojai padeda pamokų metu? Kaip?)</i>	Mokinio identifikuoti mokytojo pagalbos SUP vaikui būdai	Padeda atlikti užduotis (1,9) Daugiau paaiškina (2,4,8,9,10) Parodo, ką daryti (4, 19) Duoda kitokias užduotis (5) Duoda lengvesnių užduočių (8)
Pagalba pamokoje: mokinio siūloma pagalba, būdai <i>(Ar mokytojas galėtų jam daugiau padėti? Kaip?)</i>	Mokinio siūlomi papildomi pagalbos būdai	Mokytojas daugiau padėti negalėtų (1,2,3,4,5) Nežinau, kaip galėtų padėti daugiau (19) Dar daugiau paaiškinti (8,10) Daugiau mokytis skaityti, rašyti (9) Paskaityti mokiniui (10)

2 lentelė

Bendravimo paprastumas (<i>Ar tau visada lengva su juo bendrauti?</i>)		Taip (1,9,19) Ne (2) Ne visada (3,4,5,8,10)
Sunkumai bendraujant (<i>Ar bendraudamas su šiuo mokiniu patiri kokių nors sunkumų? Kokių?</i>)	Pykčiai	Susipykstame (1,4,5,8,10)
	Nesutarimai	Nesutariame (3) Sunku susikalbėti (2,9) Nesiklauso manęs (2,9) Pradedu kvailioti (9)
	Nėra sunkumų	Jokių sunkumų nepatiriu (19)
Tinkamas bendravimas (I) (<i>Ar visada gražiai kalbi su mokymosi sunkumų turinčių klasės draugu?</i>)		Taip (1,2,3,4,8,9,10,19) Ne visada (5)
Tinkamas bendravimas (II) (<i>Ar silpniau besimokantis mokinys visada gražiai kalba su tavimi?</i>)		Taip (1, 2,3,4,5,9, 19) Ne visada (8,10)
Bendravimo su SUP išskirtinumas (<i>Ar su mokiniu, kuris silpniau mokosi, bendrauji taip pat kaip ir su kitais klasės draugais?</i>)		Taip (1,3,4,5,8,9,10, 19) Ne (2)
Savijauta bendraujant su SUP mokiniu (<i>Ar gali papasakoti, kaip jautiesi bendraudamas su mokiniu, kuriam sunkiau mokytis?</i>)	Gera savijauta	Gerai (1,3,4,5,8,10,19) Kaip bendraudama su visais kitais vaikais (1,2, 8,9,
Mokinio draugų bendravimas su SUP mokiniu (<i>Ar esi kada matęs, kad tavo draugai bendrautų, žaistų pertraukų metu su mokiniu, kuriam sunkiau mokytis?</i>)		Taip (1,2,3,4,5,8,9,10 ,19) Ne (-)
Bendravimo paprastumas (<i>Ar jiems lengva bendrauti?</i>)		Taip (1,3,4,5,9,10, 19) Ne (2) Nelabai (8)
Bendravimo sunkumai (<i>Kaip galvoji, ar tavo draugai ir mokinys, kuris</i>	Patiriami bendravimo	Tiesiog sunku bendrauti (2) Susipyksta (8,9,10)

<i>silpniau mokosi, patiria kokių nors sunkumų bendraudami? Kokių?)</i>	sunkumai	Nesikalba (9)
	Nepatiriami bendravimo sunkumai	Bendraudamas su silpniau besimokančiu bendraklasiu sunkumų nepatiria (1,4,5)
	Kita	Nežinau, ar mano draugai ir mokinys, kuris silpniau mokosi, patiria kokių nors sunkumų bendraujant (3)
Tinkamas bendravimas (I) <i>(Ar jie visada gražiai kalba su mokiniu, kuriam sunku mokytis?)</i>		Taip (2,3,4,8,9,10, 19) Ne (1) Ne visada (5)
Tinkamas bendravimas (II) <i>(Ar mokymosi sunkumų turintis mokinys visada gražiai kalba su tavo draugais?)</i>		Taip (1,2,4,8,9,10, 19) Ne visada (3,5)
Bendravimas su SUP mokiniu pertraukų metu <i>(Ar tu nori pertraukų metu bendrauti/žaisti su tuo mokiniu, kuriam sunkiau sekasi mokytis?)</i>		Nelabai (1, 2,5, 9, Taip (3,4,8,10, 19 Ne visada (6
Tinkamiausias bendravimo su SUP mokiniu metas <i>(O kada tau labiau patinka su mokiniu, kuriam silpnai sekasi mokytis, bendrauti: pamokų metu ar pertraukų? Kodėl?)</i>	Labiau priimtinas bendravimas pamokų metu	Su mokiniu, kuriam silpnai sekasi mokytis, labiau patinka bendrauti pamokų metu (1,9)
	Labiau priimtinas bendravimas pertraukų metu (Su mokiniu, kuriam silpnai sekasi mokytis, labiau patinka bendrauti pertraukų metu (2,3,4,5,8,10, 19)
Tinkamiausio bendravimo su SUP mokiniu meto priežastys	Pamokų metu	Nes pertraukų metu daugiau bendrauju su geriausia drauge (1 Atliekant įdomias grupines užduotis (9

	Pertraukų metu	Pamokų metu šneku tik su artimais draugais (2 Mokytoja nepyksta (4,5 Galime žaisti tada (8 Nedraudžiama kalbėtis (3,5,10
Dalijimasis teigiamais rezultatais (<i>Ar pasidžiaugi su juo, kai tu gerai atlieki užduotį/gauni gerą pažymį?</i>)		Taip (3,4,9,10, 19 Ne (1,2,5,8
Bendraklasių SUP mokinio rezultatų vertinimas (<i>Ar džiaugiesi, kai klasės draugas, kuriam sunkiau mokytis, gerai atlieka užduotį/gauna gerą pažymį?</i>)		Taip (1,2,3,4,9,10, 19 Kartais (5,8
SUP mokinys – suolo draugas (<i>Ar tu norėtum su mokiniu, kuriam sunkiau mokytis, sėdėti viename suole?</i>)	Už	Taip (1,3,5,8,9,
	Prieš	Ne (2,4, 19 Nelabai (10
SUP mokinys – komandos narys (<i>Ar tu norėtum su mokiniu, kuris silpniau mokosi kartu atlikti bendrą/grupinę užduotį?</i>)	Už	Taip (1,3,9,10, 19
	Prieš	Ne (2,4,8, Nelabai (5,
SUP mokinys – bičiulio suolo draugas (<i>Gal žinai, ar jie norėtų su mokiniu, kuriam sunkiai sekasi mokytis, sėdėti viename suole?</i>)		Taip, norėtų (2,4,5) Ne, nenorėtų (1) Nežinau (3,8,9,10, 19)
SUP mokinys – draugo komandos narys (<i>O ar žinai, ar jie norėtų su juo atlikti bendrą užduotį?</i>)		Taip, norėtų (5,7,9 Ne, nenorėtų (1,4,6,8, 19 Nežinau (2,10
Bendros užduoties atlikimas (I) (<i>Ar kada atlikai bendrą užduotį su tokiu mokiniu??</i>)		Taip (5,8,9 Ne (1,2,3,4,10, 19
Bendros užduoties atlikimas (II) (<i>Ar tau patiko ją atlikti kartu su juo?</i>)	Atliko bendrą užduotį	Nelabai (5,6 Taip (7,9 Ne (8

	Bendros užduoties atlikti neteko	Niekada neatlikau bendros užduoties (1,2,3,4,10, 19
Pagalba sunkumų metu (Kai mokiniui, kuris silpniau mokosi, buvo sunku, ar padėjai? Kaip?)	Mokinys teikė pagalbą	Paaiškinau, kai nesuprato (1, 2,10 Parodžiau, kaip atlikti užduotį (3,7,8,9 Paaiškinau, ką daryti (4,7,9
	Mokinys neteikė pagalbos	Nepadėjau (5
Mokinio aktyvumas pamokoje (I) (Ar jis kelią ranką pamokoje?)		Taip (1,2,4,9,10,19) Kartais (3,5) Retai (8)
Mokinio aktyvumas pamokoje (II) (Ar pastebėjai, kad silpniau besimokantis mokinys dažnai atsakinėja į klausimus?)		Retai (1,2,5,8, Kartais (3 Taip (4,9,10,19
Mokinio aktyvumas pamokoje (III) (Ar jis klausia, jeigu ko nors nesupranta?)		Taip (1,2,3,4,10, 19 Ne (8,9 Retai (5
Nuomonės reiškimas (Ar jis dažnai pasako savo nuomonę?)		Ne (1,3 Retai (2,10 Kartais (4,5,8,9, 19
SUP mokinio padrašinimas (Ar tu kada padrašini mokymosi sunkumų turintį klasioką klausti arba pasakyti, ką jis galvoja?)		Taip (7,9 Ne (1,2,3,8 Kartais (4,10 Retai (5
Bendravimo su SUP moksleiviais nauda (I) (Kaip manai, ko galėtum išmokti iš mokinių, kuriems sunkiau mokytis?)	Galima bendravimo su SUP mokiniais nauda	Dainuoti (9 Žaidimų (9
	Naudos nėra	Nieko (1,2,5,8, 19 Nežinau (3,4,10

Bendravimo su SUP moksleiviais nauda (II) (<i>O ko jie galėtų išmokti iš tavęs?</i>)	Nauda mokslams	Skaityti (1) Gražiai rašyti (1) Klausyti mokytojos (2) Mažiau plepėti pamokų metu (4) Mokytis (5)
	Asmeninė nauda	Gražesnio, artimesnio bendravimo su kitais (2, 9), Piešti (3) Sportuoti (3) Draugiškumo (8) Gero elgesio (8,9) Padėti kitiems (10)
Bendravimo su SUP nauda (I) (<i>Kaip manai, ko tavo draugai iš mokymosi sunkumų turinčio klasės draugo galėtų išmokti?</i>)		Nežinau (1,4, 19) Nieko (2,3,5,8,9,10)
Bendravimo su SUP nauda (II) (<i>O ko galėtų išmokti silpniau besimokantis mokinys išmokti iš tavo draugų?</i>)		Rašyti (1,9) Skaityti (1,9) Geriau mokytis (1,5) Klausyti mokytojos (2) Nieko (3) Nežinau (4,10, 19) Draugiškumo (8) Ramumo (8) Gražiau bendrauti (9)
Popamokinės veiklos galimybės (<i>Ar žinai, kokių būrelių yra tavo mokykloje?</i>)		Muzikos (1,3, 4,9, 19) Darbų (1) Sporto (1,8) Virimo (2) Šokių (2,8,9) Dailės (3,4,10) Tautosakos (3,10) Nežinau (5)

Mokinio dalyvavimas popamokinėje veikloje (Ar lankai kokį nors būrelį po pamokų? Kokį?)	Mokinio lankomi būreliai	Muzikos (1,9 Darbų (1 Sporto (1, Dailės (3,4, Tautosakos (10
	Mokinys nelanko būrelių	Po pamokų jokių būrelių nelankau (2,5,8
Bendravimo galimybės su SUP mokiniu popamokinėje veikloje (Ar jūs abu susitinkate popamokinėje veikloje? Kokioje?)	Bendraklasiai lanko tą patį būrelį	Muzikos (1,9 Sporto (1
	Nesusitinkama popamokinėje veikloje	Po pamokų būrelyje nesusitinku su sunkiau besimokančiu klasės draugu (2,3,4,5,8,10, 19
Bendravimas su bendraklasiais popamokinėje veikloje (Gal gali papasakoti kaip tau sekasi su sunkiau besimokančiu mokiniu bendrauti popamokinėje veikloje?)	Bendraklasiai lanko tą patį būrelį	Mes beveik nebendrujame (1 Geriau nei pamokų metu (9
	Nesusitinkama popamokinėje veikloje	Po pamokų būrelyje nesusitinku su sunkiau besimokančiu klasės draugu (2,3,4,5,,8,10, 19
Bendra veikla popamokinėje veikloje (Ar kada popamokinėje veikloje su mokiniu, kuris silpniau mokosi, atliekat bendrą užduotį?)	Bendraklasiai lanko tą patį būrelį	Taip (Ne (1,9
	Nesusitinkama popamokinėje veikloje	Po pamokų būrelyje nesusitinku su sunkiau besimokančiu klasės draugu (2,3,4,5,,8,10, 19
Pagalba sunkumų metu (Ar padedi jam, jeigu kyla sunkumų?)		Taip (1, 2,3,4,8,10, 19 Ne (5,9

Mokinio veikla grįžus iš mokyklos (Ką mėgsti veikti/dažniausiai veiki grįžęs iš mokyklos? Gal susitinki su savo draugais?)		Ruošiu namų darbus (1,3,8,9,10) Žaidžiu įvairius žaidimus (1,3,4,10) Žaidžiu kompiuterinius žaidimus (5) Susitinku su draugais (1,2,4,5,8,9, 19) Pailsėti (2) Vaikščioti (7) Žiūriu televizorių (8,9)
Bendravimas su SUP bendraklasiais už mokyklos ribų (Ar su klasės draugu, kuriam sunkiau mokytis, susitinki po pamokų?)		Taip (4) Ne (1,2,3,8,9,10, 19) Kartais (5,7)
Dažniausios mokinių bendravimo vietos ne mokykloje (Kur su juo susitinki (namuose, kieme, tik popamokinėje veikloje...)?)	Mokiniai susitinka po pamokų	Namuose (4) Kieme (5, 19) Mieste (7)
	Mokiniai nesusitinka po pamokų	Po pamokų su silpniau besimokančiu bendraklasiu nesusitinkame (1,2,3,8,9,10)
Mėgstama bendra klasės draugų veikla ne mokykloje (Ką mėgstate veikti kartu su silpniau besimokančiu klasės draugu susitikę po pamokų?)	Mokiniai susitinka po pamokų	Žaisti kompiuterinius žaidimus (4) Žaisti (19) Kalbamės (5) Vaikštome (7)
	Mokiniai nesusitinka po pamokų	Po pamokų su silpniau besimokančiu bendraklasiu nesusitinkame (1,2,3,,8,9,10)
Bendros veiklos inicijavimas (I) (Ar dažnai jam pasiūlai ką nors nuveikti kartu?)		Taip (19) Ne (1,2,8,9,10) Kartais (3,4) Retai (5)
Bendros veiklos inicijavimas (II)		Taip (4, 19)

<i>(Ar mokinys, kuriam sunku mokytis, tau pasiūlo ką nors veikti kartu?)</i>		Ne (1,2,3,8,9,10) Retai (5)
Domėjimasis bendraklasio interesais (I) <i>(Ar domiesi, ką jis mėgsta, ką norėtų veikti?)</i>		Taip (4, 19) Ne (1,2,8,9,10) Kartais (3) Retai (5)
Domėjimasis bendraklasio interesais (II) <i>(Ar mokymosi sunkumų turintis klasiokas tau papasakoja, ką jis mėgsta veikti?)</i>		Taip (4,19) Ne (1,2,3,8,9,10) Kartais (5)
Dalijimasis savo interesais su SUP bendraklasio <i>(Ar papasakoji jam apie savo pomėgius?)</i>		Taip (19) Ne (1,2,3,8,10) Kartais (4,5,9,

3 lentelė

Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių tėvų bei mokytojų požiūris į SUP

Mokytojų charakteristika <i>(Ar tavo mokykloje yra daug mokytojų? Kokie jie?)</i>	Teigiama mokytojų charakteristika (15)	Malonūs (1,9) Geri (1,2,8,9, 19) Daug išmoko (2) Griežti (3,4,8,10) Reiklūs (5) Normalūs (5) Bendraujantys (9)
	Neigiama mokytojų charakteristika (1)	Pikti (10)
Mokytojo elgesys su SUP mokiniais (I) <i>(Ar esi pastebėjęs, kad mokytojai kitaip elgiasi su silpniau besimokančiu mokiniu?)</i>		Taip (1,2,3,5) Ne (4,8, 9,10, 19)
Mokytojų bendravimas su SUP moksleiviu <i>(Ar gali papasakoti, koks yra mokytojų bendravimas su tokiu mokiniu?)</i>		Toks pat, kaip ir su kitais mokiniais (2,8,9) Geras (4,8,9,10)

		Gražesnis (1,3) Daugiau padeda (2) Daugiau aiškina (2,3) Mažiau reikalauja (5) Mažiau klausinėja (5)
Mokytojo padrašinimas <i>(Ar silpniau besimokantį mokinį mokytojas drąsina klausti, išsakyti savo nuomonę?)</i>		Taip (1,3,4,5,8, 19) Ne (2,9,10)
Darbo su bendraklasiais skatinimas <i>(Ar mokytojai tave ir sunkiau besimokantį klasioką skatina dirbti kartu?)</i>		Taip (9) Ne (1,2,3,4,5,8,10, 19)
Pasiekimų vertinimas <i>(Ar mokytojas pagiria mokinį, kuriam sunku mokytis, už gerai atliktą darbą?)</i>		Taip (1,3,4,5,8,9, 19) Ne (2) Kartais (10)
Tėvų požiūris į savo vaiko heterogeninę klasę <i>(Kaip tau atrodo, ką tavo tėvai mano apie tavo klasę, kurioje mokosi skirtingi mokiniai?)</i>	Palankus tėvų požiūris į klasę	Jiems mano klasė patinka (1,4,5,10,19) Gerai galvoja (9)
	Nepalankus tėvų požiūris į klasę	Nelabai patinka (3)
	Nežinomas tėvų požiūris	Nežinau, ką tėvai galvoja, nes niekada apie tai nekalbėjome (2,8)
Vaiko ir tėvų požiūrių į heterogeninę klasę skirtumai/sutapimai <i>(Ar tu taip pat galvoji apie savo klasę?)</i>	Sutampanti tėvų ir vaiko nuomonė apie klasę	Aš taip pat galvoju apie savo klasę (1,3,4,5,8,10, 19)
	Nesutampanti tėvų ir vaiko nuomonė apie klasę	Nežinau, ką tėvai galvoja, nes niekada apie tai nekalbėjome (2,8)
Dalijimasis žiniomis apie SUP bendraklasį <i>(Ar savo tėvams pasakoji apie silpniau besimokantį savo klasės draugą?)</i>		Taip (9,19) Ne (1,2,3,5,10) Kartais (4,8)

Bendravimo su SUP vaiku palaikymas (<i>Kaip manai, ar tavo artimiesiems patinka (patiktų), jog po pamokų susitinki (susitiktum) su klasės draugu, kuriam sunku mokytis?</i>)		Taip (4,9,10, 19) Nelabai (1,2,3,8) Nežinau (5,14)
Mokinio tėvų bendravimas su SUP vaiku, jo šeima (<i>Ar tavo tėvai bendrauja su mokymosi sunkumų turinčiu tavo klasės draugu, jo tėvais?</i>)		Taip (4) Ne (1,2,3,5,8,9,10, 19)

5 priedas

7-8 kl. SUP mokinių interviu: kategorijos, subkategorijos, leksiniai-semantiniai vienetai (N=6)

1 lentelė

SUP mokinių atpažinimas, sunkumų ir pagalbos vertinimas paauglystėje

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai-semantiniai vienetai
Klasės charakteristika (<i>Gal gali papasakoti apie savo klasę? Kokia ji yra?</i>)	Teigiama charakteristika (14)	Gera (1,3,8,9, 10) Linksmas (3, 6) Draugiška (3, 4,8) Normali (3, 6,8, 10)
	Neigiama charakteristika (3)	Ne visada draugiška (5,9) Plepi (9)
	Kita charakteristika (2)	Paprasta (5,8)

Kitokio (SUP) mokinio atpažinimas (Ar tavo klasėje yra vaikų, kurie yra kitokie?)		Taip (3,8,9, 10) Ne (4, 5)
Kitokio vaiko charakteristika (Kodėl jie kitokie? Kuo skiriasi nuo kitų?)	Teigiamas kitokio vaiko apibūdinimas (1)	Aktyvus (6) Protingas (6)
	Neigiamas kitokio vaiko apibūdinimas (1)	Tylus (8) Nedrašus (8)
	Kita charakteristika (5)	Išvaizdos skirtumai (9) Elgesio skirtumai (3, 6, 10) Aprangos skirtumai (3)
	Nėra kitokio vaiko charakteristikos (4)	Neatpažintas SUP mokinys (4, 5)
Kitokio (SUP) mokinio identifikavimas (Ar tavo klasėje yra mokinių, kuriems reikia eiti pas spec. pedagoga/logopedą?)		Taip (3, 4, 5,6,8,9, 10) Ne (-)
Reikalingos teikti pagalbos priežastys (I) (Ar žinai, kodėl šiems vaikams reikia eiti pas specialųjį pedagoga?)	Mokymosi sunkumai (10)	Sunku mokytis (4,6,8, 10) Sunku skaityti (9) Daro daug klaidų (9) Turi rašymo sunkumų (3) Blogai sekasi mokslai (5,9) Blogai sekasi matematika (3)
	Reikalinga papildoma pagalba (1)	Kad geriau išmoktų (8)
Reikalingos teikti pagalbos priežastys (II) (Ar jiems sunku mokytis?)		Taip (3,4,5,6,8,9,10) Ne (-)
Mokymosi sunkumų priežasties supratimas: numanoma priežastis	Atidumo stoka	Ne visada atidžiai klausosi (3) Mažai klausosi (6,9,10)

<i>(Kaip tu manai, kodėl jiems sunkiau mokytis?)</i>	Mokytojos aiškinimo nesupratimas (Nesupranta, ką mokytoja sako, aiškina (4)
	Mąstymo sunkumai (3)	Tiesiog sunku (3,5) Sunkiau galvoti (6)
	Nesimokymas (1)	Mažai mokosi (10)
	Nežinoma priežastis (Nežinau (8) Kažkas yra (6)
Mokymosi sunkumų įveikimas: mokinių siūlomi būdai <i>(O ką, tavo nuomone, reikėtų daryti, kad jiems geriau sektųsi?)</i>	Specialistų pagalba (2)	Psichologo pagalba (6) Spec. pedagogo pagalba (10)
	Mokytojo pagalba (5)	Lengvesnės užduotys (8) Daugiau padėti mokantis (4, 5) Padėti viską geriau suprasti (3) Mokytojo pagalba (6,8)
	Individualus darbas namuose (Daugiau mokytis namuose (9)
	Mokinio pastangos pamokoje (Daugiau klausytis (5,9) Daugiau stengtis (6)
	Šeimos pagalba (2)	Tėvų pagalba (6,9)
Mokymosi sunkumų įveikimas: bendraamžių identifikuoti būdai <i>(Gal žinai, kokiais būdais jie patys bando įveikti sunkumus?)</i>	Individualus darbas (Mokosi namuose (5) Rašo diktantus (9)
	Mokytojo pagalba (Klausia mokytojų, ko nesupranta (3,9, 10)
	Specialistų pagalba (4)	Padedą spec. pedagogas (4,6,8, 10)
	Kitų pagalba (1)	Klausia draugų (3)

	Būdų nėra (1)	Nieko nedaro (8)
Pagalbos reikmė: SUP mokinio identifikuotas būdas <i>(Ar tau reikalinga pagalba pamokoje? Kokia?)</i>	Reikalingos pagalbos pamokoje būdas	Mokytojos paaiškinimas (3, 5,8,9) Pagalba atliekant užduotį (4, 5,6, 10) Pavyzdys, kaip atlikti užduotį (10)
Draugų pagalba pamokoje <i>(Ar klasiokai tau padeda pamokų metu? Kaip?)</i>	Draugų teikiamos pagalbos būdas (Pasako, ką reikia daryti (3) Pasako, kaip reikia daryti užduotį (3,10) Parodo, kaip sprendžia kokį uždavinį (5,6) Parodo, kaip ką nors rašo (6) Leidžia pažiūrėti, kaip atlieka užduotį (8,10) Primena ką nors (8)
	Neteikiama pagalba (Klasiokai nepadedą (4,9)
Papildomos bendraklasių pagalbos reikmė (I) <i>(Ar norėtum, kad jie tau daugiau padėtų?)</i>		Taip (4,5,6,8,9,10) Ne (3)
Papildomos bendraklasių pagalbos reikmė (II) <i>(Kaip tavo klasės draugai tau galėtų daugiau padėti?)</i>	Papildomos draugų pagalbos būdai (Pasakytų, ką reikia daryti (5, 10) Ką, reikia rašyti (9) Parodytų, kaip sprendžia matematikos užduotį (9) Padėtų atlikti užduotį (4, 5,9) Primintų, ką reikia mokėti (5) Nežinau, bet pagalba reikalinga (6,8)
	Nereikalinga papildoma pagalba (1)	Nemanau, kad galėtų daugiau padėti (3)
Bendraklasių pagalba po pamokų <i>(Ar jie tau kada padėjo po pamokų?)</i>		Taip (8,9) Ne (3, 4, 5,6,10)

Mokytojo teikiama pagalba pamokoje (I) <i>(Ar mokytojai tau padeda pamokų metu?)</i>		Taip (3,4,5,6,8,9,10). Ne (-)
Mokytojo teikiama pagalba pamokoje (II) <i>(Kaip mokytojai tau padeda pamokų metu?)</i>	Papildomas paaiškinimas (6)	Daugiau aiškina (4,6,8) Primena, kas užmiršta (3)
	Pagalba atliekant užduotį (Padedą atlikti užduotį (3, 5,8,9,10) Parodyti, kaip reikia ką nors padaryti (4)
	Darbo diferencijavimas (1)	Duoda paprastesnes užduotis (10)
Papildomos pagalbos reikmė <i>(Ar mokytojas galėtų tau daugiau padėti? Kaip?)</i>	Reikalinga papildoma pagalba	Nežinau (3,9) Daugiau paaiškinti (4, 5,8,10) Daugiau padėti atlikti uždavinius (10)
	Nereikalinga papildoma pagalba	Daugiau pagalbos nereikia (6)

2 lentelė

Paauglių bendravimas ir sąveika su SUP mokiniu pamokų ir ne pamokų metu

Bendravimo paprastumas <i>(Ar tau lengva su juo bendrauti?)</i>		Taip (6,9) Kartais (4) Ne visada (5,8, 10)
Bendravimo su SUP išskirtinumas <i>(Ar su mokiniu, kuriam sunkiau mokytis, bendrauji taip pat kaip ir su kitais klasės draugais?)</i>		Taip (3, 4,6,8,9, 10) Ne visada (5)

Sunkumai bendraujant <i>(Ar bendraudamas su šiuo mokiniu patiri kokių nors sunkumų? Kokių?)</i>	Pykčiai (Pykстамės (4, 5)
	Sunkumai sutarti (Nesusikalbame (5) Nesutariame (5)
	Nėra sunkumų	Sunkumų nepatiriu (3,6,8,9, 10)
Tinkamas bendravimas (I) <i>(Ar visada gražiai kalbi su mokymosi sunkumų turinčių klasės draugu?)</i>		Taip (3, 5,6,8,9) Ne visada (4,10)
Tinkamas bendravimas (II) <i>(Ar silpniau besimokantis mokinys visada gražiai kalba su tavimi?)</i>		Taip (3,6,8,9) Ne visada (4,5, 10)
Bendravimas su SUP mokiniu pertraukų metu <i>(Ar tu nori pertraukų metu bendrauti/žaisti su tuo mokiniu, kuriam sunkiau sekasi mokytis?)</i>		Taip (3, 4, 5,6,8,9, 10) Ne
Tinkamiausias bendravimo su SUP mokiniu metas <i>(O kada tau labiau patinka su mokiniu, kuriam silpnai sekasi mokytis, bendrauti: pamokų metu ar pertraukų?)</i>	Labiau priimtinas bendravimas pamokų metu (0)	Su mokiniu, kuriam silpnai sekasi mokytis, labiau patinka bendrauti pamokų metu (-)
	Labiau priimtinas bendravimas pertraukų metu (Su mokiniu, kuriam silpnai sekasi mokytis, labiau patinka bendrauti pertraukų metu (3,4,5,6,8,9,10)
Tinkamiausio bendravimo su SUP mokiniu meto priežastys <i>(Kodėl tau labiau patinka su juo bendrauti pamokų/pertraukų metu?)</i>	Pamokų metu (0)	-
	Pertraukų metu (Nepyksta mokytoja (9) Mokytoja leidžia kalbėtis (4,8, 10) Niekas netrukdo (3) Yra laiko pasikalbėti (5,6)

		Pamokų metu noriu bendrauti su geriau besimokančiu (5) Nereikia mokytis (8)
Dalijimasis teigiamais rezultatais <i>(Ar pasidžiaugi su klasės draugais, kai gauni gerą pažymį/gerai atlieki užduotį?)</i>		Taip (8,9) Kartais (5,6) Dažnai (3) Retai (4,10)
Bendraklasių SUP mokinio rezultatų vertinimas <i>(Ar jie džiaugiasi, kad gavai gerą pažymį/gerai atlikai užduotį?)</i>		Taip (3,8,9) Kartais (4, 5,6,10)
Bendraklasių pasiekimų dalijimasis su SUP mokiniu <i>(Ar jie pasidžiaugia su tavimi, kai gauna gerą pažymį/gerai atlieka užduotį?)</i>		Taip (9) Kartais (3, 4,6,8) Retai (5,10)
SUP mokinys – suolo draugas <i>(Ar tu norėtum su mokiniu, kuriam sunkiau mokytis, sėdėti viename suole?)</i>	Už	Taip (3, 4, 5,6,8,9, 10)
	Prieš	Ne (-)
SUP mokinys – komandos narys <i>(Ar tu norėtum su mokiniu, kuris silpniau mokosi kartu atlikti bendrą/grupinę užduotį?)</i>	Už (Taip (5,6,9)
	Prieš (4)	Ne (3, 4, 8,10)
Bendros užduoties atlikimas (I) <i>(Ar esi kada su klasės draugais atlikęs bendrą užduotį?)</i>		Taip (3,4,5,6,8,9,10).
Bendros užduoties atlikimas (I) <i>(Ar patiko atlikti bendrą užduotį su klasės draugais?)</i>	Neigiama patirtis (Nelabai patiko (4, 6) Neįdomu (4) Buvo sunku (4)
	Teigiama patirtis (Buvo įdomu (3, 5, 8,9) Buvo lengviau (10)
Draugų pagalba sunkumų metu <i>(Ar tau jie padėjo, kai buvo sunku? Kaip?)</i>	Teiktos pagalbos būdai	Padarė tai, ko aš nemokėjau (5,8,9,10) Leido daryti tai, ką mokėjau

		(5,10)
	Pagalba nebuvo teikta	Nepadėjo (4) Neturėjo laiko padėti (4) Pagalba nebuvo reikalinga (3,6)
Mokinio aktyvumas pamokoje (I) <i>(Ar keli ranką pamokoje?)</i>		Kartais (3, 4, 5,6) Taip (9, 10) Retai (8)
Mokinio aktyvumas pamokoje (II) <i>(Ar dažnai atsakinėji į klausimus?)</i>		Kartais (3,6, 10) Taip (9) Dažnai (4) Retai (5,8)
Mokinio aktyvumas pamokoje (III) <i>(Ar dažnai klausai, jeigu nesupranti?)</i>		Kartais (3, 4, 6, 10) Retai (5,8) Taip (9)
Nuomonės reiškimas <i>(Ar pasakai savo nuomonę?)</i>		Retai (5) Taip (9,10) Dažnai (3) Kartais (4,6,8)
Draugų padrašinimas <i>(Ar draugai tave drąsina klausti, sakyti nuomonę?)</i>		Kartais (3, 4, 5,6,10) Taip (8,9)
Popamokinės veiklos galimybės <i>(Gal prisimeni, kokių būrelių yra tavo mokykloje?)</i>	Mokyklos būreliai	Sporto (3, 4, 5,6,9, 10) Dailės (9) Šokių (3,8,9) Muzikos (5,6,8) Medžio darbų (10)
SUP mokinio dalyvavimas popamokinėje veikloje <i>(Ar pats lankai kokį nors būrelį? Kokį?)</i>	Lankomo būrelio pavadinimas (Krepšinio (3) Sporto (6,9) Šokių (8,9) Medžio darbų (10)
	Būreliai nelankomi (Nelankau jokio būrelio (4, 5)

Bendravimo galimybės su klasiokais popamokinėje veikloje <i>(Ar susitinki popamokinėje veikloje su klasės draugais? Kokioje?)</i>	Mokinys lanko būrelį	Taip, krepšinio treniruotėje (3) Taip, sporto (6,9) Šokių būrelyje (8) Medžio darbų (10)
	Būreliai nelankomi (Nelankau būrelio (4, 5)
Bendravimas su bendraklasiais popamokinėje veikloje <i>(Ar tada bendrauji su klasės draugais?)</i>	Bendraklasiai lanko tą patį būrelį (5)	Taip (3,6,8,9, 10)
	Nesusitinkama popamokinėje veikloje (Nelankau būrelio (4, 5)
Bendra veikla popamokinėje veikloje <i>(Ar popamokinėje veikloje kada atlieki bendrą veiklą su klasės draugais?)</i>	Bendraklasiai lanko tą patį būrelį	Taip (3) Ne (6,9) Kartais (8, 10)
	Nesusitinkama popamokinėje veikloje	Nelankau būrelio (4, 5)
Pagalba sunkumų metu <i>(Ar jie tau padeda, jei kyla sunkumų?)</i>	Buvo sunkumų	Taip (4, 5,8,9) Ne (3)
	Sunkumų nebuvo	Ne, nes nekilo jokių sunkumų (3,6, 10)
Mokinio veikla grįžus iš mokyklos <i>(Ką mėgsti veikti grįžęs iš mokyklos?)</i>	Mokinio laisvalaikio praleidimo būdai	Ruošti namų darbus (3, 5,8,9) Žiūrėti televizorių (9) Prižiūrėti sesę/brolį (8) Vedžioti šunį (5) Susitikti su draugais (3,6,8, 10) Žaisti krepšinį (3) Žaisti kompiuterinius žaidimus (3, 10) Eiti pasivaikščioti (4) Pailsėti (5)

		Eiti į treniruotę (6) Žaisti įvairius žaidimus (9) Šokti (8)
Bendravimas su bendraklasiais už mokyklos ribų <i>(Ar su klasės draugais susitinki po pamokų?)</i>		Taip (3,6,8, 10) Kartais (4, 5,9)
Dažniausios mokinių bendravimo vietos ne mokykloje <i>(Kur su jais susitinki (namuose, kieme, tik popamokinėje veikloje...)?)</i>		Kieme (3, 4, 5,6,10) Namuose (3, 4,8,9,10) Mieste (5,8, 10) Būrelyje (3,6,8)
Mėgstama bendra klasės draugų veikla ne mokykloje <i>(Ką mėgstate veikti susitikę po pamokų?)</i>	Mokinių bendro laisvalaikio praleidimo būdai	Žaisti žaidimus (9) Žaisti kompiuterinius žaidimus (3) Vaikščioti (4, 5,8,10) Žaisti krepšinį (3,10) Šnekėtis (4) Vedžioti šunis (5) Sportuoti (6) Šokti (8)
Bendros veiklos inicijavimas (I) <i>(Ar dažnai jam pasiūlai ką nors nuveikti kartu?)</i>		Kartais (4, 5,6,10) Taip (3,8,9)
Bendros veiklos inicijavimas (II) <i>(Ar jis tau pasiūlo ką nors veikti kartu?)</i>		Kartais (4, 5,9) Taip (3,6,8,10)
Domėjimasis bendraklasio interesais (I) <i>(Ar domiesi, ką jis mėgsta, ką norėtų veikti?)</i>		Taip (4,8) Kartais (3, 5, 6,9, 10)
Domėjimasis bendraklasio interesais (II) <i>(Ar papasakoji jam apie savo pomėgius?)</i>		Taip (4,8) Ne (9) Kartais (3, 5,6, 10)

3 lentelė

Mokytojų požiūris į SUP

Mokytojų charakteristika	Teigiama	Griežti (4, 5,6,8,9)
--------------------------	----------	-----------------------

<i>(Ar tavo mokykloje yra daug mokytojų? Kokie jie?)</i>	mokyklos mokytojų charakteristika (20)	Gerai (3, 5,6,8,9, 10) Draugiški (8) Daug reikalaujantys (4, 5,8) Norintys daug išmokyti (4,6) Faina (5) Graži (5) Normalūs (10)
	Neigiama mokytojų charakteristika (1)	Pikti (10)
Mokytojo elgesys su SUP mokiniais (I) <i>(Ar esi pastebėjęs, kad mokytojai kitaip elgtųsi su tavimi?)</i>	Kitoks mokytojo elgesys su SUP mokiniu (3)	Atrodo, kad mokytojas su manimi yra griežtesnis (4) Man daugiau aiškina (5,8)
	Neišsiskiriantis mokytojo elgesys (Kitokio elgesio nepastebėjau (3, 6, 9,10)
Mokytojo elgesys su SUP mokiniais (II) <i>(Ar esi pastebėjęs, kad mokytojai kitaip elgtųsi su kitais mokiniais, kuriems sunkiau mokytis?)</i>	Kitoks mokytojo elgesys su SUP mokiniais (2)	Griežtesnis (4) Daugiau paaiškina (8)
	Neišsiskiriantis mokytojo elgesys	Kitokio elgesio nepastebėjau (3, 5,6,9,10)
Mokytojų bendravimas <i>(Koks yra mokytojų bendravimas su šiais mokiniais?)</i>	Tinkamas mokytojo bendravimas su SUP mokiniais (Geras (8,9) Normalus (3, 5,8,10) Kaip su visais kitais mokiniais (5, 6, 10) Įprastas (3, 5)
	Netinkamas mokytojo	Griežtesnis (4)

	bendravimas (1)	
Mokytojo padaršinimas <i>(Ar mokytojas tave drąsina klausti, išsakyti savo nuomonę?)</i>		Taip (5,6,8,9,10) Ne (-) Kartais (3, 4)
Darbo su bendraklasiais skatinimas <i>(Ar mokytojas tave skatina dirbti drauge su kitais mokiniais pamokų metu?)</i>		Taip (-) Ne (6,9,10) Kartais (3, 5,8)
Pasiekimų vertinimas <i>(Ar mokytojas tave pagiria už gerai atliktą darbą?)</i>		Taip (3, 5,6,8,9,10) Ne (4) Ne visada (4)
Kitų SUP mokinių pasiekimų vertinimas <i>(Ar mokytojas pagiria kitus mokinius, kuriems sunkiau sekasi mokytis, už gerai atliktą darbą?)</i>		Taip (3, 4, 5,6,8,9,10) Ne (-)

6 priedas

7-8 kl. įprastos raidos mokinių interviu: kategorijos, subkategorijos, leksiniai-semantiniai vienetai (N=11)

1 lentelė

SUP mokinių atpažinimas, sunkumų ir pagalbos vertinimas paauglystėje

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai-semantiniai vienetai
Klasės charakteristika <i>(Gal gali papasakoti apie savo klasę? Kokia ji yra?)</i>	Teigiama klasės charakteristika (20)	Draugiška (6,7 ,15,17, 18, 20) Gera (7, 17, 18) Didelė (14) Šauni (6,7) Linksmas (7,12,15, 16) Normali (11,12, 21) Žaisminga (16)

	Neigiama klasės charakteristika (3)	Nedraugiška (14, 20) Pavydi (21)
	Kita klasės charakteristika (2)	Kaip ir kitos klasės (13) Įvairi (14)
Kitokio atpažinimas (Ar tavo klasėje yra vaikų, kurie yra kitokie?)		Taip (11, 12, 15, 17,20) Ne (6,7,13,14,16, 18)
Kitokio vaiko charakteristika (Kodėl jie kitokie? Kuo skiriasi nuo kitų?)	Teigiamas kitokio vaiko apibūdinimas	-
	Neigiamas kitokio vaiko apibūdinimas	Kažkas „užaina“ (21) Nerimsta (17) Neklauso mokytojos (17) Kitoks elgesys (21) Nelanko pamokų (12,20,21) Blogai mokosi (11,15) Dažnai serga (12) Siekia gauti daugiau dėmesio (17) Skriaudžia kitus (20)
	Kitas kitokio vaiko apibūdinimas	Kitokių vaikų klasėje nėra (6,7,13,14,16, 18)
Kitokio (SUP) mokinio identifikavimas (Ar tavo klasėje yra mokinių, kuriems reikia eiti pas spec. pedagoga/logopedą?)		Taip (6,7,11,12,13,14,15,16, 17, 18, 20,21) Ne (-)

Reikalingos teikti pagalbos priežastys (I) <i>(Ar žinai, kodėl šiems vaikams reikia eiti pas specialųjį pedagogą?)</i>	Mokymosi sunkumai	Daro daug klaidų (6,21) Užduotys per sunkios (7,21) Nesimoko (17) Gauna blogus pažymius (14) Blogai mokosi (11,14,15) Skaitymo sunkumai (11) Gauna blogus pažymius (17) Sunku mokytis (20)
	Kitos priežastys	Nežinau (13,16, 19) Kažkas yra (18)
Reikalingos teikti pagalbos priežastys (II) <i>Ar jiems sunku mokytis?)</i>		Taip, jiems sunku mokytis (6,7, 11,12,13,14,15,16, 17, 18, 20,21)
Mokymosi sunkumų priežasties supratimas: numanoma priežastis <i>Kaip tu manai, kodėl jiems sunkiau mokytis?</i>	Dėmesio sukaupimo sunkumai	Neklauso mokytojos, ką aiškina (6, 17) Nesusikaupia (17,20) Yra išsiblaškę (17,21) Užsiima pašaliniais darbais (20) Nerimsta (20)
	Įgimtas sunkumas	Tokie gimė (7)
	Nežinoma priežastis	Nežinau (19) Kažkas yra nutikę (13,16, 18)
	Mokymosi motyvacijos stoka	Nenori mokytis (12) Mažai mokosi (14,15) Tingi (21) Nelanko pamokų (6,12,21)
Mokymosi sunkumų įveikimas: mokinių siūlomi būdai	Mokytojo pagalba	Klaudyti mokytojos (6, 20,21)

<i>(O ką, tavo nuomone, reikėtų daryti, kad jiems geriau sektųsi?)</i>		Kitaip mokyti (7)
	Individualus darbas namuose	Daugiau namuose mokytis (13,14,15,16,17) Daug dirbti (21)
	Šeimos pagalba	Tėvų pagalba (21)
	Mokinio asmeninės pastangos	Labiau susikaupti (11,21) Stengtis (11,14,16,21) Lankyti pamokas (6,10,12) Pasilikti kartoti kursą (12) Susikoncentruoti į save (17)
	Nežinomas būdas	Nežinau (18,19)
Mokymosi sunkumų įveikimas: bendraamžių identifikuoti būdai <i>(Gal žinai, kokiais būdais jie patys bando įveikti sunkumus?)</i>	Individualus darbas	Bando klausytis (12,13,16) Bando susikaupti (11) Nebando jokiais būdais (18)
	Mokytojo pagalba	Mokytojos pagalba (21) Pasilieka po pamokų su mokytoja (21) Klausia mokytojos (12) Prašo paaiškinti (12)
	Nežinomi būdai	Nežinau (6,7, 14,15,17, 20)
Mokinio pajėgumas pamokoje <i>(Ar jis gali atlikti visas užduotis pamokoje?)</i>		Ne (7, 11,12,13,14,15,16, 17, 20,21) Ne visada (6, 18)
Pagalba pamokoje <i>(Ar mokiniui, kuris turi mokymosi sunkumų, reikalinga pagalba pamokoje?)</i>		Taip (6,7,11,12,14,15, 17, 18,20, 21) Kartais (13,16)
SUP mokiniui teikiamos pagalbos identifikavimas <i>(Kas jam daugiausia padeda? Kaip?)</i>	Mokytojos teikiama pagalba	Mokytoja vis prieina prie jo (7,14,21) Mokytoja parodo, kaip daryti užduotį (18)

		<p>Mokytoja paaiškina (,12,13,14,15, 17,21)</p> <p>Mokytoja pagiria (21)</p> <p>Mokytoja pasako, ką daryti (16)</p> <p>Mokytoja padeda atlikti užduotį (7)</p> <p>Duoda lengvesnę užduotį (11,15)</p> <p>Mokytoja siūlo pasilikti po pamokų (20)</p>
	Bendraklasių teikiama pagalba	Draugai pasako, ką daryti (13)
	Kitų teikiama pagalba	Spec. pedagogė savo kabinete (7,15)
Papildoma pagalba: siūloni asmenys (<i>Kas ,tavo nuomone, mokiniui, kuris turi mokymosi sunkumų, dar galėtų padėti?)</i>)	Specialistai	Logopedė (13) Psichologas (6,12, 17) Mokytojai (6, 17) Spec. pedagogas (6,21)
	Moksleiviai	Draugai (7,11) Mokiniai (14,15)
	Šeima	Tėvai (7 ,11,16, 18, 20,21) Broliai/sesės (18,20)
	Kiti asmenys	Kaimynai (7,11)
Mokinys – SUP bendraklasio pagalbininkas (I) (<i>Kaip galvoji, ar tu galėtum tokiam klasei draugui padėti? Kaip?</i>)	Mokinys galėtų suteikti pagalbą pamokoje	Daugiau visko pamokyčiau (15,20) Padėčiau atlikti užduotį (7,21) Paaiškinčiau (12,15) Parodyčiau, ką reikia įsiminti (16)

	Mokinys negalėtų suteikti pagalbos pamokoje	Ne, SUP mokiniui padėti negalėčiau (6, 11,14, 17, 18) Nežinau, ar galėčiau padėti (13)
Mokinys – SUP bendraklasio pagalbininkas (II) <i>(O ar padedi mokiniui, kuris silpniau mokosi, pamokų metu?)</i>		Taip (15, 20) Ne (6, 16, 17, 18) Kartais (7,11,12,13,14) Retai (21)
Mokinys – SUP bendraklasio pagalbininkas po pamokų <i>(Ar kada jam padėjai mokytis po pamokų?)</i>		Taip (20) Ne (6,7,11,12,13,14, 15, 16, 17, 18, 21)

2 lentelė

Paauglių bendravimas ir sąveika su SUP mokiniu pamokų ir ne pamokų metu

Bendravimo paprastumas <i>(Ar tau visada lengva su juo bendrauti?)</i>		Taip (7,9,13, 18, 20) Ne (11,14,16, 17) Ne visada (6, 12,15,21)
Sunkumai bendraujant <i>(Ar bendraudamas su šiuo mokiniu patiri kokių nors sunkumų? Kokių?)</i>	Nesutarimai	Nesutariame (11,14,21) Sunku susikalbėti (11,12,15) Nenoriu bendrauti (11,14, 17) Nėra apie ką kalbėti (12,15,17)
	Nėra sunkumų	Jokių sunkumų nepatiriu (6,7,13,16, 18,20)
Bendravimo su SUP išskirtinumas <i>(Ar su mokiniu, kuris silpniau mokosi, bendrauji taip pat kaip ir su kitais klasės draugais?)</i>		Taip (6,7, 13,14,15, 18,21) Ne (17,20) Ne visada (6,11,12,16)
Savijauta bendraujant su SUP mokiniu <i>(Ar gali papasakoti, kaip jautiesi bendraudamas su mokiniu, kuriam sunkiau mokyti?)</i>	Gera savijauta	Gera (6, ,15, 18, 20) Kaip bendraudama su visais kitais vaikais (6,7, 13,14,16) Normaliai (6,14,16,21) Paprastai (15)

	Bloga savijauta	Blogai (11,17) Nelabai gerai (12)
Tinkamas bendravimas (I) <i>(Ar visada gražiai kalbi su mokymosi sunkumų turinčių klasės draugu?)</i>		Taip (7, 11,12,13, 17, 18, 19, 20, 21) Ne (14) Ne visada (6,15,16)
Tinkamas bendravimas (II) <i>(Ar silpniau besimokantis mokinys visada gražiai kalba su tavimi?)</i>		Taip (6,7, 11, 17, 18, 20,21) Ne (14,16) Ne visada (6, 12,13,15)
Bendravimo su SUP moksleiviais nauda (I) <i>(Kaip manai, ko galėtum išmokti iš mokinių, kuriems sunkiau mokytis?)</i>	Galima bendravimo su SUP mokiniais nauda	Dainuoti (7) Ką nors, ką geriau moka už mane (7) Draugiškumo (20) Gerumo (20)
	Naudos nėra	Nieko (6, 11,12,16, 18) Nežinau (,13,14,15, 17,21)
Mokinio draugų bendravimas su SUP mokiniu <i>(Ar esi kada matęs, kad tavo draugai bendrautų, žaistų pertraukų metu su mokiniu, kuriam sunkiau mokytis?)</i>		Taip (6,7, 11,12,13,14, 15,16, 17, 18, 20,21) Ne (-)
Bendravimo paprastumas <i>(Ar jiems lengva bendrauti?)</i>		Taip (7, 13,14, 15, 16, 20) Nelabai (6, 11,12, 17) Ne visada (18,21)
Bendravimo sunkumai <i>(Kaip galvoji, ar tavo draugai ir mokinys, kuris silpniau mokosi, patiria kokių nors sunkumų bendraudami? Kokių?)</i>	Patiriami bendravimo sunkumai	Tiesiog sunku bendrauti (11, 17) Neturi apie ką kalbėtis (6, 18,21) Susipyksta (7, 12, 15) Nesutaria (11,12,16, 18) Tyčiojasi iš sunkiau besimokančiojo (14)
	Nepatiriami bendravimo sunkumai	Bendraudamas su silpniau besimokančiu bendraklasiu sunkumų nepatiria (13, 20)

Tinkamas bendravimas (I) <i>(Ar jie visada gražiai kalba su mokiniu, kuriam sunku mokytis?)</i>		Taip (7, 11,12, 17, 20) Ne (13,14) Ne visada (6, 15, 16, 18,21)
Tinkamas bendravimas (II) <i>(Ar mokymosi sunkumų turintis mokinys visada gražiai kalba su tavo draugais?)</i>		Taip (7, 13, 17, 18, 20) Ne (14,16) Ne visada (6,11,12,15,21)
Bendravimas su SUP mokiniu pertraukų metu <i>(Ar tu nori pertraukų metu bendrauti/žaisti su tuo mokiniu, kuriam sunkiau sekasi mokytis?)</i>		Nelabai (12,14, 17) Taip (6,7, 13,15,16, 18, 20) Ne visada (6,21) Ne (11)
Tinkamiausias bendravimo su SUP mokiniu metas <i>(O kada tau labiau patinka su mokiniu, kuriam silpnai sekasi mokytis, bendrauti: pamokų metu ar pertraukų? Kodėl?)</i>	Labiau priimtinas bendravimas pamokų metu	Su mokiniu, kuriam silpnai sekasi mokytis, labiau patinka bendrauti pamokų metu (17)
	Labiau priimtinas bendravimas pertraukų metu (10)	Su mokiniu, kuriam silpnai sekasi mokytis, labiau patinka bendrauti pertraukų metu (6,7, 13,15,16,18, 20,21)
	Kita	Niekada nepatinka bendrauti (11,12,14)
Tinkamiausio bendravimo su SUP mokiniu meto priežastys	Pamokų metu	Kitu metu su jais nebendrauju, nes jie atsiskiria nuo klasės (17)
	Pertraukų metu	Galime žaisti tada (6, 18) Pamokų metas yra užimtas (6) Pertraukų metu nereikia mokytis (16,21) Nedraudžiama kalbėtis (7,10,15,20) Daugiau laiko pabendrauti (13,21)

	Kita	Nepriimtinas joks bendravimas su SUP mokiniu (11,12,14)
Dalijimasis teigiamais rezultatais (Ar pasidžiaugi su juo, kai tu gerai atlieki užduotį/gauni gerą pažymį?)		Taip (13,15, 20) Ne (11,12, 17,21) Retai (14,16) Kartais (7, 18,21)
Bendraklasių SUP mokinio rezultatų vertinimas (Ar džiaugiesi, kai klasės draugas, kuriam sunkiau mokytis, gerai atlieka užduotį/gauna gerą pažymį?)		Taip (7,11,12,13,14, 18, 20) Ne (15) Kartais (16, 17, 21) Retai (6)
SUP mokinys – suolo draugas (Ar tu norėtum su mokiniu, kuriam sunkiau mokytis, sėdėti viename suole?)	Už	Taip (7, 13,15,20)
	Prieš	Ne (6,11,12,14,16, 17, 18) Nelabai (21)
SUP mokinys – komandos narys (Ar tu norėtum su mokiniu, kuris silpniau mokosi kartu atlikti bendrą/grupinę užduotį?)	Už	Taip (7, 13,15, 18, 20)
	Prieš	Ne (6, 11,12,14,16) Nelabai (17,21)
SUP mokinys – bičiulio suolo draugas (Gal žinai, ar jie norėtų su mokiniu, kuriam sunkiai sekasi mokytis, sėdėti viename suole?)		Taip, norėtų (7) Ne, nenorėtų (6,11,14, 18) Nelabai norėtų (12,21) Nežinau (313,15,16, 17, 20)
SUP mokinys – draugo komandos narys (O ar žinai, ar jie norėtų su juo atlikti bendrą užduotį?)		Taip, norėtų (7,15,20,21) Ne, nenorėtų (6, 11,12,14, 17, 18) Nežinau (13,16)
Bendros užduoties atlikimas (I) (Ar kada atlikai bendrą užduotį su tokiu mokiniu??)		Taip (6,7, 12,14,15,16,20,21) Ne (11,13, 17, 18)
Bendros užduoties atlikimas (II) (Ar tau patiko ją atlikti kartu su juo?)	Atliko bendrą užduotį	Nelabai (6,16,21) Taip (7,15,20) Ne (12,14)
	Bendros	Niekada neatlikau bendros

	užduoties atlikti neteko	užduoties (11,13, 17, 18)
Pagalba sunkumų metu <i>(Kai mokiniui, kuris silpniau mokosi, buvo sunku, ar padėjai? Kaip?)</i>	Mokinys teikė pagalbą	Parodžiau, kaip atlikti užduotį (7, 12) Paaiškinau, ką daryti (7, 15,21) Parodžiau, kokią užduotį reikia atlikti (16) Pasiūliau pasimokyti po pamokų (20)
	Mokinys neteikė pagalbos	Nepadėjau (6,11,13,14, 17, 18)
Mokinio aktyvumas pamokoje (I) <i>(Ar jis kelią ranką pamokoje?)</i>		Taip (15) Ne (13) Kartais (6,7,12,16,21) Retai (11,14, 17, 18,20)
Mokinio aktyvumas pamokoje (II) <i>(Ar pastebėjai, kad silpniau besimokantis mokinys dažnai atsakinėja į klausimus?)</i>		Retai (17, 18) Kartais (6,7,21) Taip (13,15,16,20) Ne (11,12,14)
Mokinio aktyvumas pamokoje (III) <i>(Ar jis klausia, jeigu ko nors nesupranta?)</i>		Taip (11,12,15, 17, 20,21) Ne (13,14, 18) Retai (16) Kartais (6,7)
Nuomonės reiškimas <i>(Ar jis dažnai pasako savo nuomonę?)</i>		Taip (6,7,12,15) Ne (13,14,16, 18,20) Retai (17) Kartais (11,21)
SUP mokinio padrašinimas <i>(Ar tu kada padrašini mokymosi sunkumų turintį klasioką klausti arba pasakyti, ką jis galvoja?)</i>		Taip (15,16) Ne (6, 11,12, 17, 18) Kartais (13,14,20) Retai (21)

Bendravimo su SUP moksleiviais nauda (I) <i>(Kaip manai, ko galėtum išmokti iš mokinių, kuriems sunkiau mokytis?)</i>	Galima bendravimo su SUP mokiniais nauda	Dainuoti (7) Ką nors, ką geriau moka už mane (7) Draugiškumo (20) Gerumo (20)
	Naudos nėra	Nieko (6, 11,12,16, 18) Nežinau (,13,14,15, 17,21)
Bendravimo su SUP moksleiviais nauda (II) <i>(O ko jie galėtų išmokti iš tavęs?)</i>	Nauda mokslams	Klausyti mokytojos (20,21) Mokytis (6,14, 18,20) Geriau lankyti pamokas (7,11, 20) Matematikos (16)
	Asmeninė nauda	Gražesnio, artimesnio bendravimo su kitais (,13,21) Draugiškumo (7) Gero elgesio (21) Pasitikėjimo savimi (11, 17) Atlaidumo (12) Ramumo (12)
	Kita	Nežinau (15,19)
Bendravimo su SUP nauda (I) <i>(Kaip manai, ko tavo draugai iš mokymosi sunkumų turinčio klasės draugo galėtų išmokti?)</i>		Nežinau (7,15, 17) Nieko (6, 11,12,13,14, 16,21) Ramumo (18) Gerumo (20) Draugiškumo (20)
Bendravimo su SUP nauda (II) <i>(O ko galėtų išmokti silpniau besimokantis mokinys išmokti iš tavo draugų?)</i>		Geriau mokytis (6,7,14, 16) Klausyti mokytojos (21) Nežinau (13, 20) Draugiškumo (12,21)

		Gražiau bendrauti (11, 17,18) Matematikos (15) Dalykų, kurių nemoka (15) Pasitikėjimo savimi (17,21)
Popamokinės veiklos galimybės (Ar žinai, kokių būrelių yra tavo mokykloje?)		Muzikos (7, 12,14, 17, 18, 20,21) Darbų (18) Sporto (6,7, 11,12,14,15,16, 17,20) Šokių (7, 12, 17,21) Dailės (11, 17,21) Šaulių (11,12) Ūkininkų (12) Medžio darbų (13,14,15,16)
Mokinio dalyvavimas popamokinėje veikloje (Ar lankai kokį nors būrelį po pamokų? Kokį?)	Mokinio lankomi būreliai	Muzikos (21) Sporto (6,11,12,16) Dailės (11) Šokių (7) Šaulių (11) Medžio darbų (13,14)
	Mokinys nelanko būrelių	Po pamokų jokių būrelių nelankau (15, 17, 18,20)
SUP mokinio dalyvavimas popamokinėje veikloje (Ar silpniau besimokantis tavo klasės draugas dalyvauja popamokinėje veikloje (būreliai, šventės, parodos...)? Kokioje?)	SUP bendraklasis lanko būrelius	Muzikos (21) Sporto (6,7) Nežinau (16) Medžio darbų (13,14,15)
	SUP bendraklasis nelanko būrelių	Po pamokų mano sunkiau besimokantis bendraklasis nelanko jokių būrelių (11,12, 17, 18,20)
Bendravimo galimybės su SUP mokiniu popamokinėje veikloje (Ar jūs abu susitinkate popamokinėje veikloje?)	Bendraklasiai lanko tą patį būrelį	Muzikos (21) Medžio darbų (13,14)

<i>Kokioje?)</i>	Nesutinkama popamokinėje veikloje	Po pamokų būrelyje nesutinku su sunkiau besimokančiu klasės draugu (6,7,11,12,15,16, 17, 18, 20)
Bendravimas su bendraklasiais popamokinėje veikloje <i>(Gal gali papasakoti kaip tau sekasi su sunkiau besimokančiu mokiniu bendrauti popamokinėje veikloje?)</i>	Bendraklasiai lanko tą patį būrelį	Labai gerai (13) Gerai (14,21)
	Nesutinkama popamokinėje veikloje	Po pamokų būrelyje nesutinku su sunkiau besimokančiu klasės draugu (6,7, 11,12, 15, 16, 17, 18, 20)
Bendra veikla popamokinėje veikloje <i>(Ar kada popamokinėje veikloje su mokiniu, kuris silpniau mokosi, atliekat bendrą užduotį?)</i>	Bendraklasiai lanko tą patį būrelį	Taip (-) Ne (13,21)
	Nesutinkama popamokinėje veikloje	Po pamokų būrelyje nesutinku su sunkiau besimokančiu klasės draugu (6,7,11,12, 15, 16, 17, 18, 20)
Pagalba sunkumų metu <i>(Ar padedi jam, jeigu kyla sunkumų?)</i>		Taip (7, 12,13,14,15, 20) Ne (6, 16, 17, 18) Retai (11,21)
Mokinio veikla grįžus iš mokyklos <i>(Ką mėgsti veikti/dažniausiai veiki grįžęs iš mokyklos? Gal susitinki su savo draugais?)</i>		Ruošiu namų darbus (7,12,14,21) Žaidžiu kompiuterinius žaidimus (16, 18) Susitinku su draugais (6,7, 11,12,15,16, 17, 18, 20,21) Pailsėti (13,21) Sportuoti (6,11, 16, 17) Vaikščioti (7,14) Žiūriu televizorių (18,21)

		Užsiimti medžio darbais (20)
Bendravimas su SUP bendraklasiais už mokyklos ribų (<i>Ar su klasės draugu, kuriam sunkiau mokytis, susitinki po pamokų?</i>)		Taip (15,20) Ne (6, 11,12,13, 16, 17, 18) Kartais (7,14,21)
Dažniausios mokinių bendravimo vietos ne mokykloje (<i>Kur su juo susitinki (namuose, kieme, tik popamokinėje veikloje...)?</i>)	Mokiniai susitinka po pamokų	Namuose (20) Kieme (7,14,15, 21) Mieste (7) Būrelyje (21)
	Mokiniai nesusitinka po pamokų	Po pamokų su silpniau besimokančiu bendraklasiu nesusitinkame (6, 11,12,13,16, 17, 18)
Mėgstama bendra klasės draugų veikla ne mokykloje (<i>Ką mėgstate veikti kartu su silpniau besimokančiu klasės draugu susitikę po pamokų?</i>)	Mokiniai susitinka po pamokų	Žaisti kompiuterinius žaidimus (20) Kalbamės (7,21) Vaikštome (7,15) Žvejoti (14) Kepti picą (20)
	Mokiniai nesusitinka po pamokų	Po pamokų su silpniau besimokančiu bendraklasiu nesusitinkame (6, 11,12,13,16, 17, 18)
Bendros veiklos inicijavimas (I) (<i>Ar dažnai jam pasiūlai ką nors nuveikti kartu?</i>)		Taip (15,20) Ne (6, 11,12,16, 17, 18) Kartais (7,21) Retai (13,14)
Bendros veiklos inicijavimas (II) (<i>Ar mokinys, kuriam sunku mokytis, tau pasiūlo ką nors veikti kartu?</i>)		Taip (14,15,16, 20) Ne (6, 11,12, 17, 18) Retai (13,21) Kartais (7)
Domėjimasis bendraklasio interesais (I) (<i>Ar domiesi, ką jis mėgsta, ką norėtų veikti?</i>)		Taip (7,15, 20) Ne (11,12,14,16, 17) Kartais (21) Retai (6,13, 18)

Domėjimasis bendraklasio interesais (II) <i>(Ar mokymosi sunkumų turintis klasiokas tau papasakoja, ką jis mėgsta veikti?)</i>		Taip (13,15, 20) Ne (6, 11,12,14,16, 17) Kartais (7, 18) Retai (21)
Dalijimasis savo interesais su SUP bendraklasiumi <i>(Ar papasakoji jam apie savo pomėgius?)</i>		Taip (7,13,15, 20) Ne (11,12,16, 17) Kartais (18) Retai (6,14,21)

3 lentelė

Paauglių tėvų bei mokytojų požiūris į SUP

Mokytojų charakteristika <i>(Ar tavo mokykloje yra daug mokytojų? Kokie jie?)</i>	Teigiama mokytojų charakteristika (18)	Malonūs (18) Geri (11,13,14, 16, 17, 20) Daug išmoko (15,20,21) Griežti (6, 12,14, 17) Reiklūs (12,21) Normalūs (7) Rimti (6)
	Neigiama mokytojų charakteristika (2)	Pikti (18) Nedraugiškas (18)
Mokytojo elgesys su SUP mokiniais (I) <i>(Ar esi pastebėjęs, kad mokytojai kitaip elgiasi su silpniau besimokančiu mokiniu?)</i>		Taip (6,13,14) Ne (7, 11,12,15,16, 17, 18, 20, 21)
Mokytojų bendravimas su SUP moksleiviu <i>(Ar gali papasakoti, koks yra mokytojų bendravimas su tokiu mokiniu?)</i>		Toks pat, kaip ir su kitais mokiniais (7, 12, 17,20) Geras (11,12,15) Daugiau padeda (18) Daugiau aiškina (6, 17) Nuolaidesni (11) Malonus (11) Daugiau bendrauja (13)

		Daugiau laiko skiria (14) Paprastas (15) Daugiau drausmina (16) Normalus (18,21)
Mokytojo teikiama pagalba pamokoje: mokinio identifikuota pagalba <i>(Ar mokymosi sunkumų turinčiam mokiniui mokytojai padeda pamokų metu? Kaip?)</i>	Mokinio identifikuoti mokytojo pagalbos SUP vaikui būdai	Padeda atlikti užduotis (18,21) Daugiau paaiškina (6,7,11,12,13,14, 15, 16, 17,20,21) Parodo, ką daryti (12, 18) Duoda kitokias užduotis (7) Leidžia neatlikti visų užduočių (7) Vis prieina pamokų metu (12)
Pagalba pamokoje: mokinio siūloma pagalba, būdai <i>(Ar mokytojas galėtų jam daugiau padėti? Kaip?)</i>	Mokinio siūlomi papildomi pagalbos būdai	Mokytojas daugiau padėti negalėtų (6,11,12,15, 17,21) Nežinau, kaip galėtų padėti daugiau (7,14, 18, 20) Dar daugiau paaiškinti (16) Dirbi su juo visą pamoką (13) Paprašyti užsirašyti svarbesnius dalykus (16)
Mokytojo padaršinimas <i>(Ar silpniau besimokantį mokinį mokytojas drąsina klausti, išsakyti savo nuomonę?)</i>		Taip (6,7, 11,12,13,15, 16, 17, 20) Ne (14) Retai (18) Kartais (21)
Darbo su bendraklasiais skatinimas <i>(Ar mokytojai tave ir sunkiau besimokantį klasioką skatina dirbti kartu?)</i>		Taip (13,15,16,20) Ne (11,14, 17, 18, 21) Kartais (6,7) Retai (12)
Pasiekimų vertinimas <i>(Ar mokytojas pagiria</i>		Taip (6,7, 11,12,13,14, 15,

<i>mokinį, kuriam sunku mokytis, už gerai atliktą darbą?)</i>		16, 17, 20) Kartais (18,21)
<i>Tėvų požiūris į savo vaiko heterogeninę klasę (Kaip tau atrodo, ką tavo tėvai mano apie tavo klasę, kurioje mokosi skirtingi mokiniai?)</i>	Palankus tėvų požiūris į klasę	Jie patenkinti mano klase (7,12,14, 15, 17) Gerai galvoja (11,20, 21)
	Nepalankus požiūris į klasę	Nelabai patinka (6, 16)
	Nežinomas tėvų požiūris	Nežinau, nes niekada apie tai nekalbėjome (18)
<i>Vaiko ir tėvų požiūrių į heterogeninę klasę skirtumai/sutapimai (Ar tu taip pat galvoji apie savo klasę?)</i>	Sutampanti nuomonė apie klasę	Aš taip pat galvoju apie savo klasę (6,7, 11,12,13,14, 15, 16, 17, 20,21)
	Nežinoma tėvų nuomonė	Nežinau, ką tėvai galvoja, nes niekada apie tai nekalbėjome (18)
<i>Dalijimasis žiniomis apie SUP bendraklasį (Ar savo tėvams pasakoji apie silpniau besimokantį savo klasės draugą?)</i>		Taip (7 ,14, 15, 20) Ne (11,13, 16, 18,21) Kartais (6) Retai (12, 17)
<i>Bendravimo su SUP vaiku palaikymas (Kaip manai, ar tavo artimiesiems patinka (patiktu), jog po pamokų susitinki (susitiktum) su klasės draugu, kuriam sunku mokytis?)</i>		Taip (7 ,13, 15, 16, 20) Ne (6) Nežinau (14) Gal (11,12,18, 21) Jiems tai nesvarbu (17)
<i>Mokinio tėvų bendravimas su SUP vaiku, jo šeima (Ar tavo tėvai bendrauja su mokymosi sunkumų turinčiu tavo klasės draugu, jo tėvais?)</i>		Taip (20) Ne (6,7, 11,12,13,14, 15, 16, 17, 18, 21)